

Bunjevački

Prigled

2016/5

Zbornik za kulturu i društvena
pitanja Bunjevaca

Identitet Bunjevaca: Poriklo, ime i kultura

Biskup Budanović i Bunjevci

Bunjevačka plemićka familija Antunovići

Božićni običaji i etnomuzikologija

Bunjevaca

Profili: Biskup Milašin, Akademik Josip

Pančić

Dosije 1945

Udruženje građana Bunjevci
Novi Sad

Udruženje građana „Bunjevci“ Novi Sad

BUNJEVAČKI PRIGLED

**ZBORNİK ZA KULTURU I DRUŠTVENA
PITANJA BUNJEVACA**

GODINA 2016, SVESKA 5.

Novi Sad, 2016.

Izdavač

Udruženje građana „Bunjevci“ Novi Sad

Za izdavača

Ivan Vojnić Kortmiš

Uredništvo

dr Aleksandar Raič, glavni i odgovorni urednik

dr Suzana Kujundžić Ostojić

dr Jelisaveta Zidarević Kalajdžić

dr Bela Pokrić

Zvonko Stantić

Izdavanje ove sveske Bunjevačkog priglada realizovano je sufinansiranjem Pokrajinskog sekretarijata za kulturu, informisanje i odnose sa verskim zajednicama sredstvima iz Budžeta Autonomne Pokrajine Vojvodine i uz pomoć Centra za kulturu Bunjevaca

Sadržaj / Content

Uvodnik / Editorial

Nuz petu svesku „Bunjevačkog prigleda“ / Toward the fifth volume of „Bunjevci Review“ /5/

Tragom savremenosti / Following of the current events

Suzana Kujundžić Ostojić : Bunjevački nacionalni praznik: Dan Velike narodne skupštine / The Bunjevci's national holiday: The Day of the Grand National Assembly /9/

Studije i istraživanja / Studies and Research

Suzana Kujundžić Ostojić: Iz istorije i kulture Bunjevaca: Poreklo, ime, pregled kulture / From the history and culture of Bunjevci /13/

Aleksandar Raič : Poriklo i formiranje identiteta bački Bunjevaca: domašaji i ograničenja vlaške hipoteze / Origin and identity formation of the Bachka Bunjevci: Reach and limitations of the Vlach hypothesis /37/

Zvonko Stantić : Borba biskupa Lajče Budanovića za novu biskupiju / Bishop Lajcha Budanovich fighting for a new diocese /79/

Zvonko Stantić: Prilog biografiji biskupa Ivana Antunovića: Biskup Ivan Antunović traži dobro poznavanje bunjevačkog jezika za sve sveštenike koji rade među Bunjevcima / Contribution to the Biography of Bishop Ivan Antunovich / 96/

Zvonko Stantić: Prilog poznavanju bunjevačke feudalne familije Antunović: Carska donacija familiji Antunović pustara Radonity i Perlekovity / Contribution to knowing the Antunovich feudal family /101/

Zvonko Stantić : Božićni običaji Bunjevaca: Božićni astal Bunjevaca pod Velebitom i u Madžarskoj / The Bunjevci's Christmas folk customs /111/

Zvonko Stantić: Prilozi etnomuzikologiji bunjevačkog naroda: Terminološke razlike u nazivima bunjevačkih narodnih kola / Contributions to Ethnomusicology of the Bunjevci nation /128/

Profili / Profiles

Zvonko Stantić : Hrabri biskup Nikola Milašin / The brave Bishop Nicholas Milashin /147/

Zvonko Stantić: Život i rad akademika Josipa Pančića – Bunjevca, prvog rektora Beogradskog Univerziteta / The life and work of Academician Joseph Pancich /157/

Dosije 1945 / Dossier 1945

Zvonko Stantić : Revolucionarno ukidanje Šokaca i Bunjevaca 1945. godine / Revolutionary repeal of the Šokci and Bunjevci 1945. year /181/

Recenzije i osvrti / Books Reviews

Nevenka Bašić Palković : Prikaz knjige Die Bunjewatzen Martina Henzelmann / Review of Martin Henzelmann's book Die Bunjewatzen /205-207/

Uvodnik

Uredništvo

Nuz petu svesku „Bunjevačkog prigleda“

Kad savrimenost svatimo ko zgusnit, istovrimen, svrsishodan slid aktivnosti, rizični proba, grišaka i popravki, misleći, reflektivni Bunjevaca, spram nike zajedničke vizije budućnosti, onda pripravljanje odiljka ovog zbornika *Tragom savrimenosti* obaveziva na slušanje i osmatranje cile panorame kulturnog, ideološkog bujanja el stišavanja društvenog, institucionalizovanog života čitave bunjevačke zajednice. Taj zadatak, u svoj njegovoj punini, mož bit izvršen virodostojno ako izvistilac u aktivnostima učestvuje ko neposridni promatrač el sadejstvenik. Al, šta nam je činit kad u društvenom, kulturnom komuniciranju nedostaje navika dijaloga, pismene razmene ideja? Jedan je izlaz pribavljanje i publikovanje autorski tekstova ključni kreatora i pokretača društveno-kulturni događaja, a drugi – sinteza i uopštavanje neposridno nevidljivog toka ideja, takmičenja političkih perspektiva, diskursa (ritkog javnog a najčešće neispoljenog dijaloga, prepirke, razlikovanja i saglašavanja) čije se čestice, razbacane kockice ideja, mogu sakupit i sastavit u mozaik, tek nakon upornog, sistematičnog i *post festum* istraživanja. U ovaj broj Prigleda, u rubriku *Tragom savrimenosti*, dospio je samo poletni, tužni i opominjući divan pridsidnice Bunjevačkog nacionalnog savita dr Suzane Kujundžić Ostojić na svečanosti obilježavanja bunjevačkog nacionalnog praznika Dana Velike narodne skupštine održane 25. novembra 1918. godine u Novom Sadu, čija poenta možbit čitav nacionalni program savrimeni Bunjevaca:

„Mi Bunjevci, nemamo poput drugi naroda, ni sliku, ni spomenik, ni trg, koji bi i nas i druge podsio na velike o kojima večeras divanimo. Naš

spomenik je u našim srcima, i na usnama svakog diteta koje danas u školama uči bunjevački, u članovima nacionalnog savita, elektorima koji su pomogli da se on izabere, u našim udruženjima, institucijama, u našim majkama i didama, u našim mladima, u našim ljudima. Koji svima, i pored brojni pripreka, danas ponosno kažu, mi smo Bunjevci!“

Slični divana bilo je 2016. godine i na događajima XIII Festivala bunjevačkog narodnog stvaralaštva KUD „Bunjevke“ i na tribinama Bunjevačke matice u Subotici, na svičanostima i tribinama somborskog Bunjevačkog kola, Bunjevačkog kulturnog centra u Novom Sadu, takih Centara u Bajmaku, Tavankutu, Subotici i drugim bunjevačkim društvenim zbivanjima koja ostaju brez traga u našem Prigledu.

Sadržaji rubrike *Studije i istraživanja* su uvijek autorski i sa otkrivačko-kritičkim nakanama. Namenjeni su širenju saznanog horizonta bunjevačkih čitalaca ali, možda i više, skrećanju pažnje na društveno-kulturne probleme Bunjevaca, akademskoj zajednici kod nas, u krugu južnoslovenskog jezičkog područja, pa i u široj međunarodnoj naučnoj zajednici. U ovom broju Prigled publikuje dio prvog poglavlja doktorske disertacije dr S. Kujundžić Ostojić „Iz istorije i kulture Bunjevaca“ koji pruža teorijsko-istorijski okvir istraživanja antropološke funkcije i značenja groktalica kod bačkih Bunjevaca. Ovim istraživanjem izvorne bunjevačke narodne književnosti (lirsko - epske poezije) data je produbljena antropološka slika jednog od markera etničkog identiteta Bunjevaca. Studija dr A. Raiča „Poriklo i formiranje identiteta bački Bunjevaca: domašaji i ograničenja vlaške hipoteze“ nastoji otkloniti prazninu u etničkom identitetu Bunjevaca postavljanjom objašnjenja njevog porikla na realne istorijske osnove (otklanjanje mistifikacije u vezi sa vlaškom etapom u etnogenezi). Studija, takođe otvara perspektivu razumivanja neostvarenog nacionalnog konstituisanja Bunjevaca i razloga savrimene demografsko-etničke krize bunjevačke manjinske zajednice. U historiografskoj studiji Z. Stantića „Borba biskupa Lajče Budanovića za novu biskupiju“ saopšteni su rezultati istraživanja manje poznati okolnosti osnivanja Bačke biskupije Rimokatoličke crkve (RKC) nakon povlačenja Mađarsko-Jugoslovenske državne granice i ulozi biskupa Lajče Budanovića u tim zbivanjima. U „Prilogu biografiji

biskupa Ivana Antunovića“ Z. Stantić tumači važan dokument, pismo biskupa I. Antunovića nadbiskupu Hajnaldu u kojem on jasno deklarira svoj bunjevački etnički identitet. „Prilog poznavanju bunjevačke feudalne porodice Antunović“ Z. Stantića je nastavak istraživanja ove značajne bunjevačke porodice posvećen donaciji cara Franje II i opisu plemićkih privilegija ovoj porodici. Rezultat etnografskih istraživanja izložen u studiji „Božićni običaji Bunjevaca“ Z. Stantića daje komparativnu sliku razlika i sličnosti ovih običaja kod Velebitskih (Krivoputskih) Bunjevaca i Bunjevaca u savrimej Mađarskoj. Isti autor u „Prilozima etnomuzikologiji bunjevačkog naroda“ izlaže nastanak bunjevačkih kola i daje osvrt na značaj srpsko-bunjevački odnosa za razvoj bunjevačke nacionalne kulture u Bačkoj.

Rubrika *Profili* predstavlja bunjevačke intelektualce koji su doprineli formiranju nacionalnog identiteta Bunjevaca. Imamo u vidu dva kriterija za njevo identifikovanje: 1) oni šta su svojim pisanjem i društvenom aktivnosti (političkom borbom) praktično dokazali svoju privrženost nacionalnom samoidentifikovanju Bunjevaca, 2) oni šta su pisali ili praktično bili aktivni (ostavili traga koji je za bunjevačku nacionalnu zajednicu afirmativan), koji se u nacionalnom smislu nisu deklarirali kao Bunjevci, ali za koje se zna da su bili etnički Bunjevci. Ovi drugi su posebno važni, jer takvih ima dosta, a koje Hrvati vode ko „svoje“. Oni pri tom, koriste makar samo jednu, ali nekoliko evidentni činjenica koje njim idu u prilog. To je metod koji svi naciokreatori koriste. Prihvatanje sličnog metoda zahtijeva kritiku, dijalog i polemiku sa onima koji su take Bunjevce već adoptirali u svoju nacionalnu elitu. U dve istorijsko-biografske studije „Hrabri biskup Nikola Milašin“ (1736-1811), i „Život i rad akademika Josipa Pančića“ (1814-1888), Z. Stantić iznosi rezultat svojih istraživanja bunjevački intelektualaca iz dve različite istorijske epohe nalazeći njev doprinos afirmaciji Bunjevaca.

Dosije 1945 je projekt kojim nastojimo osvitliti događaj koji je kod Bunjevaca ostavio dubok trag nezalježene rane i čije ličenje spada u suočavanje bunjevačke al i hrvatski, mađarski i srpski elita sa prošlošću. Rič je o njevoj administrativnoj zabrani nacionalnog samoidentifikova-

nja i nasilnoj kategorizaciji kao Hrvata, kojom su brisani sa spiska naroda i narodnosti tek uspostavite nove Jugoslavije.

Većina Bunjevaca postala je svisna ove nepravde *identitida* tek posljednji dvadest godina. Prithodni polak vika, oni koji su beščašće *identitida* nad Bunjercima izvršili, i oni kojima “na čast” je njevo etničko poriklo oduzeto i zabašurito nacionalističkim mitom, čuvali su, ko zmija noge, dokumente o toj u Evropi ritko viđenoj nepravdi u dobro čuvanim, po-verljivim arhivama.

Do danas državni akt o zabrani nacionalnog samoodređenja i administrativnoj kategorizaciji Bunjevaca i Šokaca kao Hrvata, u bunjevačkoj, i u široj zajednici, nepravda je brez imena. U oskudnoj bunjevačkoj literaturi o 1945-toj godini nalazimo tehničke termine “ukidanje”, “zabrana”, “udar” i to je izraz ustezanja, još prisutne stigmatizacije. Za nepravdu prema Bunjercima prava je rič *identitid*, uništenje identiteta, gašenje jednog malog naroda naočigled i brez riči protesta iz tadašnjeg društva.

Studiju Zvonka Stantića „Revolucionarno ukidanje Šokaca i Bunjevaca 1945. godine objavljujemo u znak sićanja na bunjevački tragični maj 1945. godine. Zasluživa taj datum da ga obilježavaje svi Bunjevci, pa i pravdoljubivi građani Srbije, ko dan sićanja i solidarnosti sa malim bunjevačkim narodom. Za Bunjevce same ovi majski dani su vrime sićanja, nade i ufanja u sopstvenu istrajnost i doslidnost politike ravnopravnosti manjinskih nacionalnih zajednica u Srbiji.

Iz pera Nevenke Bašić Palković u *Recenzijama i osvrtima* predstavljena je knjiga „Die Bunjewatzen“ Martina Henzelmana, jedan od noviji naučni doprinosa istraživača iz međunarodne akademske zajednice kojim su jezik i kultura bački Bunjevaca intrerpretirani kao mikrojezik i mikroetnička zajednica.

Uredništvo Prigleda ukaziva i žali što u bunjevačkoj zajednici nemamo istraživačko novinarstvo, a još manje naučnoistraživačko praćenje idejni procesa u našoj zajednici, koji bi doprineli njezinom boljem razumivanju i napritku.

Tragom savrimenosti

Suzana Kujundžić Ostojić

Bunjevački nacionalni praznik: Dan Velike narodne skupštine

Dan Velike narodne skupštine, jedan od četiri nacionalna praznika bunjevačke zajednice u Srbiji, obiluzen je 26. novembra 2016. godine svečanom akademijom u Velikoj većnici Gradske kuće u Subotici, nuz prisustvo visoki pridstavnika Republike Srbije, AP Vojvodine, Grada Subotice, odnosno domaćina, Nacionalnog savita bunjevačke nacionalne manjine u Srbiji. U nastavku je obraćanje dr Suzane Kujundžić Ostojić pridsidnice Bunjevačkog nacionalnog savita na svečanoj akademiji.

Dan velike narodne skupštine, u Novom Sadu 25. novembar, naš je nacionalni praznik i kruna naše istorije postojanja u bačkom trokutu, dugačke 330 godina. To je datum koji je svtlio i kad se činilo da za nas ni zraka sunca nema.

U jesen 1686. godine, pridanje i istorija kažu, osamnajst franjevaca povelu je sa sobom pet iljada duša, u potragu za slobodom, mirom i boljim životom. Naselili su se oko Subotice, Sombora i Baje, pa i do Budima. Al nisu našli ni slobode, ni mira, ni boljeg života. Slobodu su osvajali, iznova i iznova u brojnim bojevima protiv Turaka, ratujuć kasnije stalno na mnogim frontovima i ratovima. Mir su nalazili na svojim salašima, a bolji život su stvarali žuljevitim rukama na poljima ravnice.

Ni Prvi svitski rat nas nije mimoišo, skoro da nije bilo bunjevačke kuće u kojoj nije kogod strado na frontu. Posli četiri godine krvavog rata došla je toliko dugo sanjana i čekana sloboda, koja je svoj oblik dobila na Velikoj narodnoj skupštini Srba, Bunjevaca i drugi Slovena Baranje, Bačke i Banata održanoj 25. novembra 1918. godine u Novom Sadu. Na njoj su i poslanici bunjevačkog naroda, nji 84, pridvođeni popom Blaškom Rajićom, pisali nove granice i novu budućnost Vojvodine. Med njima su bile i naše Bunjevke, med prvim ženama u Evropi koje su imale pravo glasa. Jedna od nji, Mara Đorđević Malagurski, svojim oštrim perom opisaće sve starhote rata, iz kojeg je izniklo to veličanstveno veće i odluke sa Velike skupštine.

Obraćanje dr Suzane Kujundžić Ostojić pridsidnice Bunjevačkog nacionalnog savita na svečanoj akademiji

Svi oni virovali su da je ime Bunjevaca na sigurnom, ko što nikad dotleg nije bilo, da je konačno došo i onaj mir i sloboda i bolji život rad kojeg su se i doseljivali. Al, gorko su se privarili, mnogi od ti poslanika

doživili su da njim se prid kraj Drugog svitskog rata prioprljavaje lične karte, dokumenta, jel kažu, naredba je taka, nema više Bunjevaca.

Ne postoje ni vikovi, koje su ostavili iza sebe, ne postoji ni jezik ni kultura, ni kosti rasute po bojištima, sve više ne postoji. I tako dugo, da smo se i mi pokadkad pitali jesmol kadgod i postojali. Jesmo, kaže naziv Velike narodne skupštine Srba, Bunjevaca i ostali Slovena. Jesmo, bili smo tamo, divanili našom milom ikavicom, letile su riči ko oslobođene tice, ostavili smo trag, dali sebe, jedino što smo i imali. I ko što uvik biva, s upornima i pravednima, pomako se i naš točak sriće, stali smo rame nuz rame ostali nacionalni manjina i borimo se za svoja prava, da ji dostignemo i nadoknadimo propušteno.

Potiskivani i ismijavani, zabranjivani al nikad slomljeni – čekamo još uvik, sad već 75 godina, da kogod glasno kaže – to vam niko nije smio uradit, ime vam niko nije smio dirat.

Mi Bunjevci, nemamo poput drugi naroda, ni sliku, ni spomenik, ni trg, koji bi i nas i druge podsićo na velike o kojima večeras divanimo. Naš spomenik je u našim srcima, i na usnama svakog díteta koje danas u školama uči bunjevački, u članovima nacionalnog savita, elektorima koji su pomogli da se on izabere, u našim udruženjima, institucijama, u našim majkama i didama, u našim mladima, u našim ljudima. Koji svima, i pored brojni pripreka, danas ponosno kažu, mi smo Bunjevci!

Antunovići de Almaši rekonstrukcija starijeg grba sa dalmatinskim elementima

Studije i istraživanja

Suzana Kujundžić Ostojić

Iz istorije i kulture Bunjevaca

Tri odeljka iz Poglavlja II doktorske disertacije pod naslovom „Antropološka funkcija i značenje grokralica kod bačkih Bunjevaca“ dr Suzane Kujundžić Ostojić odbranjene na Filozofskom fakultetu u Beogradu 6. juna 2016. godine pred komisijom u sastavu prof. dr Branko Ćupurdija redovni profesor Filozofskog fakulteta u Beogradu na Odeljenju za Etnologiju i antropologiju (mentor), prof. dr. Saša Nedeljković redovni profesor Filozofskog fakulteta u Beogradu na Odeljenju za Etnologiju i antropologiju, prof. dr Slavica Garonja Radovanac vanredni profesor Filološko umetničkog fakulteta Univerziteta u Kragujevcu na Katedri za srpsku književnost.

http://uvidok.rcub.bg.ac.rs/bitstream/handle/123456789/824/Kujundzic_Ostojic_Suzana_doktorska_disertacija.pdf?sequence=1

A. Teorije o poreklu Bunjevaca

Iako su se ovim temama bavili mnogi istoričari, konačnog odgovora o poreklu i imenu Bunjevaca nema do danas. Oba pitanja, pogotovo ono koje je vezano za poreklo često je politizovano, a bunjevačka zajednica razdeljena je na nekoliko strana: na one koji smatraju i dokazuju kako poreklo Bunjevaca vodi ka srpskom narodu, ka hrvatskom narodu i ka autohtonom poreklu.

Tumačenje da su Bunjevci poreklom Srbi zastupao je Jovan Erdeljanović, koji u zaključnim tačkama u knjizi „Poreklu Bunjevaca” kaže: 4.) „Укратко можемо рећи, да су наша истраживања о пореклу Буњеваца показала:... 3.) Да су преци свих Буњеваца били највећим делом исељеници из западне Босне и западне Херцеговине и из суседних крајева средње Босне и доње Херцеговине, који су се као

огранци од тамошњих родова нашег народа обе вере пресељавали у Далмацију почевши још од 13. века, али поглавито од времена турског освојења Далмације (1511–1533 године). ... 5) Да се у свима историјским изворима и код свих писаца из прошлих векова Буњевци сматрају и називају Србима (односно именима којима се називају или означавају и православни Срби).¹⁹

Akademik Slavko Gavrilović o poreklu Bunjevaca kaže: „Српско-буњевачка симбиоза потекла је из заједничког порекла... Оновремени званични извори на немачком и латинском језику називају Буњевце „католичким Србима” односно „католичким Рацима”.²⁰

Vuk Stefanović Karadžić u svom „Kovčežiću” o poreklu Bunjevaca овако пише: „Само три милиона зову се Срби или Србљи, а остали овога имена неће да приме, ... а они закона Римскога сами себе или зову по мјестима у којима живе, н.п. Славонци, Босанци (или Бошњаци) Далматинци, Дубровчани и т. д. или као што особито чине књижевници, старинскијем или Бог зна чијим именом, Илири или Илирци они пак први зову их у Бачкој Буњевцима, у Сријему, у Славонији....”²¹ D. Popović u „Narodnoj enciklopediji” iz 1928. године овако пише о буњевачком пореклу: „Буњевци су део нашег народа, насељен у већој маси у Бачкој, али их спорадично има у Барањи, Банату и чонградској и пештанској жупанији данашње Мађарске”.²² Aleksa Ivić пишући о сеобата Срба у Хрватску и Славонију, током XVI века за ове доселjenike каже: „Не знајући им правога имена називали су их, дакле, Турцима. У Угарској су звали Србе Рацима (Rasciani, Ratzen, расок), и Трачанима (Traces), а у Далмацији Морлацима (Morlaken). У крајевима око Сења звали су их ускоцима (Uskokeni); Србе у Славонији називају записи бечког ратног архива до задње десетине 16. века редовито прибезима (pribeggen, profuqae), а од овог доба имају све чешће назив Власи.”²³

Tumačenje po kojem Bunjevci pripadaju hrvatskom narodu možemo naći u „Hrvatskoj enciklopediji” iz 1942. године: „Bunjevci su hrvatsko pleme, koje se jednim dijelom naselilo u Lici i Hrvatskom primorju, a

drugim dijelom većinom u Bačkoj. Kao plemenska cjelina smatra se samo ovaj drugi ogranak, zato se pod imenom Bunjevac razumijevaju obično bački Bunjevci.”²⁴ Ante Sekulić u svojoj knjizi „Bački Bunjevci i Šokci” u II poglavlju kaže: „Bunjevci – Hrvatska narodna skupina... Velika skupina hrvatskog naroda, naseljena u raznim dijelovima zemlje (Kvarnersko primorje, Dalmatinska zagora, Lika, Bosna, Gorski kotar, Bačka i dr.) nosi ime Bunjevci.”²⁵

Da su Bunjevci hrvatskog porekla piše i Matija Evetović u knjizi „Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata”, gde kaže: „Ova stara humska zemlja Hercegovina, ova hrvatska zemlja koljevka je Bunjevaca. Iz ove hrvatske zemlje, od rijeke Bune i iz obližnjih krajeva Bosne i Dalmacije dolazili su Bunjevci u većim ili manjim grupama i naseljavali krajeve gdje danas žive...”²⁶, a malo kasnije kaže: „Dakle i riječ „Bunjevac” znači isto što i „Hrvat”, tj. goranin, brđanin. Bunjevci su, dakle, i po imenu Hrvati.”²⁷

Autohtonu teoriju o Bunjercima, prema kojoj su oni posebna nacionalna zajednica, zastupa Nacionalni savet bunjevačke nacionalne manjine, koji je u Republici Srbiji osnovan 2003. godine. Naravno, time nije završena priča o etničkoj pripadnosti ovog malobrojnog naroda niti njegovo svojatanje.

Ono u vezi sa čim se slaže najveći broj istraživača jeste da je poreklo Bunjevaca iz Hercegovine. Da poreklo Bunjevaca vodi iz Hercegovine smatraju neki mađarski autori – Ivanji, zatim srpski etnograf Ivan Ivanić u odeljku „Povest-poreklo-ime” iz knjige „O Bunjercima” kaže: „Preovlađuje mišljenje, da su se Bunjevci doselili u Ugarsku iz Hercegovine sa Bune reke i okoline joj iz Dalmacije. To je mišljenje najrasprostranjenije i izgleda da je najverovatnije. Za tačnost toga mišljenja govore mnogi znanci i povesničke činjenice, kao i narodno predanje u Bunjevaca. Oni sami veruju da su poreklom sa reke Bune. Narod peva:

Didovi nam iz daleka
Ondud gdi je Buna reka,
Pleme nam je starodavno
Kako davno, tako slavno,
Davor oj, Bunjevče!²⁸

Bunjevačka inteligencija, sveštenici i učitelji sa narodom zajedno, odgovoriće vam svuda, da su poreklom sa reke Bune iz Dalmacije, a ovo verovanje u samom narodu svakako nije bez svoga značaja i vrednosti pri raspravljanju o njihovom poreklu.²⁹

Koren imena Bunjevaca, prema Ivaniću, takođe potiče od reke Bune, označavajući pri tom ime čoveka ili plemena sa tih prostora. Autor nastavlja da je „... narodnosno ime srpsko, pošto su ogranak srpskog stabla.”³⁰ Ivanić dalje iznosi i stav bunjevačkih autora o njihovom imenu, tako navodi Mladena Barbalića, koji kaže da su Bunjevci dobili ime od glagola „buniti se”, jer su stalno bunili protiv Turaka. Ovaj stav Barbalić je izneo u listu „Neven” 1891. godine, pišući raspravu pod naslovom „O jeziku”.³¹

Ovu hipotezu o poreklu Bunjevaca iz Hercegovine isključuje Milivoj S. Knežević, kako navodi: „...iz filoloških razloga, jer po fonetici našeg jezika Buna ne može nastati derivat Bunjevac; za označenje krajevnog porekla i pripadnosti, glasila bi Bunjanin, kojim se imenom i nazivaju današnji žitelji oko Bune... hercegovačko ime nije nikako sačuvano u tradicijama Bunjevaca, što u Hercegovini ime Bunjevac nije popularno, što u Hercegovini nema kompaktnih prezimena bačkih Bunjevaca, što se oko Bune ne govori narečjem bačkih Bunjevaca...”³²

Stav Milivoja V. Kneževića je da je postojbina Bunjevaca delimično ispod Dinare, u manjem delu to je zapadna Bosna a u najvećem delu zagorska Dalmacija „u srezovima sinjskom, drniškom, kninskom i

imotskom.”³³ Ovoj tvrdnji u prilog Knežević navodi niz logičnih i naučnih činjenica koje potvrđuju njegovu postavljenu teoriju o postojbini Bunjevaca, prema kojoj: „Imenom dalmatinskim označeno je poreklo i jezik bačkih Bunjevaca u mnogim zvaničnim aktima, osobito u školskim i statističkim iskazima austrijskih i mađarskih vlasti.”³⁴

Ivan Antunović, biskup i bunjevački preporoditelj, kaže da su Bunjevci u Bačkoj prastarosedeooci još iz vremena Huna. Poreklo Bunjevaca potiče od Slovena, a „ornamentiku” oko njihovog imena bilo sa srpskim ili hrvatskim dopunama nije priznavao. Ime Bunjevaca, smatrao je, da nikako nije moglo poteći od nekog pogrđnog imena, jer se ono ne bi u narodu ni zadržalo.³⁵

U pogledu rasprave o tome jesu li Bunjevci Srbi li Hrvati zanimljiv je i ovaj stav koji iznosi Ivo Milić u „Književnom severu” tridesetih godina prošlog veka: „Oni sami toga ne znaju; ni srpsko ni hrvatsko ime nije im bilo poznato kao izraz za obeležjenje vlastite narodnosti. Čega je Bunjevac jedino svestan jeste da je Sloven. Godine 1920. oni su se u svom starom „Nevenu” tako i izjasnili: „Mi ni sami ne znamo – pisali su – jesmo li Srbi ili Hrvati; po jeziku smo bliži Srbima a po veri Hrvatima; zajedničko ime južnoslovensko došlo nam je kao poručeno.”³⁶

Svetozar Georgijević, smatra su se Bunjevci poreklom iz Hercegovine, odakle su se počeli seliti oko 15. veka, kada su ovi krajevi, među poslednjima, potpali pod tursku vlast.³⁷ Ime su, smatra Georgijević, Bunjevci dobili od bunja u kojima su stanovali.³⁸

Prema Aleksandru Raiču,³⁹ Bunjevci mogu imati koren svoje etnogeneze u mešavini plemena – Slovena i Vlaha starosedelaca Balkana, iz vremena doseljenja Srba i Hrvata. Te smatra da su Bunjevci samostalna etnička zajednica, koju su obeležili narodi koji su živeli pored nje, Srbi i Hrvati. Saša Nedeljković u knjizi „Čast, krv i suze“ (2007) razmatra pojam etničke grupe ili zajednice i objašnjava: „to je zajednica koja se nije još razvila do stepena nacije ili naroda.”⁴⁰

Sličnu teoriju zastupa i M. Filipović, koji dalmatinske Vlahe iz srednjeg veka povezuje sa nastankom Bunjevaca: „првобитно су у нашим земљама Власи (и то је било посебно занимање, служба и посебан друштвени положај) били романски Власи; поједине групе таквих Влаха пристизале су у наше земље још у 18. веку, па су се неке дуже одржале, неке и до данас. Код цетинских односно далматинских Влаха ипак се не може прећи преко чињенице да они готово сви носе словенска имена...”,⁴¹ али аутор и сам закључује да се помоћу личних имена ипак са сигурношћу не може закључити и порекло. Nadalje, аутор сматра да су Bunjevci своје име добили управо по неком вођи Vlaha под именом Bun или Bunj, и пошто је то било тек у време њиховог оформљивања заједнице, ово име је постало име за ceo novonastali etnicitet.

Govoreći o poreklu Bunjevaca, Filipović nudi i novu teoriju. Do nje je došao proučavajući topografsku kartu (1: 100.000) Drvara, gde je našao oronim Bunjevačko brdo. Ovo brdo se nalazi u planini Gnjat, koja je ogranak planine Dinara, na zapadnom okviru Livanjskog polja, koje se nalazi odmah uz bosansko-dalmatinsku granicu. Odlaskom na pomenuti teren, Filipović ustanovljava da stariji muslimani znaju za ime Bunjevaca, ali da to ime ne upotrebljavaju. Ipak, ispostavilo se da se ime Bunjevac ipak upotrebljava, i kod srpskog i kod muslimanskog stanovništva u Livanjskom polju, ali nikada ispred onih o kojima se govori, jer tim nazivom imenuju katolike kada su na njih ljuti ili kada im se rugaju.

Filipović zaključuje da u Livanjskom polju ima Bunjevaca, koji tim imenom više ne žele da se nazivaju, jer ono ima pogrdno značenje, i nastavlja: „...ти Буњевци су у ствари део велике групе Буњеваца у средњој (и северној) Далмацији, од којих их дели само босанско-далматинска граница. Некада су они сви били заједно у једној истој управној области, а нарочито за време турске владавине 1537–1718: данашња граница између Босне и Далмације на сектору код Ливна повучена је по одредбама Пожаревачког мира 1718, а тако је један део Буњеваца административно одвојен од буњевачке главнине и нашао се у „Босни”.⁴²

Po ovome Filipović zaključuje kako srpsko stanovništvo ovim imenom naziva dalmatinske Bunjevce koji danas žive u područjima Livanjskog polja. Šezdesetih godina prošlog veka, kada je Filipović istraživao, kaže kako se ime Bunjevac ponovo vraća u upotrebu, u drugom značenju, a njime nazivaju ljude koji se isele iz Livanjskog polja (koloniste) u Vojvodinu, te ako se vrate nazad, njih i Srbi i Hrvati nazivaju Bunjevcima. Takav slučaj zabeležen je u srpskim selima: Gubin, Sajković, Provo; zatim u mešovitom selu Čamprazlije. Na osnovu ovih podataka, Filipović zaključuje, kako se postojbina Bunjevaca proteže izvan Dalamacije prema severoistočnoj Dinari i mestima koja se nalaze u Bosni, Livanjskom polju.⁴³

B. O imenu Bunjevaca

O imenu Bunjevaca, kao i o njihovom poreklu, postoji mnogo teorija, ali nijedna još uvek nema status konačnog rešenja ovog pitanja.

Poreklo imena Bunjevac brojni autori tumače na osnovu imena reke Bune, leve pritoke Neretve, koja protiče kroz Bosnu i Hercegovinu i koja je duga svega devet kilometara. Zbog ovog malog prostora koji reka zauzima, ima opet mnogo autora koji smatraju da Bunjevci upravo ne mogu biti odatle, jer nije bilo dovoljno prostora za narod koji je tada bio veoma brojan.

Ivan Ivanić u knjizi „O Bunjevcima” (1894) razmatra i postanak njihovog imena i kaže: „... moguće je, da Bunjevac dolazi od „buniti se”, pošto su, Bunjevci u svojoj prvoj postojbini bili osvetnički, nemirni, elemenat, koji je junački ustajao protiv svojih ugnjetača Turaka i u svakoj prilici časno se borio protiv osmanskog gospodarstva, kome se kasnije i u novoj domovini, s oružjem u ruci svetio za stare rane i nepravde.”⁴⁴

Titularni biskup Ivan Antunović, o nastanku imena Bunjevaca u svojoj „Razpravi” (1882) izvodi sledeći zaključak: „I vlastitost jezika dokazuje, da ime Bunjevac nije od rike „Bune”, kao što se čovik n. pr. od rike Bosne zove Bošnjak ili Bošnjaniin, od Save zove se vjetar Savac, ili

čovik Posavac ili Posavljak. Osim toga povisnica kaže, da su za nieгдашњих прогонстава из Босне и Ерцеговине и Раке (Расције) помишани кршћани и хришћани бижали у земље круне угарске, па ипак нигде и нико не зове хришћане „Бунјевци”, него само кршћане, а овим су их именом прозвали за поругу...”⁴⁵

Vuk Stefanović Karadžić u „Kovčežiću za istoriju, jezik i običaje Srba sva tri zakona” (1842) kaže da postoje Srbliji koji svojega imena neće da prime, među njima nabraja i Bunjevce iz Ваčke „...они закона Римскога сами себе зову или по мјестима у којима живе, ...или као што осбито чине књижевници, старинскијем или Бог зна чијим именом, Илири или Илирци; они пак први зову их у Бачкој Буњевцима... Буњевци може бити да се зову од Херцеговачке ријеке Буне, од које су се, као што се приповједа, негда амо доселили; а Шокци може бити да су прозвани подсмјеха ради (од Талијанске ријечи sciocco?), али данас они сами рекну н. п. „ја сам Шокац” „ја сам Шокица”, као и Буњевац, Буњевка. Какогод што они закона Грчкога ове закона Римскога зову Буњевцима и Шокцима, тако исто и ови закона Римскога ове закона Турскога њих зову Власима, а осим тога још они закона Римскога у Далмацији око Сплета и Сиња и Ркаћима (или Хркаћима). А у пријатељскоме разговору сви закона Грчкога зову ове законе Римскога Кршћанима, а они њих Хришћанима.”⁴⁶

Mijo Mandić razmatrajući prošlost Bunjevaca (1897) govori i o nastanku njihovog imena: „Kao što je u opće kod raznih narodah teško dokazati, kako su pojedina imena i nazivi postali, tako je isto teško i k vrilu bunjevačko-šokačkoga naziva doći. Slavinski učenjaci tvrde: da je ime Bunjevac poteklo od hercegovačke rike „Bune”, koja izvire u Velesplanini, u pozadnosti Nevesinja, posle 2 sata daljine pored varoši Blagaja, te kod sela Bune utiče u Neretvu, koja kod Metkovića prilazi u Dalmaciju i utiče u Jadransko more... Tudjinci nas zovu da smo „Raci”. Razlike radi Serbe su zvali grkoistočnim „Racima”, a Bunjevce, Šokce, Hrvate, Dalmatince, „katoličkim Racima”. Ovaj „racki” naziv na toliko je zavladao, da su se šnjime i zvanični krugovi služili.”⁴⁷

Vek kasnije unuk Mije Mandića – Mijo Mandić Mlađi, piše o istim temama u knjizi „Buni, Bunijevci, Bunjevci”, a o imenu Bunjevaca kaže: „Osvrtom na najnovija istraživanja u vezi porekla naroda u panonsko-balkanskim prostorima koji su tokom prošlosti nazivani različitim imenima a radi se zapravo o istom narodu, sa kojim se prepliću i korenski nazivi kao što su: Bun, Buni, Bunievci, Bunjevci doprineće da se sa više iznesenih podataka sagleda autohtona verzija o poreklu etnikuma koji je vekovima prisutan na panosko-balkanskim prostorima.”⁴⁸

Bernardin (Aleksandar) Unji, rođen u Baču (1897), proveo je svoj životni vek u Mađarskoj, gde je stigao do dužnosti gvardijana u Mohaču i jedno vreme u samostanu u Đendešu. Kao dobar poznavalac latinskog, mađarskog i slovenskih jezika, imao je mogućnost za istraživanje u mnogima samostanima od onih u Mađarskoj, Bosni i Hecegovini, Dalamaciji, Slavoniji, Banatu i Bačkoj.⁴⁹ Od tih zapisa nastala je knjiga „Istorija Šokaca, Bunjevaca i bosanskih franjevaca“ (1947), gde Unji kaže da su Bunjevi narod poreklom od Dardana ili Dačana, koji su se pritisnuti najezdom Bugara iz Donje Panonije u VI i VII veku selili prema Iliriji. „Sa imenom ovog slovenizovanog naroda, koji je, međutim dosta sačuvao svoj plemenski karakter, isto kao i sa imenom Šokaci, u pismenim dokumentima se prvi put srećemo tek na početku XVII veka. To je razlog što je među Slovenima bilo malo takvih etnografa koji su se u ozbiljnim studijama bavili, ako ne iscrpno, poreklom i imenom ovog malog naroda“.⁵⁰ Zbog ovog je, kaže autor, vladala opšta konfuzija oko malih naroda, kojima pripadaju i Bunjevci, koje su, kaže on, mnogi u svojim beleškama mešali sa Srbima, Hrvatima a često su ih zvali i Ilirima.⁵¹ „Sve do danas su se južnoslovenski i mađarski istoričari, koji se bave Bunjevcima, slagali u tome da nekadašnju domovinu naših Bunjevaca treba tražiti u okolini reke Bune i da su Bunjevci svoje ime dobili po reci Buni, jer je kod nas opšti običaj, da pojedine teritorije uvek nazivamo po rekama. Tako je Bosna dobila ime od reke Bosne, Neretva od Neretve, Ušora od Ušore., bez obzira na to da li je tamo postojao nekada grad ili mesto sličnog naziva“.⁵² Unji dalje navodi još nekoliko teorija o imenu Bunjevaca, pri čemu smatra da je manje verovatno da im ime potiče od „slovenske reči buniti – pobuna, kao da

su Bunjevci bili pobunjenički narod i kao da su bili u stalnoj oružanoj pobuni protiv zavojevača^{.53} Navodeći podatak iz arhiva Đenđeša (1774), Unji kaže da su Bunjevce u ovim knjigama tokom XVIII veka nazivali Dalmatincima^{.54} Na kraju Unji navodi još jednu pretpostavku kako su Bunjevci dobili ime po papi Bonificiju. Naime, „na kraju XVI veka, kada je istovremeno osim pape imala i protopapu, bosanski, odnosno hercegovački katolici su za papu priznavali papu Bonificija IX. Ime su dobili možda, zbog „bonificijskog“ držanja^{.55}

Đorđe Popović u svojoj knjizi „Bački Bunjevci i Šokci“ (1907) ime Bunjevaca ovako objašnjava: „Откуда су Буњевци дошли до овог имена, то се не зна. Обично хоће да га доводе од имена реке Буне у Херцеговини. Мени није познато, да данас Буњевцима зову људе, који живе поред Буне; па мучно да би народ од Буне извео реч Буњевац, као што нико ни човека од Уне неће назвати Уњцем. Уз то ваља имати на уму, да би се већи број народа мучно могао провући од Буне до Кебаве, докле су Турци држали Клис, Книн и Лику. Стога буњевачка седишта нису могла бити јужније од Гламоча и Ливна. Ја бих рекао, да ће име Буњевац бити собрике, погрдни или подругљиви надимак, који су тима католицима дали, ругајући им се, њихови сународници Мухамедове вере^{.56} Popović objašnjava kako je običaj davanja nadimka, pogotovo onog pogrdnog u zapadnim krajevima veoma čest.⁵⁷

Aleksa Kokić pišući knjigu „Bunjevci i Šokci“ (1939) o poreklu imena kaže: „Odakle su došli Bunjevci i Šokci, ne može se sasvim pouzdano reći. Sigurno je jedino to, da su došli iz hrvatskih krajeva. Općenito se misli, da su Bunjevci došli iz Hercegovine, i to iz područja rijeke Bune, po kojoj se tumači i ime Bunjevac^{.58}

Brojne autore koji govore o poreklu i imenu Bunjevaca razmatrao je i Rikard Pavelić (1973) pišući knjigu „Bunjevci“. Autor pokušava da sagleda mnoge druge izvore koji govore o imenu Bunjevaca, putem terenskih istraživanja pokušao pronaći oko mišljenja da ime Bunjevaca potice od imenice „bunja“ „koja označava okruglu zgradu s osobito svedenim krovom i sa malo dovoda svijetlosti“,⁵⁹ sastavljene od kamena

bez vezivnog materijala⁶⁰. Pavelić kaže kako je bunje našao u Dalmatinskoj Zagori, naselju Medviđa, pored Obrovca. Ovde mu je narod rekao da takvih bunja ima po celoj kontinentalnoj Dalmaciji, ali i to da one više ne služe za stanovanje ljudi.⁶¹ Autor kaže da poreklo imena Bunjevac narod, iz zaseoka Staro Selo, nije umeo da objasni. „Demo Nikola star 92 godine iz Starog Sela, saopćio mi je da su se u njegovi preci zvali Bunjevci, pa se tako i oni danas zovu tim imenom“.⁶² Pavelić kaže kako su se bunje pravile sve do prve polovine XX veka, kada konačno padaju u zaborav. Na kraju, autor zaključuje kako bi za konačan odgovor zagonetke o imenu Bunjevaca bilo potrebno pretražiti sve arhive u Rimu, Beču, Gracu, Veneciji i Istanbulu, pa bi se tek tada mogao dati konačan odgovor. Ipak, Pavelić će zaljučiti: „Ovako ostaje nam da i dalje pretpostavljamo, da je etimon Bunejvacod starina doista domaći nadimak za jedan od najvitalnijih ogranaka hrvatskoga naroda koji i dan danas živi u većinskupinama u Mađarskoj, Bačkoj, Baranji, Dalmatinskoj Zagori, Ravnim Kotarima, Lici, Hrvatskom primorju, Gorskom Kotaru, Zapadnoj Bosni i Zapadnoj Hercegovini“.⁶³

Svetozar Georgijević pokušao je tražiti koren i etnologiju imena Bunjevaca, takođe, iz bunja, oblika starih naseobina, pa zaključuje: „Ako se tako postavi problem onda nije teško jezički pokazati kojim se putem od bunja, došlo do Bunjevaca. Čovek koji je živeo u bunji, mogao se zvati „Bunj“ ili pre „Bunjaca“ a u množini „Bunjci“ ili „Bunjevi“ iz čega se moglo samo izvesti Bunjevac – Bunjevci.“⁶⁴ Jovan Erdeljanović o poreklu imena Bunjevaca kaže: „да је назив Буњевци („буњевци“) постао у Далмацији, а морао је постати у вековима између 13. и 17. Дали су га тамошњи православни Срби својим католичким сународницима из подсмеха због неразумног језика на коме се код њих читају молитве и служба Божија, а њих су опет ти њихови католички сународници називали из подсмеха „ркаћима“ (због њихове „грчке“ вере).“⁶⁵

Ime Bunjevaca koje potiče od imena reke Bune ušlo je u narodno predanje i to je podatak koji i danas Bunjevci najčešće kažu za poreklo imena svog naroda.⁶⁶

Etničke karakteristike plemena, koja su učestvovala u etnogenezi Bunjevaca, različite su. Povezivalo ih je sećanje na poreklo iz severne Albanije, crnogorskih Paštrovića, humljana i Neretvljana itd.⁶⁷ Dublji etnički sloj identifikacije je tokom XV i XVI veka već bio podložan mešanju i bunjevizaciji tj. prihvatanju kulturnog uticaja franjevaca (katolička modifikacija zetečene paganske kulture). Na taj način došlo je do mešanja identiteta, pogotovo u donjem toku Neretve, gde su pravoslavlje i katoličanstvo imali veoma važnu ulogu na područje, gde je formiran i učvršćen bunjevački etnički identitet.⁶⁸ Mešanje identiteta je jedan proces, a drugi koji je znatno stariji, još traje (u Dalmatinskoj Zagori, Hercegovini, Lici) sve do početka XX veka. To je proces održanja vlašskog načina privređivanja i organizacije (vojno-pastirski katunski sistem).⁶⁹ O najdubljim izvorima etnogeneze Bunjevaca možemo danas samo nagađati, i praviti rekonstrukcije na osnovu lingvističkih i oskudnih istoriografskih podataka.

Bunjevci su se formirali kao etnička zajednica „kroz odnos s drugim zajednicama, kroz identifikaciju samih pripadnika i manifestovanje njihovog identiteta u društvenoj praksi.“⁷⁰

C. Pregled bunjevačke kulture

Ako kulturu jednog naroda posmatramo kroz viđenje Tajlora i Dirkema, čiji su stavovi bili dominantni tokom XX veka, videćemo da oni smatraju kako je kultura usko povezana sa društvenim životom, a da iz tog odnosa nastaje neprekidni niz ideja, u kojima pojedinac učestvuje tako što iz njih pre svega uči, ali i stvara. U okviru ovih stavova može se smestiti i kultura bačkih Bunjevaca.⁷¹ Kliford Gerc ukazuje da je razumevanje kulture svakog naroda bitno kako bi se pokazala njegova normalnost, a da se pri tome ne umanjije njegova posebnost.⁷²

Za pokretanje kulture u jednom narodu, obojica autora, smatraju da pojedinac nema veliku ulogu. Boas i Dirkem, smatraju da sama kultura deluje na osnovu svojih načela, samostalno i potpuno odvojeno od stavova pojedinca. Iako je u prirodi pojedinca da sledi svoja pravila, to u kulturi ipak tako ne biva, jer kultura počiva na vlastitim obrascima koje

postavlja društvo.⁷³ Upravo ovaj sveobuhvatni kulturni zamajac nedostajao je bunjevačkom društvu, čime bi se dobilo na mnogim kulturnim vrednostima. Boas smatra da je kultura niz slučajnih istorijskih događaja, pa se samim tim i razlikuje od ostalih društvenih pojava, a takvih događaja će, videćemo kasnije u tekstu, kod Bunjevaca biti mnogo.

Dirkem smatra da ustanove kulture treba gledati kroz odnose koji nastaju u okviru društva, specifični su u odnosu na svako, prema broju stanovnika, uzročnih činilaca, odnosa u okviru samih pojedinaca i kroz te odnose može se doći do važnosti kulture, a ne kroz njene konvencionalne ustanove. I institucionalni razvoj kulture je nedostajao, pa čak i danas u nekim delovima nedostaje bunjevačkoj zajednici.

U shvatanju pojedinaca u društvu Boas, smatra se da je čovek pri svom rođenju tabula rasa, koju tokom života popuni kultura kojom je okružen, a kasnije ta stečena kultura postaje njegov obrazac ponašanja. „Svako malo, čvrsto i homogeno društvo velike moralne ili dinamičke gustine odlikuje se složenim razvojem formalizma, strasnom predanošću čak i najpodrobnijim vidovima običaja, i tako strogim društvenim nadzorom da se svako odstupanje oštro suzbija. ...to se društvo odlikuje srazmerno beznačajnim razvojem pojedinačnosti. S druge strane, uslovi skoro da su obrnuti u složenijim društvima.”⁷⁴ Posmatramo li Bunjevce kao etničku zajednicu ona pokazuje, kao i sve druge, određenu kulturnu posebnost.⁷⁵ Iako nemaju, u pravom smislu reči, matičnu državu, oni predstavljaju nacionalnu manjinu⁷⁶ u Republici Srbiji, a prostiru se u nekoliko država u okruženju: Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i Mađarskoj, ali tamo nisu priznati kao zasebna nacionalna manjina, već se smatraju inetgrativnim delom hrvatskog naroda. Etnicitet Bunjevaca, smatramo da se ne može dovesti u pitanje, a time imaju jedan od osnovnih oblika identifikacije prema drugima.⁷⁷

Bunjevačka kultura, kao i celokupno društveno nasleđe ove nacionalne zajednice, u mnogim aspektima, zbog društvenih i istorijskih uslova se nije do kraja razvila, za razliku od nekih drugih zajednica pored kojih je

nastajala. Hobsbaum govori o nejednakom razvoju nacionalnesvesti, pogotovo u regionima, gde su ovi procesi bili zanemarivani.⁷⁸

Zastoj u razvoju kulutre Bunjevaca nastao je naročito posle Drugog svetskog rata i dekreta iz 1945. godine kada se Bunjevci više nemaju prava izjašnjavati svojim imenom, svugde im je upisivano da su Hrvati. O tom periodu prof. dr Petrović kaže: „Буњевцима је узета културна традиција којом су обележили своје трајање, узета су им материјална добра по којима су се уписали на етоисторијску мапу Бачке.”⁷⁹

Bunjevce je izuzetno teško pogodila i agrarna reforma – oduzimanje zemlje nakon Drugog svetskog rata, jer je zemlja bila njihovo utočište i materijalno i duhovno.

Razvijena etno-kulturna baština, bila bi najbolje opisan model oblika kulture, koji se razvio u bunjevačkoj zajednici i koji je i danas prisutan u socijalnom životu ove nacionalne manjine. Za kulturu, kao društvenu nadogradnju, potrebni su uslovi, a njih bunjevačka zajednica nikada nije imala u potpunosti.

Takođe, za napredovanje kulture potrebna je cela zajednica, na ovom polju pojedinac, kao takav, može vrlo malo dati. Nažalost, bunjevačka kultura se može vrlo često pratiti samo kroz pojednice, čija darovitost nije bila podstreh celoj zajednici da se više organizuje na kulturnom planu.

U vreme kada se kultura određivala na nov način, tokom XVIII i ranog XIX veka Bunjevci su se borili za očuvanje svog prostora na kome žive. Tome treba pridodati i uvrežen stav Bunjevaca o važnim i bitnim zanimanjina, koji se dobrim delom i danas zadržao. Sve ono što ne donosi veliki profit i što je samo po sebi nesigurno, nije predmet zanimanja, najvećeg dela bunjevačke zajednice.

Ako posmatramo kulturu kao elitnu delatnost i aktivnost društva u ovim nadogradnjama osnovnih potreba, Bunjevci su u mnogome zaostajali za

drugim narodima, a sa druge strane prihvatili su visoku kulturu drugih naroda, pored kojih su živeli.

Tako je postojalo, nažalost, svega nekoliko pozorišnih predstava koje su napisane i igrane u Subotičkom pozorištu sa bunjevačkom tematikom, u XX veku. Do tada, za Bunjevce u Bačkoj, pozorišni život činila je trupa iz Srpskog narodnog pozorišta iz Novog Sada, čije predstave rado gledaju i čine glavni deo publike. „Prvi put je družina novosadskog srpskog narodnog pozorišta bila u Subotici godine 1862, od 14. aprila do 6. maja. Od petnaest prikazanih komada dvanaest su bili srpski originali.”⁸⁰ Kasnijih godina isto pozorište će biti čest gost u Subotici a uvek će biti prihvaćeno: „naša braća Bunjevci prihvatili su kao svoje rođeno.”⁸¹ Igraju se predstave o epskim junacima: „Kraljević Marko i Arapin”, Zmajev „Šaran”, i mnoge druge.

Muzičko stvaranje, klasične muzike, praktično nije postojalo, ali negovanje narodnih pesama kao i novije stvaranih „omladinskih” pesama (šaranac, šalajdan, bećarac...) bilo je veoma popularno i bez njih nije bilo organizovano ni jedno veselje. Iako je Muzička škola u Subotici bila osnovana 1868. godine, notnih zapisa o bunjevačkoj muzici, tokom toga i pola veka kasnije, skoro da nema. Iz oblasti muzike nema mnogo notnih zapisa ili knjiga, koje bi na naučnoj ili bar muzičkoj osnovi (notni zapisi), pobežile i opisale bunjevačke pesme. O tome najbolje svedoče i dva izdanja časopisa „Književni Sever” , jedan 1927. a drugi 1930. godine, gde se želi upoznati javnost ondašnje Kraljevine Jugoslavije sa Bunjevcima i njihovim stvaralaštvom, ali i tada najviše sa narodnom kulturom i književnošću.⁸²

Kada je u pitanju kultura javnog okupljanja ona počinje s početka XIX veka, kada se osniva Pučka kasina, organizuju se prela, divani i sastanci u njihovim prostorijama, ali i na drugim mestima.

Likovna kultura takođe je bila zapostavljena. Česti su portreti znamenitih Bunjevaca iz Subotice, pogotovo iz XIX veka, ali koje je naslikao mađarski slikar Šandor Olah. Ipak, među malobrojnim slikarima bila je Angelina Mačković, ćerka Titusa Mačkovića.⁸³

Školovala se u inostranstvu, a kada su počeli očevi materijalni problemi, vratila se kući na Palić, gde je živela i stvarala. Njen talenat je primetila Jelena Čović, takođe akademska slikarka, čiji talenat takođe nije nailazio na razumevanje gradskih vlasti, bez kojih nije mogla nesmetano raditi, pošto je bila poreklom iz skromne porodice. Svoj talenat i veoma napredan način predavanja likovnog vaspitanja nije uspeła preneti ni na decu, jer je kratko vreme radila u školi.⁸⁴

Polovinom XX veka, iz bunjevačke zajednice niče i mlada vajarka Ana Bešlić, rođena u Bajmoku, pored Subotice.⁸⁵ Valja pomenuti i akademskog slikara Pavla Blesića iz Sombora, koji takođe stvara od polovine prošlog veka, i uživa veliki ugled u ovoj umetnosti.⁸⁶

Kultura arhitekture se takođe razvila tokom XIX veka, kada je Bačka, a sa njom i Bunjevci, bila na veoma visokom nivou razvoja. Taj period obeležiće Suboticu u arhitekturi. Zastrupljeni su: secesija, neoklasicizam i eklektika⁸⁷, a poznati bunjevački arhitekta Titus Mačković (1851–1919) svojim delima uobličio je veliki deo grada i dao mu nezaboravni pečat. Iza sebe je ostavio oko 400 građevina, vila, palata, verskih i vojnih objekata, koje je projektovao (kapela Ostojić, Manojlović palata, trošarina, Žuta kuća, sve zgrade bolnice u Subotici, željezničke stanice, dogradio ili obnavljao crkve u Keru, Sveti Roko, Svetog Juraja u Senti, dogradio veliku crkvu – Crkvu Svete Terezije, renovirao kapelicu Svetog Roke, glavni nadzornik tokom građenja Gradske kuće, nekoliko škola i gimnaziju, napisao studiju kako bi trebalo dalje razvijati i graditi na Paliću...⁸⁸). Bio je glavni gradski inženjer i projektant Subotice, vlaskik ciglane. Znanje je sticao u Austriji, Nemačkoj i Švedskoj, a širina koju je tamo stekao vidljiva je na svakom njegovom zdanju. Nažalost, i pored svih ovih projekata umro je osiromašen i zaboravljen u gradskoj bolnici.⁸⁹

Iako bunjevački jezik i danas ima status dijalekta, na njemu je nastala jedna bogata i velika kulturna baština, bilo da su u pitanju novine, kalendari i knjige. O njoj će više biti reči u delu koji govori o pismenoj književnosti kod Bunjevaca. Do tada, pomenućemo nekoliko bitnih

novina i kalendara koji su činili okosnicu razvoja štampanih izdanja, a time i uticaja na kulturni razvoj bunjevačke zajednice.⁹⁰

Prve su sa izlaženjem počele „Bunjevačke i šokačke novine” 1870. godine u Kaloči, a pokrenuo ih je Ivan Antunović, kao nedeljni list. U toku treće godine izlaženja prestaju sa izlaženjem 1873. kada počinje sa izlaženjem „Bunjevačko šokačka vila”, list za politiku, pouku, nauku i gazdinstvo, sa istim urednikom i mestom izlaska, a izlazi dva puta mesečno, četvrtkom. Izlazi sve do sredine 1876. godine. Kalor Milodanović pokreneće i uređivati „Misečnu kroniku” 1873. godine u Subotici, koja izlazi dva puta mesečno, ali ubrzo prestaje sa izlaženjem. Tokom osamdesetih godina XIX veka pokrenuto je još nekoliko listova „Subotički glasnik”, „Bunjevačke gazdinske novine”, „Pokušaj”, „Bunjevac” i sve one izlazile su veoma kratko, neke od njih ni celih godinu dana.⁹¹

Najdugovečniji u izlaženju bio je „Neven” Zabavni popučni misečnik, koji počinje izlaziti 1884. godine u Baji, njegov urednik je Mijo Mandić. Menjao je kroz vreme mesto izlaženja, podnaslove koji upućuju na najuže delovanje lista, jedno vreme bio je i list za političku stranku Bunjevačko-šokačku. Bivalo je perioda kada je bio i dnevni list, da bi 1940. godine prestao izlaziti. Na stranicama ovog lista pohranjeno je mnogo podataka o kulturi Bunjevaca, njihovom životu, običajima i istoriji.

Kalendar „Subotička Danica” pokrenuo je Pajo Kujundžić 1884. godine, kapelan iz Bikića. Tokom Prvog i Drugog svetskog rata nije izlazio.⁹² Posle Drugog svetskog rata 1946. godine izašao je novi broj, ali je odmah posle njega i zabranjeno izlaženje „Subotičke Danice”. Sa izlaženjem počinje 1972. godine, da bi već iduće bio zabranjen, pa kreće sa izlaženjem 1984. godine, ali već početkom XX veka njegova uređivačka politika i stavovi autora ukazuju i propagiraju hrvatstvo kod Bunjevaca.

Početak interesovanja za beleženje narodne književnosti beleži se od devete decenije XIX veka, prilično kasnije u odnosu na ostale narode. U

novinama, časopisima i kalendarima nalazi se prvo zapisano narodno usmeno stvaralaštvo, još uvek u fragmentima, nesistematizovano u posebne zbirke ili izdanja, ali ipak zabeleženo.

Književni pravci u bunjevačkoj književnosti, kao i ostalim granama kulture, ili su znatno kasnili za svetskim trendovima, ili se uopšte nisu ni razvili.⁹³ Geza Kikić, koji je pisao o pisanoj književnosti kod Bunjevaca, ukazuje na nerazvijenost književnih pravaca, pa i raznovrsnosti tema, a za to okrivljuje, ponajviše nepostojanje kvalitetne književne kritike, koja bi bila smernica stvaraocima.⁹⁴

I pravac prosvetiteljstva, koji je kod Bunjevaca bio izrazito važan, i pokrenuo nacionalnu svest, takođe je zakasnio za evroskim dešavanjem, oko pedeset godina.⁹⁵ Izostaje romantizam, ili ga ima samo u tragovima, piše se najviše crkvena književnost, poneki roman i pesmarice narodne književnosti.

Etno-kultura, kao što je rečeno, veoma je razvijena. Bunjevke iz Bačke smatraju se začetnicama slamarske umetnosti, vida naivnog slikarstva koje za materijal ima slamu od pokošenog žita. Od ovog, sada popularnog eko materijala, žene na bačkim ravnicama početkom XX veka počinju praviti prava umetnička dela naivne umetnosti od slame. Prave se dvodimenzionalne slike sa etno ili religioznim motivima, perlice – ukrasi za revere na svadbama ili devojkama za kosu i punđe, razni predmeti, kutije za nakit, ili sam nakit za žene. Začetnice ovog slamarskog umetničkog pokreta su Teza i Đula Milodanović iz Žednika, Teza i Đula Milodanović, Kata Rogić i mnoge druge.⁹⁶ Tokom izrade narodne nošnje žene su mnoge detalje ukrašavale same. Jedan od tih veoma vrednih vidova ukrašavanje je „bili vez”, koji su devojčice već sa desetak godina počinjale raditi u kući. Osim donjeg veša, košulja, krevetnine, žene su vezle i celu žensku nošnju, košulju, podsuknje, sukne, pregače. Ovakvu čisto belu nošnju nosile su samo mlade devojke, posle udaje Bunjevke oblače tamnije boje. O lepoti i vrednosti veza govore i neke od groktalica, kao opštem narodnom motivu.⁹⁷

Osim belog veza, vezlo se i sa zlatnim nitima – zlatovez. U Subotičkom muzeju postojala je postavka bunjevačke etno sobe, ali je devedesetih godina prošlog veka sklonjena.

Iz ove analize kulture kod Bunjevaca vidimo da je ona u svom razvoju bila veoma karakteristična, da ima neke svoje segmente veoma razvijene, kao i darovite pojedince, koji su bili ponekad i ispred svoga vremena, ali nisu bili prihvaćeni niti podržani od okoline kako bi se taj rad pretočio u opšte društveni i kulturni zamah.

Biluške

¹⁹ Ердељановић, Јован: О пореклу Буњеваца, Српска краљевска академија, Београд, 1930, стр. 394.

²⁰ Gavrilović, Slavko: Srpsko-bunjevačka simbioza u Somboru od kraja XVII do sredine XVIII veka, u: Zbornik radova sa simpozijuma „O Bunjevcima”, održanom u Subotici 7–9. decembra 2006. godine, Srpska akademija nauka i Nacionalni savet bunjevačke nacionalne manjine, Novi Sad, 2007, str. 13.

²¹ Стефановић Карацић, Вук: Етнографски списи, Просвета, Београд, 1972, стр. 32.

²² Станојевић, Станоје: Народа енциклопедија Српско- хрватско- словеначка, година 1928, I, А–3, стр. 294.

²³ Ивић, Алекса: Сеоба Срба у Хрватску и Славонију, прилог испитивању прошлости током 16. и 17. века, Српска манастирска штампарија, Сремски Карловци, 1909, стр. 10.

²⁴ Hrvatska enciklopedija: Bunjevci, Zagreb, 1942. godina, sveska III, str. 517.

²⁵ Sekulić, Ante: Вачки Bunjevci i Šokci, Školska knjiga, Zagreb, 1989, str. 15.

²⁶ Evetović, Matija: *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata*, Hrvatska riječ, Subotica, 2010, str. 10.

²⁷ Isto, str. 21.

²⁸ Neven, zabavno poučni misečnik, Subotica, God. III, br. 2, veljače 1891, str. 18.

²⁹ Ivanić, Ivan: *O Bunjevcima: povesničko-narodopisna rasprava*, Izdavačka štamparija Dušana Petrovića, Subotica, 1894, str. 2.

³⁰ Isto, str. 10.

³¹ Barbalić, Mladen: *O jeziku*, Neven, God. VIII, br. 6, 1 lipanj, 1891, str. 93-94.

³² Knežević, V. Milivoj: *O Bunjevcima*, Književni sever, Subotica, 1930.

³³ Isto, str. 97.

³⁴ Isto, str. 97.

³⁵ Prčić, Kata: *Bunjevci i Šokci*, Bunjevačke novine, Subotica, 1940, str. 13.

³⁶ Isto, str. 104.

³⁷ Georgijević, Svetozar: *O imenu Bunjevci*, *Onomastica Jugoslavica*, Zagreb, br. 7, 1978, str. 184.

³⁸ Isto, 177–187.

³⁹ Raič, Aleksandar: *Moje otkrivanje Bunjevaca*, *Bunjevački prigled: zbornik za kulturu i društvena pitanja Bunjevaca*, Novi Sad, br.1, 2012, str. 96.

- ⁴⁰ Nedeljković, Saša: Čast, krv i suze, str. 16.
- ⁴¹ Филиповић С., Миленко: О имену Буњеваца, Зборник Матице српске за друштвене науке, Нови Сад, бр. 40, 1965, стр. 157.
- ⁴² Филиповић, С. Миленко: Буњевци у Босни, Зборник Матице српске за друштвене науке, Нови Сад, бр. 40, 1965, стр. 168.
- ⁴³ Isto, str. 168.
- ⁴⁴ Ivanić, Ivan: О Bunjevcima, str. 4.
- ⁴⁵ Antunović, Ivan: Razprava o podunavnskih i potisanskih Bunjevcih i Šokcih u pogledu narodnom, vjerskom, umnom, građanskom i gospodarskom, P. Vujević, Sombor, 1930, str. 73.
- ⁴⁶ Стефановић Карацић, Вук: Етнографски списи, Просвета Београд, 1972, стр. 32; Ковечежић за историју, језик и обичаје Срба сва три закона, Штампарија јермескога манастира, Беч, 1849, стр. 3.
- ⁴⁷ Mandić, Mijo: Prilozi za bunjevačku povist, Subotička Danica, kalendar za 1897. godinu, str. 44.
- ⁴⁸ Mandić, Mijo Mlađi: Buni, Bunijevci, Bunejvci, Bunjevačka matica, Subotica, 2009, str. 9.
- ⁴⁹ P. Unyi, ofm. Bernardin: Istorija Šokaca, Bunjevaca i bosanskih franjevaca, Bunjevačka matica i Birografika, Subotica, 2001. godine, str. 126.
- ⁵⁰ Isto, str. 11-12.
- ⁵¹ Isto, str. 12.
- ⁵² Isto, str. 15.

⁵³ Isto, str. 15.

⁵⁴ Isto, str. 15.

⁵⁵ Isto, str. 16.

⁵⁶ Поповић, Ђорђе: Бачки Буњевци и Шокци, прештампано из Правде, Штампарија „Бранко Радичевић“, Београд, 1907, стр. 12.

⁵⁷ Isto, str. 13.

⁵⁸ Kokić, Aleksa: Bunjevci i Šokci, Jeronimsko svjetlo, br. 33, 1. veljače, Zagreb, 1939, str. 2.

⁵⁹ Pavelić, Rikard: Bunjevci, Osobna naklada, Zagreb, 1973, str. 18.

⁶⁰ Isto, str. 18.

⁶¹ Isto, str. 18.

⁶² Isto, str. 18.

⁶³ Isto, str. 19-20.

⁶⁴ Georgijević, Svetozar: O imenu Bunjevci, str. 186.

⁶⁵ Ердељановић, Јован, О пореклу Буњеваца, стр. 394.

⁶⁶ Kujundžić Ostojić, Suzana: Bunjevci danas (sociološko istraživanje), u: Zbornik radova sa sipozijuma „O Bunjevcima“, u Subotici 7–9. septembra, 2006. godine, str. 161.

⁶⁷ Raič, Aleksandar: Моје откривање порикла Буњевца, стр. 96.

⁶⁸ Isto,

⁶⁹ Isto, str. 98.

⁷⁰ Nedeljković, Saša: Čast, krv i suze, str. 28.

⁷¹ Hač, Elvin: Antropološke teorije 1: Od Tejlora do Dirkema, BIGZ, Beograd, 1979, str. 283.

⁷² Gerc, Kliford: Tumačenje kultura 1, str. 24.

⁷³ Isto, str. 283.

⁷⁴ Isto, str. 284.

⁷⁵ Nedeljković, Saša: Čast, krv i suze, str. 31.

⁷⁶ Isto, 31.

⁷⁷ Putinja, Filip; Strf-Fenar Žoslin: Teorije o etnicitetu, Biblioteka XX vek, Beograd, 1997, str. 188.

⁷⁸ Hobsbaum, Erik: Nacije i nacionalizam od 1780, str. 19.

⁷⁹ Петровић, Драгољуб: Заперци српскога језика, Мирослав, Београд, 2013, стр. 61.

⁸⁰ Grčić, Jovan: Bunjevci i Novosadsko Srpsko narodno pozorište, O Bunjencima, Književni sever, Subotica, br. 2, 1927, str. 51.

⁸¹ Isto, str. 52.

⁸² Isto, str. 128.

⁸³ Vojnić, H. Blaško, Moj grad u davnini : Subotica : 1391. do 1941. : pet stotina pedeset godina grada, B. H. Vojnić, Subotica, 1971, str. 69.

⁸⁴ Isto, str. 62–63.

⁸⁵ Bašić Palković, Nevenka: Odlazak velike metnice, Bunjevačke novine, god. IV, br. 32, Subotica, 2008, str. 10-11.

⁸⁶ <http://www.bunjevacka-matica.org/umetnost/blesic.php>

⁸⁷ Krstić, Boško: Subotica- pregled, Javno preduzeće Palić – Ludaš, Subotica, 2006., str. 4.

⁸⁸ Vojnić, H. Blaško: Moj grad u davnini : Subotica : 1391. do 1941, str. 69–70

⁸⁹ Isto, str. 70.

⁹⁰ Mandić, Mijo: Kako su postale bunjevačke novine i bunjevački kalendari?, Prvi bunjevački kalendar za prostu godinu 1934, Subotica, God. I, 1934, str. 33–38.

⁹¹ Vojnić, H. Blaško: Moj grad u davnini : Subotica : 1391. do 1941. : pet stotina pedeset godina grada, str. 74–75.

⁹² Isto, str. 68–69.

⁹³ Buljovčić Josip: Odjeci ilirskog preporoda kod bačkih Bunjevaca, Filološki ogledi, NIP „Subotičke novine“, Subotica, 1996, str. 89.

⁹⁴ Kikić, Geza: Antologija proze bunjevačkih Hrvata, Zagreb, 1971. str. 8–14

⁹⁵ Buljovčić, Josip: Odjeci ilirskog preporoda kod bačkih Bunjevaca, Filološki ogledi, str. 89.

⁹⁶ Krstić, Boško: Subotica – pregled, str. 103.

⁹⁷ Kuntić, Kata: Bunjevački bili šling, KUD Bunjevka, Subotica, 2010. str . 9.

Aleksandar Raič

Poriklo i formiranje identiteta bački Bunjevaca: domašaji i ograničenja vlaške hipoteze

Studija iz koje je korišćen izvod za saopštenje na simpozijumu Kultura i identitet Bunjevaca u organizaciji Muzeja Vojvodine održanog 18. februara 2017. godine u Novom Sadu.

UVOD

Obadve narodne skupine bački Bunjevaca, razdvojene povlačenjem 1921. godine posred bunjevačkog (Bajskog) trougla mađarsko-srpske državne granice, zahvaćene su ubrzanom depopulacijom i dovedene, zahvaljujuć daleko odmaklom procesu „prirodne“ asimilacije¹, u stanje razdrobljene i marginalizovane zajednice. U prvim decenijama 21. veka u srpskom/vojvođanskom delu bunjevačkog naroda, na osnovu popisa stanovništva 2011. godine, mogu se identifikovati dve brojno skoro jednake manjinske nacionalne zajednice – Bunjevci i Hrvati bunjevačkog porikla. Za obadve ove zajednice karakteristična je ubrzana nadprosična depopulacija i jenjavanje govorne komunikacije na bačkim Bunjevcima maternjoj štakavskoj ikavici, kao glavnom markeru njeve etničke identifikacije².

¹ Feher, I. (1993), *Utolso percben*, Budapest: Oroksegtar.

² Raič, A., Kujundžić Ostojić, S. (2013), *Bunjevci između asimilacije i nacionalne zajednice*, Novi Sad: UG Bunjevci. Str.119-121.

Za Hrvate bunjevačkog porikla, iza ovog demografsko-kulturnog problema, mož se nazrit nedovršen proces integracije u hrvatski nacionalni identitet, produžavanje, nakon identicida nad Bunjevcima i Šokcima iz 1945. godine, moratorijuma nacionalnog samoidentifikovanja dila nacionalno izjašnjeni Hrvata u Vojvodini³.

Za Bunjevce, šta se samoidentifikuju ko privrženici bunjevačke nacionalne zajednice *per se*, problem je složeniji i tiče se njegov kolektivnog samoodređenja u okruženju naroda čiji naciotvorni procesi su posljednji decenija dostigli zenit⁴. Problem ove manjinske zajednice je njezino suočavanje sa barijerama izlaska iz stanja etničkog relikta⁵ i konstituisanja ko nacionalne zajednice sposobne za održivi razvoj u savremenim okolnostima. Za samoodređivanje Bunjevaca ko starinaca (indigenous minority), u ovoj konfliktnoj naciotvornoj situaciji postavlja se ko *problem*, priispitivanje tradicionalnog etničkog identiteta i izgradnja modernog, sa savrimenošću sinhronizovanog, bunjevačkog nacionalnog identiteta⁶. To je prvenstveno samootkrivački poduhvat

³ Sudeći prema proporciji koju Hrvati-Bunjevci, pridstavljeni listom dr Stantića, čine u HNV izabranom na elektorskoj skupštini 2014. godine, udio ove kategorije Hrvata bunjevačkog porikla mož obuhvatat oko 20% ukupne hrvatske populacije u Srbiji.

⁴ Savrimene južnoslovenske nacije imadu institucionalizovanu visoku nacionalnu kulturu al su, posli ratova krajom prošlog vika, iako na putu evropski integracija, više zaokupljene tradicionalnim egzogenim faktorima očuvanja „nacionalnih životni prostora“ nego teleologijom endogeni faktora snaženja nacionalnog identiteta, kulture, nauke i industrije, koji doprinose ostvarivanju vizije održivom razvoju ovi mali nacija u perspektivi globalizacije, društva znanja i demokratizacije.

⁵ Gellner pridviđa za male etničke grupe brez vlastiti institucija 'visoke' kulture da moraje bit spremne da "vide svoju kulturu ... /kako/ polako nestaje, rastvara se u široj kulturi neke nove nacionalne države". - Gumiljov konstatuje stanje etničkog relikta ko posljednju fazu ciklusa etnogeneze. Гумилев, Л., Конец и внов' начало, <http://gumilevica.kulichki.net/EAB/index.html>

⁶ Smith o etničkom i nacionalnom identitetu. - Smith, A. (2010), Nacionalni identitet, Beograd: Knjižara Krug.

okrenit endogenim faktorima izlaska Bunjevaca iz stanja „egzotičnog etničkog relikta“ ko i egzogenim faktorima njevog razvoja ko modernog bunjevačkog civilnog društva u savremenom, postmodernom dobu⁷.

Aktuelno stanje bački Bunjevaca, ko etničkog relikta, pokušo je objasniti Bojan Todosijević dovodeć u vezu svojstva njevog etniciteta sa nesposobnošću samoizgradnje kao moderne nacije. On odgovor na pitanje: Zašto Bunjevci nisu postali nacija? zasniva na argumentu o „primarnosti religijskog, a ne etničkog kriterija u izgradnji nacija u Jugoslaviji“. (Todosijević, B., 2002. str. 8.)⁸.

Naša studija bački Bunjevaca, ko neostvarene nacije, orijentisana je *hipotezom* o marginalizaciji i tabuizaciji vlaške pridistorije, ishodnog “praska” i početka etnogeneze Bunjevaca u dilu istraživačke i u nacionalno-ideološki angažovanoj publicističkoj literaturi, radi brisanja

⁷ Osim pomenute političke perspektive izgradnje bunjevačkog nacionalnog identiteta u procesu razvijanja bunjevačkog civilnog društva i strategije Bunjevaca ko konstitutivnog naroda u Srbiji (prvobitno Jugoslaviji), aktuelne su strategije Bunjevaca ko nacionalne manjine u Srbiji i Mađarskoj. Na izborima za BNS 2014. godine obnarodovana je i strategija oslanjanja na etnički identitet Bunjevaca subsumiran pod katoličanstvo sa RKC kao strukturom koja tradicionalno čuva taj identitet (razvijajuć hrvatsku komponenti dvojnog etničkog identiteta). Vidit A.Raič, Bunjevački prigled, 4/2015. str. 35-99.

⁸ Todosijević navodi Bunjevce kao “case when an ethnic group – in the present example, a minority group – does not develop a distinct and dominant national identity.”(str. 3) “nations” in central Yugoslavia have been constructed largely according to religious lines, rather than to ethnic ones (str. 8); identity of ‘Bunjevac’ most probably emerged later... between the early waves of migration and the national revival emerging in the mid-19th century it was various local identities”. Ovi lokalni identiteti mogli su biti etnički identiteti... clear group boundaries, worked in favor of maintaining a sense of relatedness, i.e., of common descent. (str. 9). Lokalizacija etničkog identiteta Bunjevaca omogućavala je njevu asimilaciju “by incorporating (assimilating) them into these ‘larger’ nations... Magyars, Croats and Serbs since the beginning of the 19th century. (str. 9).

njevog kolektivnog pamćenja o sopstvenoj buntovnoj prošlosti u kojoj su njevi prici formirali elemente etno-političkog identiteta na osnovu koji je počeo njev autohtoni etno-nacionalni razvoj. Brisanjem etno-političkog markera iz etničkog identiteta bački Bunjevaca, njev etnički identitet je blokiran na nivou tradicionalne ruralne katoličko-folklorne kulture, koja otežava razvoj bunjevačkog nacionalnog identiteta, njemu odgovarajuće solidarnosti civilnog društva i institucionalizacije težnji ka samoodređenju i ostvarivanju kolektivni građanskih prava.

Sa svišću o početku svoje nacionalne istorije, datovanim na doseljavanje u Bačku krajom 17. vika, i sa mutnim, mistifikovanim ubiciranjem svoje postojbine (rika Buna u Hercegovini), formiranje bunjevačkog nacionalnog identiteta ostalo je bez realnog istorijskog oslonca. Otuda su Bunjevci narod bez samorazumivanja zajedničkog porikla, ko svojeg bitnog etničkog markera, i izvorišta etničke političke subjektivacije.

S tom prazninom u svojem etničkom identitetu, Bunjevci su postali plen ideologija asimilacije u druge nacionalne identitete. Do danas oni se ne uspijave konstituisat ko civilno društvo sposobno za održivi razvoj ko solidarne, na tradiciji vlaški pravica i seljački liga zasnovane, manjinske nacionalne zajednice. U tom se mož tražit ideološki razlog neostvarene nacionalne zajednice i objašnjenje uzroka depopulacije i etničkog gašnja bački Bunjevaca.

VLAŠKA HIPOTEZA O PORIKLU BUNJEVACA

O poriklu Bunjevaca plasirano je u naučnoj literaturi i publicistici, od 19. vika do danas, niz pritpostavki⁹. Poznate su tvrdnje Ivana Antunovića o tračko-ilirskom etničkom ishodištu Bunjevaca, Mije Mandića povezivanje Bunjevaca sa antičkim narodom Buna, Dominika Mandića sa rimskim mauritanskim legionarima, Simonovićovo povezivanje sa

⁹ Pregled ovih pretpostavki dat je u izvodu iz doktorske disertacije S. Kujundžić Ostojić. Videti u ovom broju Bujevačkog prigleda odeljke A i B studije „Iz istorije i kulture Bunjevaca“ str, 12-35.

Vlasima, kao i panhrvatsko (Bunjevci kao subetnija hrvatskog naroda) i pansrpsko (obuhvatanje Bunjevaca kao Srba-katolika u jedinstveni srpski narod) poimanje porikla svih zapadnobalkanskih Slovena. U ovoj studiji nastojimo testirati vlašku hipotezu ko najprimereniju zahtivima naučnog metoda¹⁰.

Praktična svrha pritpostavki i tvrdnji o poriklu Bunjevaca i njegovog propagiranja je uticaj na formiranje bunjevačkog nacionalnog identiteta, i na toj osnovi, razvoja autohtonog, samosvojnog naroda ili, pak, njegova asimilacija u jednu od konfrontiranih državotvorni nacija na području Bačke – Srba el Hrvata. Ova pozadina diskursa o Bunjercima zahtiva razjašnjenje različiti pristupa poriklu i imenu Bunjevaca kako bi postavljanje vlaške hipoteze u osnovu naše studije dobilo naučnu virodostojnost.

Postoje četiri "službene" koncepcije o poriklu Bunjevaca. Koliko one odgovaraje zahtivu korektnosti naučnog zasnivanja hipoteza?

1) Tradicionalna samoidentifikacija Bunjevaca svodi se na pojednostavljenu tvrdnju "Mi smo Bunjevci. Didovi nam iz daleka od rike Bune". Ova tautološka tvrdnja poriklo svodi na geografsku lokaciju kao ishodište migracija; ona je oslonac "toponimske" koncepcije koja detnizuje Bunjevce (slično Posavcima, Šumadincima i sl.).

2) Autohtona koncepcija – Bunjevci su narod-etnicitet po sebi (imaje primordijalne etničke karakteristike) i za sebe (imaje čvrsto uvirenje samoidentifikacije ko Bunjevaca) koji vodi poriklo od starosidilaca Podunavlja (varijante etnički identifikovanog porikla od Tračana i Ilira, Buna, staroSlovena) ili polietničkih starosidilaca zapadnog Balkana-Vlaha (u obadva slučaja sa etnicitetom formiranim prije drugog talasa

¹⁰ Kao prikladna naučnom metodu, može biti prihvaćena ona hipoteza o poriklu Bunjevaca, koja je zasnovana na prethodnom znanju i zapažanjima, i koja sadrži objašnjenje zašto promišljanje (gues) i tumačenje tih znanja i zapažanja može biti korektno, koje, dakle, pažljivo smišljenim eksperimentom ili posmatranjem može biti potvrđeno ili odbačeno.

doseljavanja starohrvatskih i starosrpskih plemena iz vremena vizantiskog cara Iraklija). Ovi posljednji (Vlasi) prošli su višeslojnu akulturaciju (romanizaciju pod Rimljanima i kasniju slovenizaciju – hristijanizaciju pod uticajem dviju sfera podiljenog hrišćanstva – ortodoksizaciju-srbizaciju ili katoličenje-hrvatizaciju, dilom i potpadanje pod bosanski-bogumilski uticaj). Konceptija autohtonog bunjevaštva ide tragom antičkog protoindoevropskog naroda Buna-Bunijevaca i zahtiva razvoj do celovite naučne hipoteze¹¹. U knjigi “Buni, Bunijevci, Bunjevci” (2009) Mijo Mandić je postavio pojmovni okvir za razvijanje ove hipoteze.

3) Bunjevci su Srbi-katolici – Redukcionistička hipoteza koja etnicitet svodi na versko-pravoslavno identifikovanje i, na toj osnovi, dalje izvođenje srpske nacionalnosti Bunjevaca. Istoriografska evidencija pokazuje, u ranom periodu virske podile u hrišćanstvu, pravoslavnu pripadnost dila protobunjevačkih rodova sa područja pod kontrolom sridnjovikovne srpske države (severna Albanija, istočna Hercegovina). Kasnija evolucija ovih rodova – migracija u zapadnu Hercegovinu i Dalmaciju, pokazuje, zahvaljujuć misionarstvu franjevac, svrstavanje u katoličanstvo (mestimično povratno uskakanje pod tursku vlast i korištenje pridnosti pripadnosti crkvi istočnog obreda).

4) Bunjevci su subetnijska skupina hrvatskog naroda – Primordijalistička konceptija izvođenja savrimene etnički heterogene hrvatske nacije iz starohrvatskog državnog kontinuiteta. Protobunjevački rodovi iz predturske i turske etape, kao nastavljači starohrvatskih rodova (didića i pohrvaćeni kmetova unapriđeni u vojnički stalež - haramije, hajduci), koji se nisu islamizovali niti izbigli prid turskim osvajačima, podložni amalgamaciji-prislojavanju od strane vlaha-katolika. Otvoreno je pitanje da li su, kada, kako i zašto ovi starosidilački hrvatski rodovi privatili bunjevački etnonim i, tokom 17. i 18. vika ponovo hrvatizovani; koncep-

¹¹ Postavljanje ove hipoteze zahteva praćenje dugog procesa transformacija oblika porodice i svojine, čiji istorijski završetak se nazire u etničkim reliktima starobalkanskih rodova. Vidi: Gorunović, Gordana (2006), Marksistički model dinarske zadruge u srpskoj etnologiji, Antropologija 2

cija hrvatstva Bunjevaca je vjerojatno naknadno učitana iz perspektive hrvatskog naciotvornog procesa iz polovine 19. vika. - Varijanta ove hipoteze je agresivna antibunjevačka koncepcija o Bunjercima kao "umjetnoj naciji" konstruisanoj od strane konzervativni srpski nacionalista, kojom srpska nacionalna država negira hrvatstvo Bunjevaca a podunavski Hrvati bunjevačkog porikla koriste bunjevačko ime ko mimikrijski etnonim u okolnostima mađarskog i srpskog asimilatorskog pritiska. – Hipoteza je konstruisana u okolnostima hrvatsko-srpskog konflikta oko "hrvatskog etničkog prostora Bačke" predviđenog za pripajanje Hrvatskoj planom formiranja Banovine Hrvatske u Kraljevini Jugoslaviji i obnovljena je od strane J. B. Tita 1945. godine u vrime razgraničenja Srbije/Vojvodine i Hrvatske. Na ovu koncepciju, kao instrumentalnu teoriju integracije Bunjevaca u hrvatsku etniju u svojstvu subetnijske skupine hrvatskog naroda, oslanja se aktuelno propagiranje hrvatstva Bunjevaca¹².

Iz ovog prigleda konstatujemo da se pitanje bunjevačkog porikla svodi na razumivanje ishodnog etniciteta čijom genezom su nastale savremene balkanske nacije ili etnički relikti kakvi su i Bunjevci. U kritičnom istorijskom periodu formiranja etnički identiteta rodova (17-18. vik), čijom genezom su nastala ishodna plemena potonjih nacija, ona su od etnički samoidentifikovani građana dalmatinski gradova i dominirajućih feudalni etnički definisanih struktura (Srba, Hrvata, Mađara, Austrijanaca, Mlečana, Osmanlija) nazivana Vlasima. U osnovi takvog imenovanja nije homogeni vlaški etnicitet neg zajednička privredno-kulturna osobenost transhumantnih stočara sa katunskom ratničko-demokratskom organizacijom.

Vlaška hipoteza je zasnovana na prithodnom znanju i opažanjima – na dokumentovanom zahtivu vlaških-katoličkih glavara senjskom biskupu

¹² Osim propagandnih ideološko-nacionalnih argumenata, kroatizacioni pritisak na Bunjevce se oslanja na političke (pretnje otpuštanja sa posla Bunjevaca koji se ne izjašnjavaju ko Hrvati) i lukrativne mehanizme (finansiranje školskih potrepština, rekreacije i ekskurzija dice i mladeži i sl.). Bunjevačka zajednica ne raspolaze srazmernim sredstvima protivdejstva takoj strategiji kroatizacije.

Sebastianu Glaviniću. Do tada (kraj 17. vika) označavani kao Vlasi, glavari traže da budu identifikovani ko Bunjevci kako bi se razlikovali od Vlaha pod kojima su se u to vreme podrazumivali doseljenici pripadnici pravoslavne viroispovidi. Druga grupa vlaški glavara tražila je u isto vreme od zagrebačkog biskupa Benka Vinkovića da budu uvršteni u Hrvate. Ove istroriografski virodostojne informacije su dokaz o povezanosti Bunjevaca sa protobunjevačkim-vlaškim stanovništvom na Trograničju (mletačko-austrijsko-osmanska granica).

Nedoumicu stvara korištenje vlaške oznake za protobunjevačke rodove. Prvo, vlaška oznaka javlja se od pojave Vlaha na teritoriji zapadnog Balkana krajem 12. vika. Prije toga velika populacija zapadnog Balkana označavana je kao Slovinci, slovinski narod¹³ (široka rasprostranjenost slovinskog etnonima konstatuje se iz velike sličnosti ličnih imena na čitavom balkanskom području). Sličnost populacija na ovom prostoru proističe takođe iz rasprostranjenog transhumantnog vlašskog načina privređivanja i katunske ratno-demokratske organizacije slovinskih rodova. Pitanje je da li su ove privredno-kulturne osobenosti specifično etnički vlaške, da li su ih na zapadni Balkan doneli etnički Vlasi? Dokazi o transhumantnom stočarstvu kod starobalkanski naroda osporavaju takvu tvrdnju¹⁴. Isto osporava postojanje karakteristika “vlašskog” alpskog polu-nomadskog stočarstva kod etnički ne-vlašskog stanovništva širom Evrope (Welsch, Wlochy oznaka za stanovnike Apeninskog poluostrva, kasnijih Italijana). Sa “vlaškim” načinom stočarstva su takođe povezane nastanbe od suhozida *bunje* koje su konstatovane kod transhumantnog stočarskog stanovništva različitog etniciteta širom Evrope¹⁵. Opštost

¹³ Vidi: Fine, John V.A. (2009), *When Ethnicity did not Matter in the Balkans, A Study Of Identity of Pre-Nationalist Croatia, Dalmatia and Slavonia in the Medieval and Early Modern Periods*, The University of Michigan Press

¹⁴ Vidi: Mirdita, Zef (2007), *Vlasi, polinomičan narod*, *Povijesni prilozi* 33., 249.-269.

¹⁵ Vidi: „kažuni (tal. casite, casoni), jednodobna usuho zidana manja kamena zdanja većinom kružna, ali i četvrtasta tlocrta. Plod su samonikle graditeljske kulture u prastarim civilizacijama širom Sredozemlja. U Hrvatskoj ih ima u Dalmaciji (bunje, trimi, poljarice, čemeri) i u Istri,... Srodni oblici nalaze se u talijanskim pokrajinama

“vlaškog” načina stočarenja i katunske organizacije može se uzeti kao razlog oznake Vlasi za etnički različite rodove na Balkanu. Zato je opravdano označavanje protobunjevački rodova kao vlaško-starobalkanskih rodova s tim što se njihov etnicitet mora posebno utvrđivati.

Pitanje romanizacije i slovenizacije Vlaha-starobalkanaca je otvoreno sa stanovišta vlaške hipoteze.

Romanizacija, prihvatanje romejskog jezika i latinske pismenosti, i etnička asimilacija starosedelačkih i naseljenih slovenski rodova mogla je napredovati na mistima varvarsko-romejskih kontakata (vojska, gradovi, rimski veterani). U unutrašnjosti, u izolovanim planinskim džepovima, starobalkansko stanovništvo, pogotovo “vlaško”, moglo je očuvati svoje posebne etno-kulturne osobenosti (jezik, običaji, religija) ne potpadajući pod romanizaciju.

Slovenizacija starobalkanski rodova objašnjava se ko prirodni proces nastao ko rezultat amalgamacije, preslojavanja starinaca i doseljenika (staroslovenski plemena). Primer nastanka crnogorskih plemena pruža model ti procesa. Ovaj proces slovenizacije je prvi talas etnokulturni promina koji se prepliće sa početkom pokrštavanja Slovena i koji se do tico prvinstveno zemljoradničkog župskog stanovništva. Drugi talas slovenizacije povezan je sa stvaranjem feudalni država i njevog kompletiranja crkvenim hijerarhijama zainteresovanim za versko-kulturnu kontrolu pastve. U ovom procesu prisutan je uticaj na formiranje etno-političkog identiteta prvinstveno seljana-župljana vezani kmetskim statusom za zemlju. U ovoj etapi pokrštavanja formiraju se identiteti pravoslavno-srpskog i katoličko-hrvatskog usmerenja (delom arijansko-bosanskog).

Apuliji, Abruzzu i Sardiniji, zatim u Provansi, Kataloniji i Galiciji, na pojedinim grčkim otocima i Peloponezu. Ima ih i u Irskoj, Walesu, Škotskoj i Švedskoj...“: A. Krizmanić, L. Nikočević, Istarska enciklopedija <http://istra.lzmk.hr/clanak.aspx?id=1347>

Vlaška hipoteza se uklapa (fituje) u većinu empirijsko-istoriografski podataka i omogućiva primenu naučnog metoda objašnjavanja porikla Bunjevaca. No, njene implikacije nisu rado prihvatane od Bunjevaca. Razlog distanciranja Bunjevaca od svoje vlaške prošlosti je prvinstveno u versko-ideološkom tragu koji su o neobuzdanoj, nepokornoj, anarhičnoj “vlaškoj” prirodi protobunjevački rodova ostavili katolički duhovnici-misionari. Drugi je razlog tradicija stvorena o Vlasima kao pravoslavicima sa kojima su Vlasi-katolici Bunjevci od početka 18. vika nastojali da se razlikuju. Treći razlog je novijeg datuma i tiče se etnizacije vlašskog etnonima, izvođenja iz vlašskog porekla savrimene nacionalne zajednice Rumuna kao i reliktnih etničkih zajednica Vlaha, Cincara, Aromuna. Nastojanja Bunjevaca da se afirmišu ko moderni autohtoni narod orijentišu se prema procesu naciokreacije savrimeni naroda čija je važna karakteristika mitologizacija i heroizacija prošlosti.

Vlaška hipoteza se zasniva na istorijskom znanju i evidentiranim opažanjima savremenika i dostupnost tih izvora istraživanja su njeno glavno ograničenje. Ograničenje ovog istraživačkog pristupa je takođe kontaminacija literature naknadnim učitavanjima nacionalno-ideoloških interpretacija (nestandardnih teorija) istoriografske evidencije (panhrvatska i pansrpska teorija etnogeneze balkanskog stanovništva)¹⁶. Hipotezu (vlašku) koja odgovara zahtivima naučnog metoda opravdano je nazvati *vlaško-slovinskom hipotezom*, koja se izvodi iz znanja o seobi naroda, naseljavanju staroslovenskih¹⁷ plemena na Balkan i njevoj etnogenezi pod religijskim uticajom sukobljeni modaliteta hrišćanstva i ideološko-

¹⁶ Pansrpsko gledište vidi: Jarčević, Slobodan (2007), Nije bilo doseljavanja Slovena na Balkan – oni su starosedeooci Balkana i Panonije, kao i radove Olge Luković Pjanović, Jovana I. Deretića ; Panhrvatsko gledište vidi: Майоров, Александр (2006), Великая Хорватия. Этногенез и ранняя история славян Прикарпатского региона, Санкт Петербург: Издательство СПбГУ

¹⁷ Novija istraživanja problematizuju naziv Sloveni što u razvijanju vlaško-slovinske hipoteze treba imati u vidu. Vidi: Curta, Florin (2001), The Making of the Slavs. History and Archaeology of the Lower Danube Region, c. 500–700.

političkim uticajom razvoja balkanskog feudalizma i kasnijeg procesa naciokreacije južnoslovenskih nacija.

BAČKI BUNJEVCI I PITANJE ETNIČKE AUTOHTONOSTI

U skladu sa savremenim diskursom o autohtonosti i indigenosti (urođeništvu, starosidilaštvu), po većini karakteristika priznatim od strane OUN, bački Bunjevci spadaje u kategoriju malih ugroženi starosidilački naroda¹⁸. Na nji se mogu primeniti kriterijumi primarni zemljoposidnika u Bačkoj¹⁹, kulturno različiti od većinski naroda s kojima žive, takođe kriterijumi narodne grupe koja postavlja pitanje samoodređenja, čiji pripadnici su razvlašćeni sridinom prošlog vika ko zemljoposidnici i marginalizovani u urbanim okruženjima u koja su migrirali. (Gauset, Hendrick, Gibs, 2011. str. 136.).

U ovoj studiji *pojam autohtonosti* se koristi imajuć u vidu samosvojnost razvijanja etničkog i nacionalnog identiteta Bunjevaca, jačanja snaga njevi etnički i nacionalno-ideološki težnji i veza neophodni za opstanak i razvoj kao nacionalne manjine sui generis i održivog manjinskog

¹⁸ Bunjevci nikad nisu bili dominantni narod u Bačkoj (Bunjevačkom-Bajskom trouglu); nakon doseljavanja 1686. godine, a pogotovo posli povratka mađarskog stanovništva i kolonizacije Nemaca u južnu Ugarsku, našli su se u poziciji manjinskog, naposlitku i marginalizovanog naroda. (Posli Drugog svitskog rata agrarna reforma je oštetila Bunjevce ko zemljoposidnike a prisilni identicid 1945. godine ji je lišio prava na nacionalno izjašnjavanje. Bunjevci su, takođe, tokom poslidnjeg balkanskog, srpsko-hrvatskog sukoba bili suočeni s potencijalnim nasilnim iseljavanjem iz Bačke na dalmatinske otoke ili u Slavoniju). Bački Bunjevci su posmatrani skoro u svim istorijskim situacijama ko nevine žrtve a ne kao građani država koji se pozivaju na svoju autohtonost ne bi li uživali privilegije ili se branili od ekspanzije "stranaca" koja ji marginalizuje i ugrožava njeva manjinska prava. - Izuzetak čine pokušaji negacije bački Bunjevaca, tokom poslidnje četiri decenije, ko „tzv. bunjevačke nacije“ projektovane od strane Miloševićovog režima radi cipanja i negacije hrvatske nacionalne manjine u Vojvodini. T. Žigmanov (2011), Osvajanje slobode, Hrvati Vojvodine deset godina nakon listopadnoga prevrata, Subotica: HAD, fn 14.

¹⁹ Bunjevci su postali zemljoposidnici donacijom austrijskog cara ko vrhovnog zemljovlasnika, posli istirivanja Turaka iz Bačke. Izborili su se za očuvanje svoji posida ko baština nasuprot nastojanja mađarski feudalaca da povrate ranija zemljoposidnička prava.

civilnog društva. Identifikovanje svojstava bački Bunjevaca po kojima su oni autohtoni narod-etnicitet na tlu Bačke, pruža oslonac za izgradnju bunjevačkog nacionalnog identiteta kao mape njegov razvoja u budućnosti²⁰.

Dva su pitanja sa kojima se suočava nastojanje objašnjenja autohtonosti etničkog identiteta bački Bunjevaca. Prvo je pridistorija formiranja etničkog identiteta protobunjevački rodova²¹, a drugo je motiv ishodne eksplozije bunjevačke etnogeneze²² na prilomu 16. i 17. vika.

Radi prikazivanja etnogeneze Bunjevaca taj proces je pridstavljen hronogramom u nastavku²³.

Istraživači Bunjevaca konstatuju pojavu tog etnonima oko 1620. godine u južnoj Ugarskoj/Bačkoj, dakle, na teritoriji na koju su migracije

²⁰ Istraživanje prošlosti Bunjevaca radi otkrivanja i ekstrapolacije njevi mogući razvojni perspektiva u budućnosti nailazi na historicističke konstrukcije sa učitanim elementima savremeni projekata budućnosti. Takvi su primeri naknadne konstrukcije prošlosti postnominacijom Bunjevaca (u zgradama) ko Hrvata, i Vlaha (u zgradama) ko Srba. Postnominacijom Bunjevaca ko Hrvata onemogućena je vizija njegov razvoja ko autohtonog naroda sa samoizgrađenim modernim bunjevačkim nacionalnim identitetom. Vidit: Ivić, A. (1923)

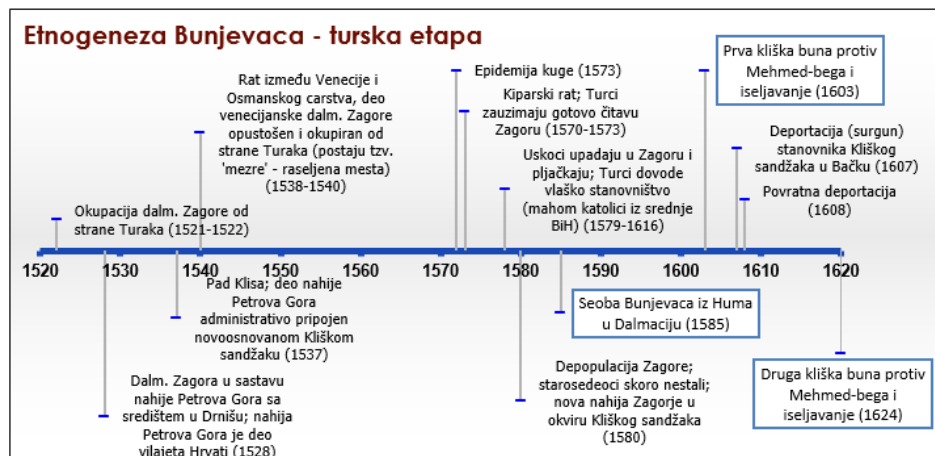
²¹ Termin protobunjevački rodovi odnosi se na rodove čija se etnogeneza istorijski mož povezati sa kasnijim bunjevačkim rodovima. Primer su rodovi Vlaha-Krmpočana, čija vlaška pridistorija je utvrđena ko i njeva kasnija pripadnost Bunjencima.

²² L.Gumiljov u ishodište etnogeneze stavlja eksploziju pasioniranosti, strasne težnje jezgrene grupe inicijatora budućeg etnosa.

²³ Koristim analizu etapa etnički prislojavanja na području Dalmatinske Zagore dr Nediljka Budiše zasnovanu na izvorima: K. Kosor: Drniška krajina za turskoga vladanja, KAČIĆ – Zbornik franjevačke Provincije Presvjetlog Otkupljenja, Tom XI, Split 1979, str. 125-194.). –

<http://www.rodoslovlje.hr/istaknuta-vijest/indekobjavljenih-osvrta-na-hrvatska-prezimana>

bunjevačke populacije bile usmirene, a ne u područjima sa koje su one polazile (Hercegovina, Dalmacija, Lika). Izbeglice/uskoci na tlu Bačke doseljene prije druge decenije 17. vika, nazivane su Racima, Dalmatincima,

Vlasima²⁴ a ne Bunjevcima²⁵. Kasniji talasi slovinski katolički izbeglica sa zapadnog Balkana, zaključno sa poslednjim talasom doseljavanja 1686/87. godine, dolazili su i bivali identifikovani od austrijsko-mađarski vlasti, klera i domaćeg stanovništva, ko Bunjevci. Ove

²⁴ Osnova ove studije je „vlaška hipoteza“ o poriklu Bunjevaca. Pod Vlasima se podrazumivaje rodovi transhumantnih stočara pravoslavne i katoličke konfesionalne pripadnosti, govornici svih slovenski naričja iz kasnog sridnjeg vika. Kasnija nacionalna evolucija ovi rodova dovela je do njegovog diferenciranja na konstituente zapadno balkanskih nacija i na Vlahe, Cincare, Aromune ko etničke relikte. Viditi Mirdita, Zef (2004), Vlasi u historiografiji, Zagreb : Hrvatski institut za povijest.

²⁵ U studiji E. Wicker konstatovan je prvi pomen etničkog imena Bunjevaca i Šokaca 1619. godine u Baji. Wicker, Erika, Raci i Vlasi u vrime naseljavanja severne Bačke. Mandić, M. dokumentuje prisustvo Bunjevaca u južnoj Ugarskoj prije masovnijeg doseljavanja Bunjevaca u najstarijoj naseobini oko Budima. Mandić, Mijo (2009), Buni, Bunjevci, Bunjevci, Subotica: Bunjevačka matica.

istoriografske činjenice upućuju na zaključak (1) o nastanku bunjevačkog etniciteta u tranzicionom području migracija (mletačka Dalmacija) u istorijski relativno bliskim okolnostima koje su prithodile ovim migracijama i (2) o podsticajnim uslovima razvoja bunjevačkog etniciteta u Bačkoj i nepovoljnim uslovima njegovog razvoja u ishodnim područjima migriranja (prvenstveno u austrijsko-hrvatskoj Lici i, u manjoj mjeri, u mletačkoj Dalmaciji).

Prvi zaključak sadrži implikaciju o nastanku identiteta Bunjevaca, ko buntovnog, rebelijaškog naroda, na osnovu mišanja, amalgama, prislojavanja zatečeni dalmatinski vlahi, na prostoru pod mletačkom vlašću, između Zrmanje i Neretve, posebno u Zagori, obuhvaćeni procesom sedentacije, i vlaški (katolički i pravoslavni) migranata iz Hercegovine i katolički kolonista iz sridnje Bosne²⁶. Vlaško stanovništvo Dalmacije, formirano je uticajima utvrđeni gradova-tvrđava (Poljice, Klis, Drniš, Knin) ko i primorski gradova (Split, Šibenik, Trogir). Vlasi iz dalmatinske Zagore (Petrovo Polje, Bukovica) i Cetinske krajine imali su, ko elemente svojeg etničkog identiteta, nasliđe „Statuta Vallachorum“, „vlaški pravica“ i lokalne samouprave (seljačke lige u područjima dalmatinski gradova) ko i iskustvo sa kmetovskim ugovorima sa starohrvatskom vlastelom i urbanizovanim didićima. Hercegovački vlasi izbiglice imali su tradiciju rodovske katunske ratničke demokratije i začetaka knežina (proces nastajanja crnogorski plemena). Etnički dodiri dalmatinski i hercegovačkih Vlaha trajali su čitav vik (od pada Klisa 1537. do pojave bunjevačkog etniciteta oko 1620. godine) što je dovelo do njeve etničke amalgamacije. Oblikovanju

²⁶ Depopulacija Zagore, izazvana Kiparskim ratom Turske sa Mlecima i epidemijom kuge iz 1573. godine, motivisala je kliškog sandžak-bega da od 1579. do 1616. godine kolonizuje vlaško stanovništvo, mahom katolike iz sridnje Bosne. Iz Hercegovine su u Dalmaciju migrirali vlaški rodovi katolici i pravoslavci, što je bio slučaj sa vlasima-Krmpotićima (prišli u katoličanstvo nakon naseljavanja u Liču). - Prilikom početka svoje migracije iz područja Skadra u 12. viku, rod Raiča je pripado pravoslavnoj viroispovidi. Savo Nakićenović (1999), Boka Antropogeografska studija, Podgorica: CID str. 122-123, 434. U Reževićima se pominje Raič njiva (431).

tog etniciteta doprinele su vlaške bune protiv kliškog sandžak-bega koje se javljaju višekratno od 1585. godine²⁷.

Subjekt buna po kojima su Bunjevci dobili svoj etnički naziv, bili su na opisani način formirani dalmatinski vlaški, protobunjevački rodovi. Razlozi pobuna poticali su iz ugrožavanja njevog katunskog rodovskoradničkog sistema uslid nastojanja vladajući osmanski struktura da nametnu nove poreske, radne i vojne obaveze. Motiv pobuna poticao je također iz promine zemljovalasnički odnosa – promine timarskog (sa vojnom službom povezanog zemljovalasida) na čivčijski sistem (trajni naslidni zemljovalasid, sličan slovenskim i vlaškim baštinama). Ova promina doprinela je nastojanjima turski velmoža da eksproprišu vlaške rodovske baštine na kojima se zasnivao katunski sistem (župska zimovališta vlaški pastira).

Početak protobunjevački buna mož se povezati sa tzv. seobom Bunjevaca 1585. godine iz Huma (zapadne Hercegovine – Grdanova buna) u Dalmaciju. U tom dilu Hercegovine Vlasi su tokom prvog (15-16-tog) vika osmanske vladavine uživali privilegije (Sinan-paša sandžak Hercegovine priznao je baštine hrvatski velikaša i vlaški katuna). Poremećaji krajom 16. vika (Mletački ratni napori u južnoj Dalmaciji, epidemija kuge, zaoštavanje poreske politike Osmanske vlasti prema Vlasima, nestajanje hrišćanske raje uslid islamizacije župskog hrvatskog stanovništva) nuz blokade tradicionalni stočarski putova iz viši planinski pašnjaka na primorska zimovališta, pogoršali su položaj Vlaha. To je izazivalo njev otpor i pokretalo migracije prema Mletačkoj severnoj Dalmaciji. Ovi hercegovački doseljenici i vlasi-katolici ikavci priseljeni

²⁷ „Godine 1583. se pokušalo osloboditi Klis od osmanske vlasti no pohod nije uspio. Bojeći se osvete, dio je bunjevačkih Hrvata iz tih krajeva izbjegao u Liku, a 860 se je obitelji smjestilo oko Bakra. Iz ove su skupine Hrvati koji su 1610. iz Like u organizaciji franjevacu odselili u Podunavlje, u Bačku, nakon neuspješna ustanka protiv ličko-sandžačkog bega Memiševića.“ – Pridev “bunjevački” Hrvati ne odgovara istorijskim okolnostima. AR.

https://hr.wikipedia.org/wiki/Seoba_Hrvata_u_Ba%C4%8Dku_1610. Pristup 3/7/2017 10:51:50 PM

krajom 16. veka iz zapadne Bosne, bili su nosioci buntovni aktivnosti protiv Mehmed-bega 1603. godine²⁸. Odmazda prema ovim buntovnim Vlasima bila je prisilna evakuacija (surgun) oko trećine stanovništva Kliškog sandžaka u Podunavlje 1607. godine²⁹. Posli opoziva ove nasilne seobe od Porte (centralne vlasti turskog sultana) izvedena je povratna migracija priseljenog stanovništva u Dalmaciju.

Etnogeneza Bunjevaca ima izvorište u formiranju etno-političkog identiteta Vlaha-katunara čiji autohtoni izvor pridstavlja bune kojima su vlaški rodovi nastojali odbraniti svoj katunsko-rodovski sistem-način života. Karakteristike tog načina života bile su nespojive sa vojno-birokratskim sistemom feudalni država, pogotovo u njevoj razvijenoj fazi (17-18. vik). U pridomanskoj etapi feudalne države nastojale su da Vlahe-katunare integrišu ko posebni, od feudalnog društva izolovani korpus, od čije vojno-privredne autonomije su ostvarivale korist. Pokretljivost i njeva vojnička odbrambena efikasnost davale su, u rišavanju konflikata sa Vlasima, pridnost ideološkim i subverzivnim metodama sankcionisanja³⁰. Viševikovni konfesionalno-politički sukob

²⁸ Razlike socijalno-psihološki karakteristika hercegovačkog i bosanskog stanovništva zahtevaju oprez u procini subjektivnog faktora buntovni pokreta protobunjevački rodova. Uticaj franjevacu doprinio je pacifikovanju vlaha-katolika, njevoj sklonosti prihvaćanja pravila vojno-feudalne discipline, pokoravanja crkvenim i svitovnim vlastima. "Neobuzdan i surov" karakter vlaha-hercegovaca (pravoslavni i katolika) i oglušivanje vlaha-katolika prema savitima i naredbama senjski biskupa i činovnika austrijski komorski i župski vlasti, zabiluženi su u istoriografskim izvorima (izveštajima Senjskih biskupa...).

²⁹ Analizu ovog događaja daje Marko Šarić (2014), *Seoba Bunjevaca u Podunavlje 1607. godine u svjetlu Osmanske politike prisilnog preseljenja stanovništva (surgun), Bunjevci u vremeskom i prostornom kontekstu*, Zagreb : FF press 2014.

³⁰ Ugrožavanje imanja Ostroškog manastira i sklonost vlašskog kneza Raiča unijatskim sveštenicima, u prvom koraku su kažnjeni kletvom Patrijarha (1667) a potom ubistvom pet kneževih sinova angažovanjem hajduka Baja Pivljanina.

<http://www.bastabalkana.com/2013/05/kletva-i-pismo-patrijarha-knezu-raicu-i-molitva-vasilija-ostroskog/> pristup 1/15/2017 8:48:10 AM

hrišćanski crkava na Balkanu bio je pozadina kolebanja-dinamike formiranja etno-političkog identiteta Vlaha i, na osnovu tog, njegov priklanjanja kasnijim naciotvornim procesima na Balkanu. Misionarsko dilovanje franjevaca u ovom pogledu predstavlja pripremnu etapu u formiranju bunjevačkog etno-političkog identiteta u kojoj su se protobunjevački rodovi počeli oblikovati poprimajući katoličko-kulturne osobine po kojima su se razlikovali od ostali, pogovoto pravoslavno orijentisani vlaških rodova.

Ispočetka je impuls bunjevačke (rebelijaške, buntovničke) etnogeneze Vlaških rodova poticao iz osmanski nastojanja njeve nasilne integracije u vojno-komorski i martološko-graničarski sistem. Povoljniji uslovi kod Turaka nego kod hrišćanskih feudalaca nuz održavanje katunsko-vojnog sistema (priznavanje Vlaških pravica) imali su pacifikatorski efekt i uzdržavanje Vlaha od buna veći razmira. Kasnije, u periodu Mletački ratova sa Turcima i promina granice Dalmacije i Like, bekstva Vlaha i depopulacije pograničkog područja i nastojanja Mlečana i Turaka da nasele ova područja, značaj Vlaha kao graničara-martoloza raste. Davanje zemljišta u baštinu Vlasima i njevim glavarima (stvaranje povlašćenog vlaškog sloja) bio je način vezivanja Vlaha, kako na osmanskoj, tako i na mletačkoj strani. Katoličenje vlaha-pravoslavaca na mletačkoj i na austrijskoj strani predstavljalo je vid garantovanja njeve lojalnosti u okolnostima rata sa Turcima.

Masovna pomiranja vlaški parabunjevački rodova stvorila su kod ukupnog okružujućeg i udaljenijeg stanovništva Dalmacije predstavu o buntovničkom, nepokornom i istovrimeno martirskom karakteru ti ljudi. Ovaj masovni rebelijaški pokret dono je vlaškim rodovima kliškog

sandžaka naziv Bunjevci³¹. Iz tog jezgra Vlaha-katolika severne Dalmacije, širio se kroz čitavi 17. i 18. vik impuls rađanja novog bunjevačkog etniciteta – osićanje privrženosti bunjevačkom etničkom identitetu čija autohtonost se oslanjala na borbu za „vlaška prava“ i etno-kulturnu bliskost i solidarnost Vlaha-katolika, ikavaca.

HRVATI, VLASI/MORLACI I BUNJEVCI

Jedno od pitanja etničkog identifikovanja Bunjevaca postavlja se povodom tumačenja načina povezivanja porikla Bunjevaca i Hrvata³². U

³¹ Dominik Mandić daje tumačenje po kojem "naziv Bunjevci dolazi od samostavnika "buna", dotično od glagola "buniti se". Bunjevci su oni koji su se (po)bunili protiv turskoga osvajača u svojoj katoličkoj vjeri i po svojim starim hrvatskim običajima. Taj je naziv nastao slično kao i onaj "uskoka", koji su od "turskih" zemalja uskočili u slobodne hrvatske krajeve (fn 30). Suvremenici u slobodnim okolnim krajevima svakoj većoj skupini izbjeglica ispod turske vlasti u BiH dali su posebno ime, koje bi se stvorilo na osnovu pojma pobune i izbjeglištva. Prve izbjeglice prve polovice 16-st. bili su prozvani "uskoci", a oni 16- i početka 17-st. "Bunjevci"". ... D.Mandić, (1982). Bosna i Hercegovina – etnička povijest, knj. III. str. 358-359. - Pomena zaslužuju i nastojanja da se ime Bunjevac izvede od reči „buna“ i „buniti se“ (Rista Jeremić, Ivan Murgić, a i Boza Šarčević),... J. Buljovčić 1996 str. 165-170. - Erdeljanović konstatuje da je „posebno intenzivno iseljavanje Vlaha iz Kliškog sandžaka između 1603. i 1624.“ ...i da „pisci tvrde da se iseljavanje desilo (iseljenih preko 10000 kuća) "posle bune", koju je narod podigao.. a koju je mogao izazvati Mehmed-beg, pošto je ponovo postao kliškim sandžakom.“. Kliški sandžak je obuhvatao - srednji deo Dalmacije s Poljicama na jugu a Vrlikom i Drnišem na severu i deo zapadne Bosne i severozapadne Like (Krbave) sa Petrovcem, Bilajem, Bunićem i Boričevcem na severozapadu, Jezerom (kod Jajca) i Pruscem na istoku i Ramom i Prologom (u današnjem Ljubuškom srezu)“. J. Erdeljanović, 1930. str. 44-45. – Kliški sandžak, kao turska administrativna jedinica, formiran je 1537, godine a vlast Mletačke republike ponovo je uspostavljena nad Dalmacijom posle uspešnog kandijskog rata 1690. godine.

³² Niki od ugledni hrvatski autora prihvaćaje „vlašku teoriju“ porikla Bunjevaca istovrimeno ostajuć na tvrdnji o njevoj sub-etničkoj pripadnosti hrvatskoj etniji. Taki pristup odgovara ideologiji izgradnje hrvatske države-nacije koja dobija antagonističku isključivost u diskursu suprotstavljenom srpskom naciotvornom procesu. O vlaškom poriklu Bunjevaca vidit Sekulić, A. (1989), Bački Bujevci i Šokci, str. 16-22.

velikom polju komunikacije ideja, Internetu, nalazi se razmatranje dr Nediljka Budiše tematike koja nas u ovoj studiji interesuje³³. Budiša nastoji objasniti etnogenezu “starohrvatskog stanovništva /dalmatinske/ Zagore” na osnovu studije slučaja “onoga što se zna za župu Nevest (uglavnom kasni srednji vijek)”³⁴.

Budiša razlikuje dve pridturske i jednu tursku etapu etnogeneze stanovništva dalmatinske Zagore nalazeć u svakoj od nji specifičan kontakt vlašskog i starohrvatskog etniciteta.

Budišini nalazi značajni su po tom što u pridturskim etapama konstatuje etničku razliku između vlašskog stanovništva i starohrvatski didića³⁵, nalazi neposredno prije turske okupacije Dalmacije (Zagore) migraciju vlaški

³³Tekst Nediljka Budišina je zasnovan na studijama uticaja sridnjovikovnog hrvatskog društva na etnogenezu Vlaha ko i njezine povezanosti sa Osmanskom invazijom i reagovanjom hrvatskog feudalnog društva na promine koje je ona donela. Vidi: Stjepan Pavičić, Bogumil Hrabak.

³⁴ Nevest je naselje južno od Drniša u severnoj Dalmaciji. To je područje istorijski procesa nastanka bunjevačkog etničkog identiteta. URL N.Budiše: <http://www.rodoslovlje.hr/istaknuta-vijest/prezimana.nevesta-i-cere-u-zadnjih-350-godina#comment-651> (pristup 2/16/2017 1:03:03 PM). Ovakvu istorijsku periodizaciju odnosa starohrvati-vlasi data je u Grga Novak.

³⁵ Didići „prvotno naziv za baštinike, nasljednike zemlje (heres); poznat je na širem slavenskom prostoru... Didići se pojavljuju u zapadnih i južnih Slavena kao ovisni, odnosno slobodni seljaci, a ponegdje i kao dio nižega plemstva (šljahta). Na hrvatskom prostoru spominju se na otocima Braču i Hvaru te u pojedinim županijama, gdje čine dio tamošnjega stanovništva, ponegdje koncentrirani u selima... Dio didića izgubio je povlašteni položaj u sukobima s dalmatinskim komunama u XIII. i XIV. st., a dio ih se uklopio u njihovo gradsko stanovništvo ili u pratnju hrvatskih knezova... Prema Poljičkom statutu iz 1440., vlast u Poljicima bila je podijeljena između dvije vrste plemstva, vlastele i didića, kojih su predstavnici obnašali različite funkcije u županijskim organima. Poslije se držalo da su vlastela ugarsko, a didići bosansko plemstvo, odnosno da vlastela potječu od vladarovih činovnika upućenih da upravljaju županijom, a didići od lokalnih slobodnih baštinka.“

<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=14985> (pristup 3/5/2017 12:19:07)

rodova, koji čine etnički supstrat protobunjevačkog stanovništva, i što razlikuje bunjevačke vlaho-katolike ikavce iz Hercegovine i sridnje Bosne i Vlaho pravoslavne vire ijekavce koji se u Dalmaciju doseljavaju u turskoj etapi sa tromeđe Hercegovine, Crne Gore i Srbije. Iako je to pojednostavljena slika migracija vlaški protobunjevački rodova, ona daje oslonac za istraživanje naše teme.

Kaki zaključak je moguće izvesti iz Budišini nalaza povodom pitanja o povezanosti etnogeneze staroHrvata i Bunjevaca?

Iz Budišine analize i na osnovu evidencije o istorijskim prominama na području Dalmacije, na kojem je počeo proces bunjevačke etnogeneze, možemo konstatovati da je ta geneza autohtona u odnosu na etnogenezu iz karpatskog područja doseljenih (Bela Hrvatska) staroHrvata, prvenstveno plemeniti hrvatski rodovi visokog vojničkog i vlastelinskog staleža, kao i didića. Ovi drugi su se u prvoj etapi svoje etnogeneze asimilovali sa starosidionicima, prvenstveno staroslovenskim zemljoradnicima čakavcima zatečenim na tlu prvobitnog naseljavanja staroHrvata.

U drugoj etnogenetskoj etapi – Budiša je naziva etapom Vlaho-Bunjevaca, uoči turske okupacije Dalmacije (1521. godine), etnička veza Vlaho sa didićima nije mogla biti uspostavljena jer su starosidionci didići-zemljoposidnici upravljali kmetovima, vezanim za zemlju na svojim imanjima, iz dalmatinskih gradova (priseljeni u Šibenik, Split, Trogir). U to vreme ovi gradovi su prema Vlasi imali odnos ekskluzije (zabrana braka, naseljavanja Vlaho u gradu...) uz nivo vanjske sa njima odnosa robne razmene. Iz tih privrednih odnosa Vlasi su mogli primati kulturne uticaje ali obrniti uticaji inkluzije Vlaho, i tim putem njegova etnička asimilacija, nisu bili mogući.

Povezanost starohrvatske i autohtone bunjevačke etnogeneze bila bi moguća ukoliko bi starosidilački hrvatski rodovi sa područja Kliškog sandžaka učestvovali u bunama po kojima su Bunjevci dobili svoj etnonim. No, ti rodovi su izbegli ispred turske najeзде i nisu se poturčili nego nisu zadržali svoje posjede i sačuvali povlašćen položaj. Podatak o doseljavanju vlaški, uglavnom katoličkog stanovništva, iz zapadne

Bosne, na teren Kliškog sandžaka (1579-1616) ne omogućiva zaključak o učešću starohrvatskog stanovništva u ovim bunama. To stanovništvo je bilo župsko-zemljoradničko a ne vlaško (katunsko-stočarsko) kako je planski priseljavano u navedenom periodu. Starohrvatsko stanovništvo (vlastela, didići i asimilovani hrvatski kmetovi-zemljoradnici) uglavnom su prišli na islam i, u posmatranom turskom periodu, činili su tursko stanovništvo³⁶.

Iz raspoložive historiografske evidencije se ne mož izvodit etnogenetska povezanost-poriklo Bunjevaca od starohrvatski rodova. Tvrdnje o Bunjercima ko subetničkoj skupini hrvatskog naroda-etnije pripada primordijalističkom posmatranju formiranja hrvatskog nacionalnog identiteta. Bunjevački etnički identitet javlja se i razvija u vrime kasnog feudalizma ko izraz krize vlaško-rodovskog sistema i u suprotnosti sa hrvatskom vlastelom. Borba lički Bunjevaca-Krmpočana sa hrvatskim grofovima Zrinjskim i Frankopanima oko teritorijalizacije (naseljavanja i sticanja rodovski i individualni zemljoposeda-baština) na njevim vlastelinskim zemljoposedima, svidochi o etničko-političkom jazu između Hrvata i Vlaha-Bunjevaca u vrime uspostavljanja njevog početnog dodira³⁷.

³⁶ Stjepan Pavičić (1931) daje tumačenje istorije starohrvatskog stanovništva koje je uglavnom primilo islam i asimilovalo se u pripadnike osmanskog društva. Njegovo je gledište da je manjina starohrvatskog stanovništva predosmanske Hrvatske i Bosne iselila na sever (deo vlastele je izginuo) kao i da je hrvatski etnicitet asimilovan u identitet bosanskih osmanskih Turaka-muslimana. Mužić, Vlasi u starijoj hrvatskoj historiografiji

³⁷ Изасланици /војводе Тадија Крмпотић и Милашин Скоруповић/ понесу надвојводи /Фердинанду у Грац/ три претставке. Прва је датирана 6. априла 1606. и потписана од Дамјана Крмпотића, управитеља у Личу и од две војводе, Јована Кричовића и Гвоздена Сладовића, а у име свих Крмпоћана. У њој се описује, како су Срби при досељењу своје затекли Лич пуст и обрастао шумом, те су почели да га крче и да праве себи станове, али их гроф Зрински и његов управитељ Чикулини терају и узнемирују... (стр. 74). .. Надвојвода напише 7. маја писмо грофу Николи Зринском, похвали Србе Крмпоћане, који дођоше из Турске

Za razliku od austrijsko-hrvatskog područja sa razvijenim feudalizmom, mletačka Dalmacija je Vlasima-Morlacima pružala mogućnost zasnivanja autohtonog bunjevačkog etniciteta (solidarnosti rodova doseljenih iz različitih krajeva) sa elementima pravno-političke institucionalizacije. Mletačke vlasti su rado koristile instituciju *seljačkih liga* tokom 16. veka za pacifikaciju Morlaka³⁸. Kao oblik lokalne samouprave „liga ili zbor (ređe pod nazivom posoba ili obljuba) bila je savez seoskog stanovništva jednog gradskog područja u samozaštitne svrhe, sa zakonodavnim, pravosudnim i policijskim funkcijama“ (B.Desnica, str. 237). Ovaj institut samouprave bio je poznat pre turskih vremena od Nina do Neretve (to potvrđuje Zaostroški zakonik iz 1551. godine). Sa iseljenjem starosidilačkog stanovništva, lige su iščezle. Al,

te ће у Личу служити као предзиђе за хришћанство и осигураће од Турака хрватску границу па и грофова добра и стога налаже у име царево грофу, да Србе не узнемирава. (75) ... 13. маја затражио је надвојвода од барона Кисла извештај (75) - /у којем Kisl predlaže/ За поглавицу, који ће над Личанима управљати.. да мора бити енергичан и строг човек, јер су Срби необуздани и сурови (76) .../ у свом предлогу надвојводи baron Kisl упозорава на могућност побуне Крмпочана и њијовог повратка у Турску/. Крањска влада одговори 20. јула надвојводи, да је она већ израније упозоравала, како су Срби велика незгода за државу. У Крањској нема подесног места за насељење њихово, а не сматрају умесним ни предлог Кислов, да се Срби поубијају, јер се то не би могло обавити неприметно него би Србе требало преместити на угарску и славонски границу, далеко од њиховог негдашњег завичаја и од турских познаника њихових (82) Aleksa Ivić umesto Wallachen /Vlasi/ - kako stoji u svim fusnotama sa izvornim tekstom na nemačkom jeziku - koristi etnonim Srbi. Ивић, А. (1927), Миграције Срба у Хрватску током 16, 17 и 18 столећа

³⁸ Вошко Десница “Stojan Novaković i uskočka Dalmacija”. Рајко Веселиновић овако описује „лигу“: „Орган народне самоуправе био је народни збор или сабор (пособа), који је одржавала група села једне крајине, једне сердарије, па се у том случају сматрао за веће сеоских харамбаша (кнезова, капетана) и судаца. ... Зборови су сазивани и одржавани обично на Ђурђевдан по старом (односно православном) календару (il prossimo San Giorgio alia vecchia), без присуства представника млетачких власти“ (Историја српског народа, С К З . IV, књ. 2, стр. 31). (fnt a str. 236).

sa uspostavljanjom vlasti mletački providura Dalmacije lige su obnovljene. Kotarski/Krajinski statut primer je održanog zbora/lige 1654. godine (239)“.

Lige su mletačkim vlastima bile značajne u periodima mira što potvrđiva oživljavanje liga u razdoblju od Kandijskog do novog rata 1684. godine (to je zadnja faza njegov bitisanja). В. Desnica zaključiva „Установа лиге била је као створена да помогне млетачким проконзулима у њиховом настојању за одржавањем мира на пограничју, за прогоном разбојника, Сењана и бунтовно настројених Морлака, чија су недјела могла да доведу у питање толико жељени и толиким жртвама постигнути мир.“

Iako su trajale relativno kratko, u mirnim intervalima mletačko-turski ratova, institucije seljačko-morlačkih liga, doprinele su sticanju iskustva institucionalizovane autonomije i njegovom uključivanju u elemente bunjevačkog etničko-političkog identiteta. U vrime normalizacije prilika u gornjoj Dalmaciji 1689-1702. godine, „провидури опет оживљују /lige/, али примјећујемо уједно и њихову намјеру да их лише сваке аутономије и да их што чвршће зауздају. Лиге, међутим, регби не пристају пасивно на то спутавање, прелазе дјелокруг одређен им капитулима и узурпирају функције које падају у надлежност редовни власти“ (245-246). Отпор гушењу автономije liga potvrda je прихваћанја ти институција од стране Морлака ко наћина његовог организовања и солидарног етничког повезивања³⁹.

³⁹ В. Desnica упозорава на разлоге гашења лига. „Лиге, које су настале из потребе народа за правним поретком, а које су у својој декадентној фази одржаване у животу из политичких рачуна млетачке власти, изгубиле су у један исти мах оба разлога опстанка. За Морлаке, сирове, необуздане, пусте, лиге су значиле стегу, запт, ауторитет, дужност, а ТО је баш оно што се коси са његовом природом, која познаје један сами закон: инстинкт. Морлацима дакле лиге нису требале а за млетачке властодршце оне су постале сувишне чим је нестало нужде да се њиховом снагом и њиховим моралним ауторитетом чува мир на пограничју“ (247). Desnica, В. “Stojan Novaković i uskočka Dalmacija”.

Autonomija narodni liga u Dalmaciji mož se tumačiti ko začetak knežije slične onoj u Paštrovićima, a razlog njezine neostvarenosti je nedovršeni proces formiranja bunjevački rodova ko plemenskog saveza (kako je to ostvareno u slučaju Crnogorskih plemena). Razlog u prilog ovakvom razumivanju dalmatinski liga i, istovrimeno, objašnjenje prikida, neostvarivanja etnogeneze dalmatinski i lički Bunjevaca u pravcu konstituisanja ko jedinstvenog plemena, mož se nazrit iz analize gašenja liga. Pobuna 1702. godine lički Vlaha-Bunjevaca koji su se „на једном црквеном збору, побунили и побили своје војничке и цивилне поглавице“ navela je Mlečiće na ukidanje liga ko narodnog sastajanja i saborovanja⁴⁰. Dvi godine kasnije (1704), pravoslavni „поп Курица, на збору код Петрове цркве, дигао је буну и довео под Задар 7.000 оружаних Морлака“ (246). Kuridžina buna nije uspila jel se bunjevački rodovi sa desne strane Krke, pod uticajem franjevaca, nisu pridružili pravoslavnim pobunjenicima. Ovaj događaj upućiva na zaključak o početku etničke bifurkacije dalmatinski Vlaha-Morlaka po religijskoj osnovi na buduće Bunjevce-katolike i Srbe-pravoslavne.

Konstrukt Bunjevaca ko sub-etnije hrvatskog naroda pripada procesu izgradnje hrvatske nacije, čiji se vrimenski početak sustiče sa bifurkacijom Vlaha-katolika na Bunjevce (na području Mletačke republike) i neoHrvate (na području austrijske hrvatske vojne krajine)⁴¹. Intervencije vlaško-bunjevački prvaka kod senjskog i zagrebačkog

⁴⁰ „... млетачке власти /su/ пустиле да се лиге угасе природном смрћу дотрајалих бића. То су оне тим лакше могле да учине, уколико су полицијске функције на које се је у последње доба била свела сва дјелатност лига, много успјешније вршене од котарских сердара који се, баш у овом времену, од народних старјешина и војсковођа постепено претварају у пандурске поглавице.“ (246). В. Desnica, Isto.

⁴¹ Sa mletačkog područja o etno-političkim nastojanjima Vlaha-katolika „senjski biskup Sebastijan Glavinić (1630-1690) veli da prihvaćaje naziv ‘Bunjevci’, al da ne trpe da ji zovu Vlasima”. Sa područja austrijske hrvatske vojne krajine o težnji vlaha-katolika izveštava „zagrebački biskup Benko Vinković (1581-1642), koji kaže da su oni Bunjevci Hrvati i da oće da ji se broji med Hrvate”.

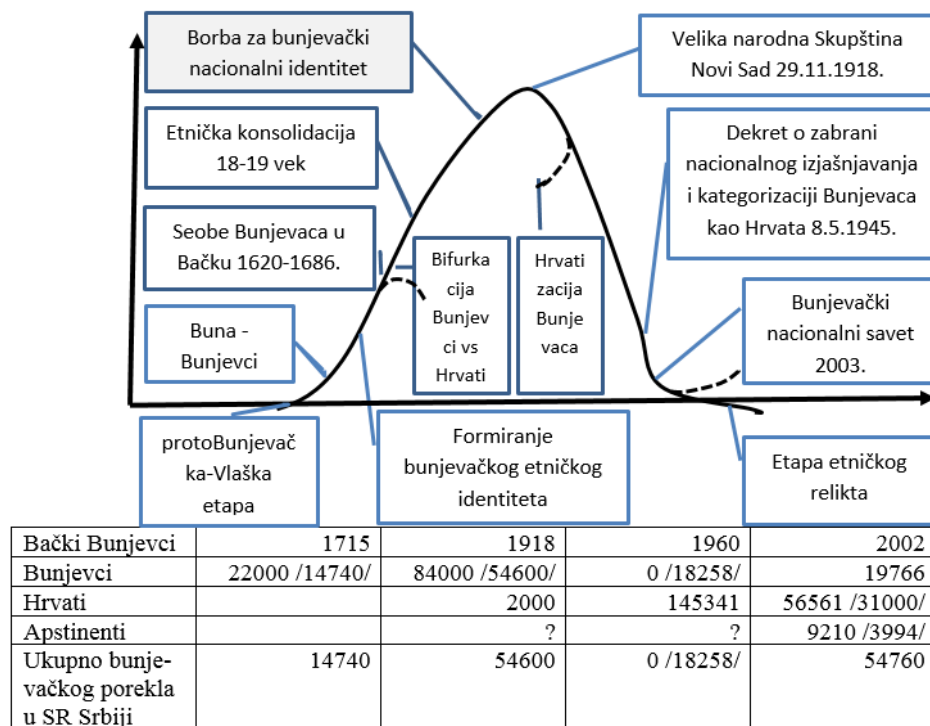
biskupa potvrđivaje postojanje dvi etno-političke (kasnije nacionalne) perspektive koje su se tokom naredna tri vika formirale ko dva nacionalna identiteta – Bunjevački sui generis i Hrvatski identitet sa bunjevačkom etničkom pozadinom.

FORMIRANJE NACIONALNOG IDENTITETA BAČKI BUNJEVACA

Izgradnja bunjevačkog nacionalnog identiteta uslov je njevog etabliranja ko vidljive, kulturnim i društveno-političkim potencijalom potvrđene manjinske zajednice u savremenom nacionalno-političkom okruženju. Temelj ovi potencijala je etnička autohtonost Bunjevaca, autonomno istorijsko formiranje etniciteta i sposobnost izgrađivanja nacionalnog identiteta na osnovu modernizacije, sinhronizacije elemenata etničkog identiteta sa naciotvornim procesima okružujući naroda.

Bački Bunjevci se, od doseljavanja na tlo južne Ugarske, tokom 17. vika, samoidentifikuju svojim *katoličanstvom*, *ikavsko-štakavskim govorom* i svojom *drevnom, kršćanstvom modifikovanom kulturom, posebno, običajima*. To su egzogeni, „Drugima“ okrenuti markeri po kojima se bački Bunjevci razgraničavaje u okruženju svojeg bačkog zavičaja. Istovrimeno to su i endogeni, sopstvenom samorazumivanju i samoizgradnji okrenuti sadržaji bunjevačkog etničkog identiteta. U ovom modelu endogeni konstituenata identiteta, zapažamo odsustvo socijalizovanog pamćenja porikla, istorijski izvedenog poimanja mitske il realne zajedničke sudbine na ishodnom tlu zajedničkog zavičaja i svima drage narodne kolevke. Brez ovog poslidnjeg identifikacionog markera projektovanje budućnosti Bunjevaca ostaje brez oslonca. Brez njega izgrađivanje bunjevačkog nacionalnog identiteta, koji pridstavlja mapu kretanja ka viziji održivog razvoja u budućnosti, nema istorijsku etničku osnovu. Katoličanstvo Bunjevaca je negacija njeve vlaške, pridkršćanske istorije, pa je otaleg nacionalni razvoj Bunjevaca brezuspisan, kako to Todosijević zapaža.

Etnogenetski i naciotvorni proces bački Bunjevaca⁴²

Ordinata – snaga etnički i nacionalno-ideološki težnji i veza, apscisa – vreme (godine)

⁴² Popis 1715. godine na području Bač-Bodroške županije (uključiva Segedin) blizu 22000 Bunjevaca a ukupni broj Bunjevaca izračunat po kriterijumu izbora delegata na Velikoj narodnoj skupštini u Novom Sadu novembra 1918. godine (jedan delegat na 1000 Bunjevaca); srazmerni dio (0.76%) Bunjevaca u savrimeoj Bačkoj u Srbiji u obadva slučaja naveden u zagradama. Podatak o broju Bunjevaca za 1960. godinu u zagradama odnosi se na podatak iz Statističkog biltena br. 7/1971. za rezultate popisa u 1971. godinu. Broj Hrvata bunjevačkog porikla za 2002. godinu procinjen, isto broj apstinenaata u 28 naselja sa Bunjevcima i Hrvatima; u zagradi broj apstinenaata Bunjevaca srazmiran bunjevačkom stanovništvu u navedenim naseljima (43.36%).

Ključna praznina u endogenim elementima bunjevačkog etničkog samoidentifikovanja je odsustvo kolektivnog pamćenja porikla, realnog toka zajedničke etnogeneze. Kod Bunjevaca tu prazninu popunjava mutno sićanje o dalekoj riki Buni i nejasnim stazama seoba bunjevačkididova dovršeni 1686/87. godine u Bačkoj⁴³. Ovu prazninu popunjava slika fantasmagoričnog sićanja na daleki, mitski pejzaž rike Bune, sa graničnog područja kruti razgraničavanja sa ne-katolicima i ne-ikavcima – sa Hrvatima i sa Srbima. Ovu prazninu u identitetu bački Bunjevaca mož popunit istorijski realna slika Vlaško-Bunjevačke etnogeneze, sa dalmatinskim ishodištem, izlaskom Vlaha-katolika u istorijski svet Bunjevaca što su jezgro svojeg etničkog identiteta doneli i razvili u Bačkoj. Ovo popunjavanje brezvrimenog i neteritorijalizovanog ishodnog bunjevačkog etničkog identiteta, konstruisanog u konfrontaciji balkanski konfesionalni nepodnošljivosti, uslov je formiranja njihovog modernog nacionalnog identiteta.

Oslanjajuć se na gori skicirani empirijski model etnogenetskog i naciotvornog procesa bački Bunjevaca, u nastavku je naznačeno tumačenje procesa istorijskog formiranja i aktuelni nastojanja izgradnje bunjevačkog nacionalnog identiteta od strane četiri političke perspektive prisutne u diskursu u savrimenoj bunjevačkoj zajednici⁴⁴.

Kolektivno, socijalizovano pamćenje bački Bunjevaca dobija konkretne istorijske sadržaje tek lokalizacijom na tlu južne Ugarske. U tom pamćenju nema realni događaja višekratnog doseljavanja Bunjevaca, njevi vlaški ishodišta, niti rodovski zajednica i izvorni naselja na kojima

⁴³ Postoje opravdani razlozi za lociranje rike Bune južnije od Hercegovine, na riku Bojanu čiji je albanski naziv takođe Buna. O tragovima bunjevačkog etniciteta na području Skadra i severne Albanije vidit Ivanić, I. (1899), *Bunjevci i Šokci*, Beograd. Stantić, Z. (2015), *Bunjevački prigled*, 4.

⁴⁴ Empirijskim istraživanjem identifikovane su četiri političke perspektive prisutne u diskursu savrimene bunjevačke društveno-kulturne i političke elite. Raič, A. (2015), *Političke perspektive u programskim platformama bunjevački organizacija civilnog društva i stranaka u Srbiji*, *Bunjevački prigled*, 4/2015, str. 35-99., Novi Sad: UG Bunjevci.

je proces njeve etnogeneze u Bačkoj počo. Očigledan je prikid u pamćenju i brisanje sićanja na vlašku pridistoriju Bunjevaca. Nakon istraživanja ove pridistorije, mogu se sagledati razlozi i ciljevi ovog pomraćenja i diskontinuiteta u istoriji bački Bunjevaca⁴⁵.

U momentu posljednjeg masovnog seljenja Bunjevaca u Podunavlje 1686. godine, na tlu Austrijsko-Mletačke tromede (prema Osmanskom carstvu), na hrvatskom dilu Vojne krajine, već je bio u toku rani proces hrvatske naciokreacije. Taj je proces, na prilomu 16. i 17. vika, bio okrenut privlačenju katolički vlaško-morlački rodovski zajednica u nastajući konstrukt hrvatskog etniciteta. On je bio inspirisan i politički suprotstavljen konkurentnom, autohtonom procesu formiranja bunjevačkog etniciteta (takođe identitetu pravoslavni vlahi-Srba). Motiv obnove hrvatske državnosti potico je od hrvatskog plemstva i klera (nakon ekspanzije Hrvatske na tlo zapadne Slavonije, kojom je obuhvaćeno i zagrebačko područje) koji je konfrontiran kako austrijskom nastojanju relativizacije etniciteta u Vojnoj krajini⁴⁶, tako i nastojanju Mlečana da, podrškom formiranja bunjevačkog etniciteta (dobri Vlaha) u Dalmaciji, pacifikuju Morlake (senjske uskoke i jadranske gusare).

⁴⁵ Potiskivanje vlaške, pridhrišćanske (paganke) prošlosti Bunjevaca potiče od misionarske aktivnosti franjevac, postavljanja kulture i etničkog identiteta na katoličke osnove. Drugi je razlog naciokreaciji svojstvena gradnja mitske kneževske i plemićke utemeljenosti nacionalnog konstrukt u koji se slika slobodni gospodara planinski vrleti, surovih i neobuzdani vlaški ratnika, ne uklapa. Bidermann objašnjava konstruisanje porikla hrvatski plemićki rodova od antički rimski plemićki porodica, ko i novog austrijskog plemstva čiji pridstavnici svojim prizimenima dodaju oznaku povezanosti sa Hrvatima. Bidermann, H.I. (1893), O etnografiji Dalmacije, 2-go izdanje, Zadar: Pečatanja Ivana Voditzke.

⁴⁶ Roksandić, Drago (2014), Ličko-Krbavski Bunjevci u „dugom“ 18. stoljeću: od Vlaha-katolika do Hrvata, Bunjevci u vremenskom i prostornom kontekstu, str.31-44, Zagreb : Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu i Zavod za kulturu vojvođanskih Hrvata.

Bunjevci, koji su se 1686. godine masovno priselili u Bačku, nosili su svist o svojem autohtonom ustaničkom/buntovničkom potencijalu koji je činio jezgro motiva njevog etno-političkog (kasnije nacionalnog) okupljanja. Ta politička perspektiva se tokom 17. i 18. vika ispoljavala u okviru borbe bunjevačkog građanstva za dobijanje statusa slobodni kraljevski gradova i seljaštva za očuvanje statusa baštinika-zemljoposjednika na osnovu službe u Vojnoj krajini. U tom periodu (18. vik i prvi nekoliko decenija 19. vika) teko je proces bunjevačke etničke konsolidacije: prilaz na panonski način zemljoradnje i salašarsko-seoskog/gradskog stanovanja, ovladavanje kulturom okružujući napridniji – posebno nemački – doseljenika, prihvaćanje novog načina odivanja, muzičkog izražavanja (tambura umesto gusala i gajdi), dopunjavanje vokabulara radi uspješnije komunikacije sa novim okruženjem (srpski, nemački, mađarski) i prihvatanje latinske pismenosti (umesto ranije glagoljice/ćirilice). Ovaj proces dospio je do vrhunca (zlatno bunjevačko doba) u vreme rusko-turskog rata (1806-1812), blokade Dardanela za transport ruskog žita i dospivanja bačke (i bunjevačke) pšenice po stimulativnim cinama na evropsko tržište.

U ovom etno-političkom procesu Bunjevci, ko nova etnička grupa/narod, napuštali su svoje vlaško-katunske norme društvenog života, naročito svoju posebnu rodovsko-ratničku strukturu, demokratiju rodovske knežije. Čak su se i bunjevački rodovi (bratstva) raspali na porodične zadruge izmed koji je etnička veza oslabila, da bi se i ove porodice, krajom 19. i početkom 20. vika, atomizovale na individualna salašarska gazdinstva. U ovom procesu je izgubljena osnova konstituisanja bunjevački rodova kao demokratski strukturirani plemena, isto se dogodilo i u Dalmaciji, Liki. Za razliku od Crnogorski rodova koji se, ko katuni, priko izabrani knezova, organizuju ko knežije sve do plemena⁴⁷.

⁴⁷ Đurđev objašnjava nastanak crnogorski plemena na osnovu vlaški katuna, njevog povezivanja u knežije i teritorijalnog konstituisanja plemena. Đurđev, Branislav (1984).

Bio je to rezultat ideološkog uticaja na Bunjevce usmirenog na brisanje njihove vlaške priistorije, u tom prvenstveno njeve ratničke tradicije⁴⁸.

Društvenu vezu izmed bunjevački porodica i gradski stanovnika u ovom procesu konsolidacije (uključujući njezine negativne efekte) predstavljala je Rimokatolička crkva (RKC) sa svojim župama i njevom upravnom nadgradnjom. Osim virski praznika, litija i prigodni okupljanja (uključujući proštenja, rodovske skupove povodom svadbi, ukopa i sl.), nestali su rodovski sabori (dogovori knezova, vojvoda) koji su u vlaško vreme omogućavali politički nastup, kolektivno izražavanje interesa, nastup rodovske zajednice ko društvenog subjekta.

U takim socio-političkim i etničkim uslovima Bunjevce je zadesio proces naciokreacije (narodnog priporoda) u Austro-Ugarskoj monarhiji. Ko paorski narod, Bunjevci su imali malobrojnu građansku i tradicionalnu klerikalnu inteligenciju u službi RKC u kojoj je virski kontrapunkt (prema pravoslavnoj i islamskoj konfesiji) priovlađivo nad etničkom, rodoljubivom orijentacijom. Taki ideološki profil bunjevačke inteligencije potpo je pod uticaj ideja naciokreacije, posebno mađarskog i srpskog, a krajom 19. vika, hrvatskog nacionalizma.

Akcent narodnoobnoviteljski ideologija u bunjevačkoj naciotvornoj inteligenciji bio je na povlačenju ideološke granice prema asimilacionim uticajima okružujući nacionalizama al brez jasnog oslonca na viziju nacionalne budućnosti Bunjevaca. Nedovršen proces formiranja etničkog identiteta (brisanje iz pamćenja predbunjevačke prošlosti)⁴⁹ bio

⁴⁸ Ko vlasi-katunari, sa svojom efektivnom vojno-demokratskom organizacijom, protobunjevački rodovi su bili rado uključivani u mletačke i austrijske, pa i osmanske ratne mašinerije (ko martoloz-pratioci i asanatori ratišta i osvojeni terena, ko graničari i čuvari kritični područja, klanaca a posebno prilikom opsade i pustošenja gradski utvrđenja i naselja sa protivničke strane granice tzv. četovanja namenjenog pljačkaškim pohodima i podeli plena sa vlastima).

⁴⁹ Domašaj ovog procesa potvrđiva potiskivanje groktalica ko epsko-poetskog izraza i nosilaca rane bunjevačke kulturne i političke prošlosti. Vidit Kujundžić Ostojić, S.

je breša u formiranju bunjevačkog nacionalnog identiteta koja je omogućivala ideološko-nacionalno preslojavanje (integraciju, višeslojnost nacionalnog identiteta u formiranju) i asimilaciju Bunjevaca u ne-bunjevačke identitete.

Borba bunjevačke nacionalne inteligencije prvog talasa, uoči Prvog svitskog rata, dovela je do okrećanja endogenim faktorima zaostajanja etnogeneze Bunjevaca što je rezultiralo početkom izgradnje kulturni, obrazovni, folklorno-umitnički institucija (začetaka Gelnerove „više kulture“). Velika narodna skupština u Novom Sadu 1918. godine bila je zenit ovog etničko-obrazovnog i naciotvornog poleta bunjevačke sekularne građanske inteligencije (još ne cilovitog, programski konkretizovanog naciotvornog procesa koji se mogo očekivat u jugoslovenskoj državi koja se rađala).

Proces konstituisanja nove države otvorio je gamu protivrečnosti koje je sadržalo dotadašnje nepotpuno formiranje bunjevačkog etničkog i nacionalnog identiteta. Bunjevački narod bio je Trianonskim mirom rascipljen i, u Mađarskoj, pripušten obnovljenoj nemilosrdnoj asimilaciji u mađarski nacionalni identitet. Sotim je „tržište života“ – osnov demografske i etničke samoodrživosti – suženo a bunjevački narod pripušten „beloj kugi“ i apstinenciji od nigovanja i izražavanja bunjevačkog identiteta. Bunjevci u Kraljevini SHS pripušteni su, zahvaljujući politici pacifikacije hrvatskog nacionalizma, dilovanju hrvatske misionarske kolonije u „hrvatskom etničkom prostoru Bačke“ koja je svojom propagandom, podržanom agitacijom Hrvatske seljačke stranke (HSS) braće Radić i naklonošću RKC, uspila da do 1930ti godina izvede hrvatizaciju većine bunjevačkog stanovništva⁵⁰.

(2016), Antropološka funkcija i značenje groktalica kod bačkih Bunjevaca, doktorska disertacija, Beograd: Filozofski fakultet.

⁵⁰ Vidit Mačković, S. <https://suistorija.wordpress.com/izvestaj-vojnoj-obavestajnoj-službi-o-bunjevcima-iz-1934-godine/> (Pristup 3/16/2017 12:30:26 PM)

Hrvatizacija Bunjevaca bila je takođe rezultat neispunjeni nada nacionalnog samoodređenja Bunjevaca u Kraljevini Jugoslaviji, odsustva izgradnje institucionalizovane „visoke kulture“ i razvoja autohtone bunjevačke inteligencije u životnom arealu etničkog prostora bunjevačke Bačke. Umesto izgradnje ove infrastrukture formiranja modernog nacionalnog identiteta Bunjevaca, njeva zajednica je pripuštena vihoru nacionalistički stranačkih konfrontacija iz kojeg je proistekla diferencijacija na Hrvate bunjevačkog porikla i Bunjevce sui generis pripuštene moratorijumu traganja za sopstvenim etničkim i nacionalnim identitetom⁵¹. Iz take društveno-političke situacije međuratne Kraljevine Jugoslavije, s jedne strane, rezultiraju savrimene nekonsolidovane bunjevačke političke perspektive a, s druge, etnički i nacionalno apstinirajući Bunjevci skloni posustajućem egzistiranju u (unutrašnjoj) dijaspori egzotičnog etničkog relikta.

Razumivanje savremenog stanja bački Bunjevaca zahtiva kvalifikovanje još dva istorijski ključna događaja: dekreta o zabrani nacionalnog izražavanja i administrativnoj kategorizaciji Bunjevaca (i Šokaca) ko Hrvata iz maja 1945. godine, i osnivanje Bunjevačkog nacionalnog saveta februara 2003. godine.

Pomenut dekret je po svojoj prirodi i namiri akt identicida nad Bunjevcima kojim je, od strane tadašnje jugoslovenske države (Titove Jugoslavije) etničko kvalifikovanje Bunjevaca kao Hrvata poslužilo za realizaciju strategije integracije severozapadne Bačke u državotvorni projekt Republike Hrvatske. Iz ovog akta državnog nasilja nad Bunjevcima vidi se da je mali narod Bunjevaca instrumentalizovan u borbi državno-nacionalnih interesa oko Bačke ko važne severne kapije Srbije u Evropu. Kad je taj projekt posto neostvariv zbog promine etničkog sastava Bačke, Hrvatska (pridsidnik Franjo Tuđman) je za

⁵¹ Vidit Marković, S. (2010), *Politički život Bunjevaca u Državi SHS/Jugoslaviji od 1918. do 1941. godine*, Subotica: BIC.

Bunjevce izgubila interes i prihvatila strategiju njeve nasilne deportacije na otoke el u Slavoniju⁵².

Osnivanje Nacionalnog savita bunjevačke nacionalne manjine je u istoriji tog naroda prva državno-institucionalna forma njegovog političkog izražavanja kojom srpska država Bunjencima priznaje status nacionalne manjine sui generis. Specifičnost je u tom što je Srbija pravno priznala ulogu matične države prema Bunjencima kao manjini na sopstvenoj a ne, kako je uobičajeno, na teritoriji druge države⁵³. Istovrimeno Srbija Bunjevce u praksi tretira ravnopravno sa drugim nacionalnim manjinama koje uživaje pokroviteljstvo svoji matični država. Otklanjanje ove stvarne neravnopravnosti Bunjevaca zahtivala bi ustavni amandman. To je utopijska mogućnost pa se ispravljanje pomenute anomalije mož postignit ustanovljavanjom oslonca na sopstvene snage, razvojem nacionalnog identiteta kojim Bunjevci ostvaruju unutrašnju solidarnost u društveno-političkim, demokratskim odnosima bunjevačkog civilnog društva i Bunjevačkog nacionalnog savita ko mostu prema državi. Civilno društvo i njegova Bunjevačka liga, ko insticionalizacija demokratski uspostavljene nacionalne solidarnosti, predstavljali bi revitalizaciju demokratske tradicije, koja nedostaje u identitetu Bunjevaca. Ovo je jedna od politički perspektiva u aktuelnom diskursu pokrenutom povodom prošli izbora za Bunjevački nacionalni savet (BNS). Druga, ostvarena politička perspektiva

⁵² Vidit Raič, A. (2014), Priskočena tema bunjevačko-hrvatskog dijaloga: dugotrajni moratorium nacionalne identifikacije Bunjevaca, *Bunjevački prigled*, br. 3. str.193-203. Novi Sad: UG Bunjevci.

⁵³ Dovogor sa R. Markovićem potpridsidnikom i A. Milosavljevićem ministrom u vladi Republike Srbije 1996. godine uključivo je zahtiv Bunjevaca da budu normativno tretirani kao „narod kome je Srbija i Jugoslavija matična država i povezivanje statusa Bunjevaca u Mađarskoj sa pitanjem statusa Srba u Mađarskoj“ koji nikada nije realizovan. Vidit Sedlak, I.(2013), Uloga i značaj delatnosti Bunjevačke Matice na očuvanju nacionalnog identiteta Bunjevaca, *Bunjevački prigled*, br. 2. Novi Sad: UG Bunjevci. Str. 60-67.

nacionalnog razvoja Bunjevaca oslanja se na njev specifični status nacionalne manjine u Srbiji čije dobre strane i nedostaci su poznati⁵⁴.

ZAKLJUČAK

Vlaška hipoteza o poriklu Bunjevaca omogućiva tumačenje njeve prošlosti na osnovu realni istoriografski evidencija. Teorijske konstrukcije o imenu i poriklu Bunjevaca, na osnovu hipoteza nacionalno-ideološke provenijencije, odgovaraje mistifikaciji identiteta Bunjevaca koja mož dovest do njevog podređivanja drugim nacionalnim identitetima⁵⁵. Prihvatanje realni istorijskih činjenica omogućiva argumentovano objašnjenje porikla Bunjevaca, i iz tog izvođenje projekcije njevog održivog razvoja ko malog ugroženog naroda. Taka

⁵⁴ Vidić Raič, A. (2014), Bunjevački nacionalni savet, organizacije civilnog društva i stranke: Izbori za BNS 2014, Bunjevački prigled br.3. Novi Sad: UG Bunjevci.- Raič, A. (2015), Političke perspektive u programskim platformama bunjevačkih organizacija civilnog društva i stranaka u Srbiji, Bunjevački prigled, br. 4. Novi Sad: UG Bunjevci.

⁵⁵ Topografska hipoteza (poriklo od rike Bune, ispod brda Huma, antičkog grada Bone) argument je vezivanja porikla Bunjevaca sa Hercegovinom, na granici Teodosijeve linije (podila rimskog carstva na istočno i zapadno), sa područjem Crvene (južne) Hrvatske, kojim se marginalizuje povezivanje tog porikla sa područjem severne Albanije, rike Bojane/Bune. Takođe se Humska pradomovina Bunjevaca dovodi u vezu sa etimologijom „humnjaka“, brđana, pastira, kako značenje se pripisuje i etnonimu Hrvati, „hrobati“, brđani. Teza o bunjama kao ishodištu etimologije imena Bunjevci u užem značenju takođe topografski fiksira poriklo Bunjevaca sa područjem dalmatinskih suhozidanih kamenih nastanbi pastira oko Dinare i Svilaje; u širem značenju sa prastanovnicima Balkana, Mediterana, sve do Apeninskog i Pirinejskog poluostrva, čime se utemeljuje panbunjevska (vlaška) hipoteza o poriklu Bunjevaca. Teza o imenu Bunjevaca izvedenom iz katoličanstva iz vrimenta pape Bonifacija („bunjanje“ molitvi na nerazumljivom latinskom) kao i izvedena teza o animozitetu „bunjevaca“ i „rkaća“ (iz vrimenta utvrđene virske podile vlaški rodova na pravoslavne i katoličke) potvrda je ideološkog uticaja na identitet Bunjevaca. Različiti navedeni uticaji su prisutni u ideološkom formiranju identiteta i imena Bunjevaca ali se ne mogu potvrditi kao istorijski proverljivi faktori usvajanja od strane Bunjevaca (početkom 17. vika) kao njevog nominalnog etnonima.

projekcija je osnov operacionalizacije nacionalnog identiteta ko kulturno-obrazovnog sistema, i institucionalizacije njihovi ljudski i kolektivni prava, ko kulturne autonomije u zemljama u kojima žive.

Glavni nalazi ove studije idu u prilog istraživačke hipoteze postavljene u uvodu. Raščlanjena na zasebne tvrdnje hipoteza glasi:

- 1) U dilu istraživačke literature i u nacionalno-ideološki angažovanoj publicistici o Bunjercima izvršena je marginalizacija i tabuizacija vlaške predistorije, ishodnog “praska” i početka etnogeneze Bunjevaca;
- 2) Taki pristup istoriji Bunjevaca izvršen je radi brisanja njegov kolektivnog pamćenja o sopstvenoj buntovnoj prošlosti u kojoj su njevi prici formirali elemente etno-političkog identiteta na osnovu koji je počeo njev autohtoni etno-nacionalni razvoj;
- 3) Brisanjom etno-političkog markera iz etničkog identiteta bački Bunjevaca, njev etnički identitet je blokiran na nivou tradicionalne ruralne katoličko-folklorne kulture koji otežava razvoj bunjevačkog nacionalnog identiteta, njemu odgovarajuće solidarnosti civilnog društva i institucionalizacije težnji ka samoodređivanju i ostvarivanju kolektivni građanski prava.

Rezultati analize/argumenacije u ovoj studiji pokazivaje:

Ad 1 – Postoji vlaška pridistorija – prošlost protobunjevački rodova, koja se u literaturi i savremenom diskursu politički angažovane etno-nacionalne elite, zanemariva. Ishodni prasak/eksplozija, iz koje se rađa bunjevački etnicitet i njev etnonim Bunjevci, istorijski je lociran u nizu vlaški pobuna u Kliškom sandžaku izmed 1585. i 1620. godine. Etnogeneza protobunjevački rodova, ko i početna etnogeneza Bunjevaca, pokaziva njevu autohtonost, izvođenje iz rodovsko-katunskog društva koje se razlikuje od društva staroHrvatski plemena raslojeni na plemenite ratničke rodove i didiće; Vlasi su autohtona društva u sve tri etape vlaško-hrvatski kontakata. Analiza sličnosti imena iz turski deftera 1475-76. potvrđiva kontinuitet Vlaha-Krmpočana sa Bunjercima koji se početkom 17. vika bune u Liču i konfrontiraju sa

hrvatskim velikašima Frankopanima i Zrinskim, i naposlitku se lociraje u selu Krmpote iznad Rijeke⁵⁶.

Ad 2 – Postoji buntovna vlaško-morlačka prošlost Bunjevaca u kojoj su njevi prici formirali elemente etno-političkog identiteta na osnovu koji je počeo njev autohtoni etno-nacionalni razvoj. Bunjevci, oni koji se bune, je etnonim izveden iz etno-političkog konteksta pobunjeničkog procesa koji dalmatinske Vlahe-katolike izvodi na istorijsku scenu ko subjekte oslobodilački ideološko-politički težnji (sedentacija do tad polunomadski Vlaha ko zemljoposidnika-baštinka a ne kmetova, integrisani ko ravnopravni u društva dalmatinski gradova putom seljački liga). Princip bune sadrži dvi protivrečne težnje: neobuzdanost, anarhičnost vlaške prirode versus civilizacijsko disciplinovanje, poštovanje pravni normi i uvažavanje institucija koje garantuju bezbednost i individualno-privatno vlasništvo, ka čemu je stremilo misionarstvo franjevaca. Ova protivrečnost u etničkom identitetu Bunjevaca doprinela je njevoj istorijskoj pasivizaciji u okolnostima formiranja nacija i svođenju njeve društvenosti na oblik etničkog relikta.

Ad 3 – Utvrđene su činjenice koje pokazuje da je etnički identitet bački Bunjevaca blokiran na nivou tradicionalne ruralne katoličko-folklorne kulture što spričava razvoj bunjevačkog nacionalnog identiteta i njemu odgovarajuće solidarnosti civilnog društva i institucionalizacije težnji ka samoodređenju i ostvarivanju kolektivni građanskih prava.

U istorijskoj perspektivi formiranje bunjevačkog nacionalnog identiteta i njegove realne posledice su slideće:

Uvid u raspoložive demografske podatke o bačkim Bunjvcima od doseljenja njeve poslidnje velike skupine 1686. godine do danas, upućiva na zaključak o njevom demografskom bumu tokom prvi 200 godina (prosična stopa rasta bunjevačkog stanovništva u periodu 1715-

⁵⁶ Raič, A. (2016), 330 godina od doseljavanja Bunjevaca u Bačku: prilog dekonstrukciji rane istorije Bunjevaca, Seoba Bunjevaca u XVII viku, Subotica: BNS i KUD Bunjevka, str. 11-13.

1918. iznosila je 1,42% godišnje) i njevoj demografskoj katastrofi u posljednji sto godina (prosečna stopa rasta ukupnog stanovništva bunjevačkog porikla savrime se severne Bačke u periodu 1918-2002. godine svedena je na 0,003% i ista stopa za Bunjevce sui generis na -0,36% godišnje).

Prva etapa demografskog rasta koincidira sa borbom Bunjevaca protiv asimilacije, dakle, sa borbenim političkim nastupom koji obnavlja buntovni identitet autentični Bunjevaca.

Druga etapa depresije i demografskog gašenja, koincidira sa strančarenjom bunjevačke elite, izbegavanjom političkog nastupa u borbi sa obadva vida asimilacije – agresivne hrvatizacije i oportunističke strategije prirodne asimilacije mađarski i srpski vlada. Vrhunac ove etape depopulacije bački Bunjevaca je etnički udar, identicid zabrane nacionalnog izražavanja Bunjevaca pod svojim istorijskim etnonimom, i njeva nasilna administrativna kategorizacija ko Hrvata.

Posljednja etapa nacionalne obnove, al ne i etničke revitalizacije Bunjevaca, počela je 1991. godine, posli skoro polak vika njeve potpune marginalizacije i nevidljivosti u javnom životu Srbije. Ovu etapu obilježava formalna rekatégorizacija Bunjevaca pod njevim etnonimom i de facto ukidanje zabrane uživanja kolektivni prava na elementarnom etno-kulturnom nivou. U etničkom pogledu ova etapa Bunjevcima je pružila šansu elementarne institucionalizacije kulture kaka je nasliđena i ne razlikuje se od kulture Hrvata bunjevačkog porikla. Ovo se odnosi posebno na običaje podvedene pod norme katoličanstva. Korak ka izgradnji specifičnog nacionalnog identiteta Bunjevaca je uvođenje nastave elemenata bunjevačkog govora i nacionalne kulture u osnovno školovanje bunjevačke dice. Otvoreno je pitanje uvođenja sadržaja visoke kulture u sridnjoškolsku nastavu ovog predmeta kojom se privazilaze tradicionalni, katoličko-folklorni sadržaji, običaji etc. Amaterska produkcija književni, muzički, likovni vridnosti-artefakata sporadično dospiva do nivoa visoke kulture zbog odsustva uslova profesionalizacije i institucionalizacije dilovanja stvaralaca. Tog nema jel je izvorni narodni potencijal-kapacitet institucionalizacije kod

Bunjevaca nedovoljan, a država je u tom pogledu nespremna za „pozitivnu diskriminaciju“ prema Bunjevcima kao nacionalnoj manjini sui generis.

Zaključak iz svega rečenog je slideći:

Okrećanje jednovikovnog negativnog trenda u životu bački Bunjevaca ka pozitivnom rastu, suočeno je sa neophodnosti ideološkog priloma od tradicionalizma (i retradicionalizacije) prema sekularizaciji i modernizaciji bunjevačkog etničkog identiteta. Tradicionalna bunjevačka ideologija „duranja“, opstanka u asimilacionističkom okruženju, nije efektivna, nije u stanju da se odupre lokalnim i globalizacijskim pritiscima, vodi ka amorfnom stanju etničkog relikta lišenog energije bunta. Unošenje u bunjevački etnički identitet markera društveno-političkog, nacionalnog samoodređivanja, otvara mogućnost izbora kooperacije sa političkim perspektivama razvoja i suprotstavljanja otvorenim el kripto-perspektivama marginalizacije i akulturacije.

Tako okrećanje zaktiva negovanje refleksivne, kritičke misli sposobne za otkrivanje i rišavanje zabrinjavajući vitalni problema Bunjevaca, usredsriđivanje diskursa bunjevačke političke i kulturne elite na etno-politički i socio-kulturni aspekt nacionalnog identiteta, koji se razvija, i na njegovo energizovanje i, istovrimeno usmiravanje, putom institucionalizacije bazične demokratije bunjevačkog manjinskog civilnog društva. Tako izgrađivanje nacionalnog identiteta traži produbljeno istraživačko osvitljavanje realne prošlosti Bunjevaca, i dalje razvijanje vlaške hipoteze o poriklu Bunjevaca.

Literatura

Bidermann, H.I. (1893), O etnografiji Dalmacije, 2-go izdanje, Zadar, Pečatnja Ivana Voditzke.

Buljovčić, Josip (1996), Filološki ogleđi, Subotica: str. 165-170.

Curta, Florin (2001), The Making of the Slavs. History and Archaeology of the Lower Danube Region, c. 500–700.

Desnica, Boško. (), Stojan Novaković i uskočka Dalmacija (Историја српског народа, С К 3 . IV, књ. 2, стр. 31). (fnt a str. 236).

Đurđev, Branislav (1984), Postanak i razvoj Brdskih, Crnogorskih i Hercegovačkih plemena, Titograd : Crnogorska Akademija nauka i umetnosti

Erdeljanović, J. (1931), O poreklu Bunjevaca, Beograd: Srpska kraljevska akademija

Feher, I.(1993), Utolso percben, Budapest: Oroksegtar

Fine, John V.A. (2009), When Ethnicity did not Matter in the Balkans, A Study Of Identity of Pre-Nationalist Croatia, Dalmatia and Slavonia in the Medieval and Early Modern Periods, The University of Michigan Press

Gorunović, Gordana (2006), Marksistički model dinarske zadruga u srpskoj etnologiji, Antropologija 2

Ivanić, I. (1899), Bunjevci i Šokci, Beograd.

Ивић, А. (1927), Миграције Срба у Хрватску током 16, 17 и 18 столећа

Jarčević, Slobodan (2007), Nije bilo doseljavanja Slovena na Balkan – oni su starosedeoci Balkana i Panonije

Jeremić, Rista (1927), Beleške o Bunjencima, Književni sever III, 1927, str. 165;

Jiriček, K. (1952), Istorija Srba, Kulturna istorija, 2 izdanje, eograd: Naučna knjiga

Kujundžić Ostojić, S. (2016), Antropološka funkcija i značenje grokralica kod bačkih Bunjevaca, Doktorska disertacija, Beograd: Filozofski fakultet

Майоров, Александр (2006), Великая Хорватия. Этногенез и ранняя история славян Прикарпатского региона, Санкт Петербург: Издательство СПбГУ

- Mandić, Dominik (1982), *Bosna i Hercegovina – etnička povijest*, knj. III. Toronto: Ziral
- Mandić, M. (2009), *Buni, Bunijevci, Bunjevci*, Subotica: Bunjevačka matica
- Marković, S. (2010), *Politički život Bunjevaca u Državi SHS/Jugoslaviji od 1918 do 1941 godine*, Subotica: BIC.
- Mirdita, Zef (2004), *Vlasi u historiografiji*, Zagreb: Hrvatski institut za povijest.
- Mirdita, Zef (2007), *Vlasi, polinomičan narod*, Povijesni prilozi 33
- Nakićenović, Savo. (1999), *Boka, Antropogeografska studija*, Podgorica: CID
- Novak, Grga (1971), *Morlaci (Vlasi) gledani s mletačke strane*, Poseban otisak iz knjige »Zbornik za narodni život i običaje« Knjiga 45, Zagreb : Jugoslavenska Akademija znanosti i umjetnosti
- Pavičić, Stjepan (1931). *Starosjedilaštvo današnjeg hrvatskog naselja u Srednjoj i Sjevernoj Dalmaciji*. Prilog k proučavanju porijekla Bunjevaca, str. 61-104. - Mužić, Ivan ed. (2010), *Vlasi u starijoj hrvatskoj historiografiji*, Split: Muzej hrvatskih arheoloških spomenika
- Raič, A. (2014), *Priskočena tema bunjevačko-hrvatskog dijaloga: dugotrajni moratorium nacionalne identifikacije Bunjevaca*, *Bunjevački prigled*, br. 3. str.193-203. Novi Sad: UG Bunjevci.
- Raič, A. (2015), *Političke perspektive u programskim platformama bunjevačkih organizacija civilnog društva i stranaka u Srbiji*, *Bunjevački prigled*, 4/2015, str. 35-99., Novi Sad: UG Bunjevci.
- Raič, A., Kujundžić Ostojić, S. (2013), *Bunjevci izmed asimilacije i nacionalne zajednice*, Novi Sad: UG Bunjevci.
- Raič, A. (2016), *330 godina od doseljavanja Bunjevaca u Bačku: prilog dekonstrukciji rane istorije Bunjevaca, Seoba Bunjevaca u XVII viku*, Subotica: BNS i KUD Bunjevka

Roksandić, Drago (2014), Ličko-Krbavski Bunjevci u „dugom“ 18. stoljeću: od Vlaha-katolika do Hrvata, Bunjevci u vremenskom i prostornom kontekstu, str.31-44, Zagreb : Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu i Zavod za kulturu vojvodanskih Hrvata

Šarčević, Boza, Pismo od 7. V 1879, Arhiv Matice srpske br. 6966.

Šarić, Marko (2014), Seoba Bunjevaca u Podunavlje 1607. godine u svjetlu Osmanske politike prisilnog preseljenja stanovništva (surgun), *Bunjevci u vremenskom i prostornom kontekstu*, Zagreb : FF press

Sedlak, I.(2013), Uloga i značaj delatnosti Bunjevačke Matice na očuvanju nacionalnog identiteta Bunjevaca, *Bunjevački prigled*, br. 2. Novi Sad: UG Bunjevci.

Sekulić, Ante (1989), Bački Bunjevci i Šokci, Zagreb : Školska knjiga.

Smith, A. (2010), Nacionalni identitet, Beograd: Knjižara Krug. Videti: Raič, A, Kujundžić Ostojić, Bunjevci izmed asimilacije i nacionalne zajednice.

Stantić, Z. (2015), Ivanji Ištvan o Bunjencima, *Bunjevački prigled*, 4

Todosijević, B. (2002). Why Bunjevci did not Become a Nation: A Case Study. *East Central Europe*, Vol. 29, No. 1-2.

Wicker, Erika (2006), RÁCOK ÉS VLAHOK A HÓDOLTSÁG KORI ÉSZAK-BÁCSKÁBAN, PhD-DISSZERTÁCIÓ, BUDAPEST: EÖTVÖS LORÁND TUDOMÁNYEGYETEM BÖLCSÉS ZETTUDOMÁNYI KAR

Žigmanov, T. (2011), Osvajanje slobode, Hrvati Vojvodine deset godina nakon listopadnoga prevrata, Subotica: HAD

Internet izvori:

https://hr.wikipedia.org/wiki/Seoba_Hrvata_u_Ba%C4%8Dku_1610. Pristup 3/7/2017 10:51:50 PM

Budiša, N.: <http://www.rodoslovlje.hr/istaknuta-vijest/prezimana.nevesta-i-cere-u-zadnjih-350-godina#comment-651> (pristup 2/16/2017 1:03:03 PM).

Bunje Istarska enciklopedija. <http://istra.lzmk.hr/clanak.aspx?id=1347>

Didići <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=14985> (pristup 3/5/2017 12:19:07 PM)

Гумилев, Л., Конец и внов' начало,
<http://gumilevica.kulichki.net/EAB/index.html>

Hrabak, Bogumil [tps://www.scribd.com/document/54396348/Vlaska-i-Uskocka-Kretanja-u-Severnoj-Dalmaciji-u-XVI-Veku-Bogumil-Hrabak#](https://www.scribd.com/document/54396348/Vlaska-i-Uskocka-Kretanja-u-Severnoj-Dalmaciji-u-XVI-Veku-Bogumil-Hrabak#)

Knez Raič i Vasilije Ostroški <http://www.bastabalkana.com/2013/05/kletva-i-pismo-patrijarha-knezu-raicu-i-molitva-vasilija-ostroskog/> pristup 1/15/2017 8:48:10 AM

Kosor, K., Drniška krajina za turskoga vladanja, KAČIĆ – Zbornik franjevačke Provincije Presvjetlog Otkupljenja, Tom XI, Split 1979, str. 125-194.). --
<http://www.rodoslovlje.hr/istaknuta-vijest/indekobjavljenih-osvrta-na-hrvatska-prezimana>

Mačković, S. <https://suistorija.wordpress.com/izvestaj-vojnoj-obavestajnoj-sluzbi-o-bunjevcima-iz-1934-godine/> (Pristup 3/16/2017 12:30:26 PM)

Zvonko Stantić

Borba Biskupa Lajče Budanovića za novu biskupiju

1. Uspostavljanje novih granica i nove okolnosti

Ovo je pokušaj da se period koji je nedovoljno tretiran u našoj nacionalnoj historiografiji obradi iz naših i mađarskih dostupnih izvora, što naravno može otvoriti nove dileme i neslaganja.

Posli Trianonskog sporazuma 1920. godine Kaločko-Bačka nadbiskupija izgubila je prema posljednjem popisu iz 1923. godine (Status Personalis Arhidieocesis Colocensis et Bacsienis ad annum Christi 1923. Coloczae) polovinu popova i oko 70% teritorije. Od 150 plebanija i samostalnih dijaceza, svega 60 ih je ostalo u sastavu Mađarske. Od oko 1 milijon stanovnika 69% bili su rimokatolici, od čega je 470.000 dospilo van starih granica. Najveće i privredno najznačajnije mesto nadbiskupije – Subotica, ko slobodni kraljevski grad, sa svojom ogromnom pripadajućom okolinom, izašla je iz okvira u kojem je sa Novim Sadom, Sentom, Somborom i drugim mistima južne Ugaske bila gledajući po teritorijalnoj ckvenoj nadležnosti Kaločke nadbiskupije, od XI vika. Kaločka nadbiskupija je bila druga po veličini u velikoj Ugarskoj, a posli Trianona je i u smanjenoj, postala najmanja sa malo više od 3% stanovništva Ugarske. Više vikova ona je višetnička, sa pretežnim mađarskim stanovništvom, zatim nemačkim i južnoslovenskim (lingua ilirica). 1923. mađarskih plebanija ostalo je 40%, nemačkih 14%,

plebanija južno-slovenskog jezika 2%, dok je višejezičkih bilo 45%, od čega trojezičnih 16%. Sličan odnos bio je i prija podile.

Nadbiskupija pod rukovodstvom Varadi Lipot Arpada (1914.-1923.) trudila se održati odnose sa katoličkim svištenstvom u Kraljivini Srba, Hrvata i Slovenaca, što dokazuje i dokument od 6 strana pisan Narodnoj Upravi 30. januara 1919. (KFL Generalia de Arhidioecesi, 586/1919.) Ubrzo se međutim pokazalo da je odgovarajuća komunikacija na nivou bivše nadbiskupije u dvi države neodrživa i da je potribno stvoriti određen vid autonomije i pored toga što se veliki dio mađarskih svećenika nadao da je rič o privremenoj situaciji i izražavo prema saznanjima nadbiskupije, izuzev par izuzetaka, spremnost sve učiniti da do razdvajanja ne dođe. Na osnovu dokumenta koji se čuva u arhivi (KFL GdA, 586/3.01.1919.) bila je to intencija srpske vlade, a pobrojano je pet popova, među kojima je na prvom mistu velečasni Ljudevit Budanović.

2. Bunjevci Budanović i Ikotić na istom poslu, sa različitim strana

Ljudevit (Lajčo kako ga je narod bunjevački zvao) Budanović, rođen je u Bajmaku 27.marta 1873. u imućnoj familiji posidnika Albe Budanovića i Đule Dulić, ćeri Đene Dulića prvog pridsidnika «Pučke kasine».

Mali seminarium i teologiju završio je u Kalači, 1897. di je i zariđen, posli čega je prvo od 1897. ko kapelan službovo u Hercegsantovu – prema Dr. Tóth Tamásu, dok u Šematizmu Kaločke nadbiskupije 1777-1923, podaci za plebanoše u ovom mistu za ovaj period nedostaju, Kaćmaru prema Dr Tóth Tamásu od 1897. do1898. , a u Šematizmu se ne navodi ni ko plebanoš ni ko kapelan, zatim u subatičkoj crkvi Sv. Jurja (AD S.Georgium, in suburbio Zenta) –plebanoš u senćanskoj crkvi 1898.-1902., Novom Sadu (prema Dr.Tóth Tamásu od 1902-1910, a u Šematizmu od 1903-1910 ko kapelan i Baji (prema Dr.Tóth Tamás od 1910-1911, a prema Šematizmu ko kapelan od 1911-1912 i ko župnik 1919. di je i dočeku srpsku vojsku. Bijo je župnik u Beregu –(Bački Breg), prema Dr.Tóth Tamásu od 1912-1919, a prema Šematizmu ko

župnik od 1913-1915. Već 1920. prema Dr.Tóth Tamásu, Lajčo Budanović imenovan je 12. januara župnikom župe Sv.Terezije Avilske, dok ga Šematizam navodi ko župnika od 1921-1923. 10. februara ga Sv.Stolica posli formiranja Apostolske administrature u Subotici postavlja za administratora (Shematismus primus dioecesis Suboticanae ad annum Domini 1968 qui est annus foundationis Dioecesis.Suboticae 1968. 15-34.) Dana 28.februara prema Dr.Tóth Tamásu, a prema vlc.Josipu Temunoviću od 18.o2.1927. imenovan je naslovnim Cizamskim biskupom, dok je 1.maja posvićen za naslovnog biskupa. Za virovati je da su podaci koje iznosi naš autor tačniji, pošto je građa kojom se služio pohranjena u katoličkom institutu «Ivan Antunović» u Subotici.1936. juna 30. održo je biskupski sinod u crkvi Sv. Terezije, na kojem su se otvoreno pokazale težnje za samostalnom biskupijom o čemu svidochi skoro 500 prokanona u „Codex Bachiensis“. Obimna dokumentacija o ovim i sličnim događajima u vrime okupacije 28. maja 1943. zahvaljujući Dr. Ijas Jožefu, Budanovićevom zaminiku, dospila je u Kaločku arhivu (KFL Generalia de Arhidioecesi, 3546/1943). Gori spomenuti Jožef je rođen ko čistokrvni Bunjevac (Bunjevci to važno kažu – pravi Bunjevac) u Baji 5. novembra 1901. Sridnju popovsku škulu završio je ko i Budanović u Kaloči a teologiju u Budimpešti. Zariđen je u Kaloči 14. juna 1925. Prvo je radio u Dušnoku ko kapelan, potom je imenovan administratorom Srema, odkaleg je unapriđen prefektom seminarijuma i učiteljom u Kaloči. 1928. uči dalje u rimskom „Institutum Biblicum“, posli čega se vraća u Kalaču za biskupijskog protokolistu, a posli i biskupijskog cenzora. Nažalost 1931. pomadžario je svoje prizime od Ikotića na Ijjas (Ijaš). Imo sam zadovoljstvo u gradskoj biblioteki Baje divaniti sa njegovom mladom rođakom koja je i dalje Ikotić i zna da joj je pridak bijo Bunjevac i crkveni velikodostojnik, al joj je mađarski maternji jezik i ne zna bunjevački. U razgovoru pokazala je iznenađujuću radost kad sam joj divanio o velikom broju naših generala i feldmaršala u austrijskoj i austrougarskoj armiji, o čemu ništa prija tog nije čula, baš ko ni za Bajski trokut. Njezin pridak Joso Ikotić, alijas Ijaš Jožef 1935. primišten je u Budimpeštu, di je u „Sveti Imra“ kolegijumu imenovan prefektom. Dvi godine zatim je upravnik jerusalimske hodočasničke kuće Svetog Stipana. Prid rat 1939. on je prefekt u Centralnom institutu za vaspitanje popova, a pridavo je i na

Vironaučnom institutu u Budimpešti. Izbori održani u Mađarskoj te godine imali su značajnog uticaja i na njega. 10. aprila 1941. Hrvatska je objavila svoju nezavisnost, nakon čega je vlada Mađarske Jugoslaviju smatrala ukinutom, pa su već sutradan, odprija spremne jedinice dobile naređenje za zauzimanje Bačke i Baranje. Izvesno je bilo da će se zahvaljujući tome izdvojeni dilovi Nadbiskupije opet naći pod starim okriljem. I vlast u Budimpešti i Kaloča smatrali su Ijaš Jožefa, alias Josu Ikotića osobu od osobitog povirenja. Ne treba zaboraviti da je on mogo znajući sve o Bunjevcima, od narodnog jezika do običaja i mentaliteta, lako stupiti sa narodom u prislan razgovor. Međutim pokazalo se vrlo brzo, nije to bio ni izbliza lak zadatak. Dr. Homan Balint, ministar vera i obrazovanja (1932-1938, 1939-1942) i grof Dr. Zihl Đula apostolski upravnik nadbiskupije (1925-1942) izdali su uputstva za praćenje događaja u Subotičkoj administraturi. O ovim aktivnostima svidoci 13 izvištaja među kojima su za nas najinteresantniji slideći: pismo Apostolskog nuncija biskupu Budanoviću od 15. i 19. maja 1941, biskupov odgovor nunciju od 29. maja 1941, pismo kaločkoj nadbiskupiji datirano istog dana, pismo Dr Ijaš Jožefa Budanoviću 7. juna 1941. Izveštaj savitnika u ministarstvu vira Berestocija o obračunu biskupijski sridstava. O dokumentima i događajima vezanim za Lajču Budanovića pisala je u gđa. Žuža Merk, u svojoj knjigi (Podaci o dilatnosti biskupa Lajče Budanovića u vrime pripadnosti južnoj Mađarskoj), ali ona nije imala prilike spomenute dokumente obraditi jer su u vrime pisanja knjige smatrani izgubljenim, iako su zapravo dospili sa drugim dokumentima i kopijama u nadbiskupijsku aulu, upravo kad je pitanje sudbine biskupa Lajče Budanovića iznova bilo aktuelizirano. Poslo ih je drugi Bunjevac Dr. Ijaš Jožef. Dokumenti su pisani naravno iz ugla Mađarskog kraljevstva ko domovine, te Kaločko-Bačke nadbiskupije, i sadrži vrlo precizne informacije u vezi nepoželjnog dilovanja biskupa Lajče Budanovića.

3. Okolnosti i događaji 1941. u Subotičkoj apostolskoj administraturi

Grof Zihl Đula dao je 16. aprila 1941. nalog Dr. Ijaš Jožefu da se uviri o stanju u Subotičkoj administraturi. Momentalno je otputovo sa

Dr. Kunom Evetovićom, opet Bunjevcem, rodom iz Bačaljmaša u Bačku di su boravili od 24. aprila do 3. maja. O svojim zapažanjima izvistijo je nadbiskupa 4. maja dopisom od 6 strana, a ministarstvu vira i obrazovanja na čak 9 strana, dva dana kasnije i to sa virskog, nacionalnog i političkog aspekta. Najvažnije bilo je pitanje administratora Lajče Budanovića i njegovog rada, o čemu se probo izjasniti kako kaže objektivno. «Mora se priznati da poseduje neverovatnu radnu snagu, nezaustavljivom energijom odnosi se prema svojim obavezama» -kaže on u svom izveštaju i dodaje –U Svojem radu, istim pristupom ophodi se i prema onim popovima koji su za povratak u okrilje Kaloče, i sa onima koji su protiv njegovih opridiljenja. Na drugom mistu kaže: „Gospodin biskup Lajčo Budanović nije jednostavna osoba, već osoba izvanrednih sposobnosti, velike energije“. Ubrzo dodaje –„Ovu vrstu ljudi odlikuje fanatična želja za liderstvom . Nikad nije tajio da Mađarima nije naklonjen“. Upravo ovaj dio izveštaja bio je uzrokom da ga je nova okupaciona vlast 1941. smatrala nepoželjnom osobom u Subotici. U situaciji, smatrali su oni kada je tribo hitno uspostaviti ozbiljne kontakte sa vojskom i nadbiskupijom, on je prema njima imo pasivan odnos, čime je izazvo još veće njevo nepovirenje. Jednom prilikom je prid 1.500 mađarskih vojnika na misi posvićenoj mađarskom zauzimanju teritorije, održane u crkvi Sv. Terezije, ko svištenik najvišeg ranga –biskup, izašo iz crkve prid samu intonaciju mađarske himne i time uvridijo svečano raspoložene oficire i vojnike. Zbog svega toga Ijaš zaključuje da Budanović ne može ostate na administratorskoj časti i pravima. Praktično velik problem bio je što se Budanović ponašo ko biskup u svojoj biskupiji, iako tada još nije postojala Subotička biskupija, dakle umisto „ad nutum“ ko „residentialis“, odnosno rezidencijalni biskup. I nadbiskupija je tome kumovala jer se samo u najzvaničnijim obraćanjima koristila terminom „Administratura Baciensis“ što je bilo ispravno, rađe je koristila uobičajeno „Dioecesis Baciensis“ što bi znaćilo Baćka dijeceza jel biskupija. Radio je, zapažaju vlasti na oformljenju nove slavenske biskupije na prostoru koji je po tadašnjim izveštajima brojo oko 480.000 ljudi, od čega smatraju da je dvi trećine Mađara. Administraturu jel biskupiju u potpunosti je pristrojio, oformijo je nove župe i plebanije. Neslovinskim katolićkim virnicima sve ovo nije bilo baš po volji pa su

se plebanoši Kanjiže, Novog sada, Bečeja i Mola požalili nadbiskupiji još 1926, al Dr. Zihl nije reagovao u ime nadbiskupije kako su očekivali. 1936. Budanović saziva biskupski sinod na kojem se usvaja „Codex Bachiensis“ ko novi crkveni zakonik Bačke biskupije na punih 170 strana. On između ostalog pridviđa vođenje svih plebanijskih knjiga na slavinskom jeziku čak i u čisto mađarskim plebanijama (kojih je po Ijašu od ukupno 102 bilo 44), Prema izvištaju apostolska administratura je onima svićenicima koji su se žalili vratila pisma uz kratko obrazloženje „Scribat aut latine, aut slavice“, dakle jel latinski, jel slavinski pišite.

Bijo je to za Bunjevce veliki događaj, upravo na dan sv. Pavla apostola, zaštitnika bačke biskupije. Održana je svečana pontifikalna (biskupska) misa, koju je odslužio sam biskup Budanović, nakon čega je pročitano papinsko pismo. Rad se zatim odvijao u odborima koji su pročitali svoje referate. U ime svićenika cile biskupije prisvitli Blaško Rajić pridlo je zlatni pastirski štap, pročitao je novi Zakonik, koji je sačinjen na osnovu Crkvenog zakonika za cilu crkvu, ali dopunjen i prilagođen misnim prilikama. Svi svićenici prilazili su oltaru i potpisivanjem izražavali svoje prihvaćanje novih crkvenih normi. Posli podne pročitao je proglas kojim su pojedini svićenici odlikovani, a drugi imenovani župnicima i upraviteljima župa. (Subotička danica za 1937.)

Prema Ijašovom izveštaju iz 1941. u Bačkoj je bilo 219 popova, od čega 93 Mađara, 82 Nimca i 44 Slavina (kako sam navodi). Stariji mađarski i nimački popovi bili su još za povratak Kaloči, mlađi slavinski i nimački popovi ne tuđe se od njih, al su već u hrvatskom duhu odgojeni jer ih Budanović šalje u jugoslovenske seminarijume na školovanje. Kad je rič o časnim sestrama ko i s popovima i njih je dvi trećine posli Trianonskog sporazuma ostalo van granica Mađarske. Časne sestre iz Bačke administrature biskup Lajčo Budanović je 23. oktobra 1930. organizovao u posebnu kongregaciju. Prema Ijašovom izvištaju na 22 lokacije vodile su svoje ustanove, od kojih je na 5 mista živilo i slavinki, a na 6 uglavnom Nimice. Sve uprave apostolske administrature uredijo je na slavinskom jeziku kako kaže, šaljući ih u opet kaže jugoslovenske škole (uglavnom u Zagreb), di nisu imale mogućnosti učiti mađarski. Smatra da bi se velik dio njih volio vratiti pod Kalaču, ali biskup i pored situacije koju mu je okupacija nametnila, ustrajava da na svaki način

očuva red tako da časne sestre iz Bačke uče bunjevački, dok kaločke uče mađarski. Možemo primetiti da je ovaj put umesto slavinski upotrebio rič bunjevački, iako je i u prithodnim slučajevima mislio bunjevački. Za Mađare kaže da su i posli dvi decenije izdvojenosti od matice zemlje, još duboko uvireni u svoja nacionalna osićanja, al je zabrinut za Bunjevce i Šokce, koji nemaju nastavu na svom jeziku ko što ima mađarska nimačka manjina, već ih smatraju Srbima i pišu ćirilicom, ukinute su njim bunjevačke škole, dovedeni učitelji iz unutrašnjosti, što je po Ijašu osnovni razlog postepenog traženja utihe i napuštanja bunjevačke stare samospoznaje, odnosno prihvanja ideje hrvatstva. Dalje kaže: „U to su toliko sebe uvirili da su prosto bez pristanka tražili svakovrsne istorijske činjenice kojima bi potvrdili da su stvarno isto sa Hrvatima. U političkom držanju rađe su vukli na hrvatsku stranu, priuzeli su njev jezik. U Hrvatskoj su završavali škole, pa nije čudo da je bunjevačko i šokačko osićanje zamininjeno hrvatskim.“ Sa gorčinom Ijaš konstatuje: „Danas ji je već nažalost zdravo malo onih koji sebe smatraju Bunjevcima jel Šokcima. Oni su se u poslidnje vrime približili i hrvatskoj kulturi i jeziku, pa čak i u sferi duhovnosti. Smatra da pored svega, ovo nije još hrvatsko nacionalno osićanje, a kamoli se mož divanit o hrvatskom nacionalizmu, stare navike i tradicionalne postulate očuvali su, tako da će u slučaju ponovnog zajedničkog života u Mađarskoj biti dobri građani ako, budu mogli živiti onako kako im to država Svetog Stipana omogućava. U vezi sa ovim nastavlja da je jednojezična država, samo istovetnih običaja i postulata slaba i nestabilna, *Regnum Hungarie* uvek je bila višenacionalna, kaže. Pridašnja praksa koja nije uvek bila u skladu s tim, rezultirala je da su se mnogi izjašnjavali ko pripadnici države *Regnum hungarica*, ali nisu imali isti nacionalni osićaj.

Za nimačku manjinu nevoljno nalazi da je veliki dio žrtva nacističke agitacije. Čak i na crkvama sa torana visidu kaže, zastave sa kukastim križom. Mađarska okupaciona vojska je samo privremeno zaposila njevu teritoriju i oni su tu samo ko žandarmi, prite njim sa „Los von Ungarn“ (Napolje sa Mađarima). U crkve idu samo zdravo stari i dica, o duhovnom nauku nisu tili ni da čuju.

4. Materijalno stanje u apostolskoj administraturi i formiranje zadužbine

Poseban problem predstavljali su materijalni problemi crkve. U ovom pogledu Ijaš nezadovoljno konstatuje postupak biskupa Budanovića, jer je kaze, imetak Kaločke nadbiskupije koji se nakon Trianonskog sporazuma našo van teritorije Mađarske, Budanović je smatrao nasliedom svoje, Bačke apostolske administrature. Svaki prihod nastojao je centralizovati, čak i štolu. Osnovo je zadužbinu (Zadužbina biskupa Budanovića) iz koje je namiravo prvo podići bunjevačku gimnaziju (prema Dr Tóth Tamásu), a prema pokojnom g. Josipu Temunoviću («Zadužbina biskupa Budanovića») slavinsku gimnaziju uprkos postojećih političkih okolnosti. Od tog novca uspijo je novembra 1937. odkupiti za 1.455.000 dinara od dr Prokeš Mihajla i Jelene, tzv.»Prokešovu kasarnu«, ogromnu zgradu na putu Matije Gupca (onda Sudarovićeve) broj 8 i 10 u Subatici. Pošto nije dobio odobrenje za gimnaziju, otvara simenište «Paulinum» internatskog tipa . Posli rata 1951. sklopio je ugovor o zakupu sa «Školom za lekarsku pomoć». Sada je u istoj zgradi Tehnička škula, a lokali u prizemlju izdavani su u zakup. Januara 2010. ova zgrada je pored zgrade u Harambašićevoj ulici i oko 110 jutara zemlje na 2 lokacije, najzad vraćena priđašnjim vlasnicima. Visoko na sredini čeone fasade može se još uvijek viditi gipsani veliki biskupski šesir i velika crkva, ko vanjski simbol biskupske kadgodašnje nadležnosti. Zadužbina se prvi put ko ideja spominje u izvodu iz zapisnika Senata crkvenih opština 26.juna 1933. god. U tački 1. stoji: «Pridsidnik pridlaže da se u okviru crkvenih opština od katolika Slavena osnuje jedan humano-prosvitni odbor“, dakle Slavena. Imovina zadužbine navedena je u Osnovnom listu Zaduzbine od 27. marta 1941. i ona je slideća: kuća i dvorište u Braće Radića 9 (bijoskop «Zvezda», kuća i dvorište u Harambašićevoj 5, kuća i dvorište u Harambašićevoj 7, kuća i dvorište u Matije Gupca 8 i 10 (Tehnička škula), u bajmočkom ataru 54 jutra zemlje i u miletičkom 53 jutra. Ovaj spisak preuzet je iz knjige vlč. Josipa Temunovića «Zadužbina biskupa Budanovića», ali ona ne sadrži najveću vrednost koju je biskup Budanović morao otuđiti. Posli rata pridsidnik Tito bijo je u lovu u Karađorđevu i naravno zapazio veliku vrednost objekata, šuma, zemlje i divljači u tom reviru. Pitao je

svoje saradnike čije je to vlasništvo, a kad su mu kazali da je vlasništvo Subotičke biskupije, dao je nalog da se stupi u kontakt sa biskupom. Biskup Budanović je u ovom slučaju uz pomoć somborskog advokata uspio iskamčiti nadoknadu kojom su napravljeni električni mehanizmi za zvonjenje u većim crkvama, što je imalo više smisao časnog oprostaja od svoje imovine, nego kake trgovine, s obzirom na ogromnu vrednost Karadorđeva, pogotovo nakon najnovijih ponuda iz Ujedinjenih Arapskih Emirata. Sadašnji biskup Ivan Penzeš, uputio me je u ovom pitanju prija dvi godine na Dr. Andriju Kopilovića, koji mi je sugerisao, da ne pišem o tome, dok se pravno ne riši ovo pitanje, a posli kaže, možemo sve proslaviti. Trenutno stanje pokazuje da nije tačno da je biskupija tražila nadoknadu štete za nesrazmirmu razminu po Ugovoru i da ne posiduje nikake dokumente, pa čak ni kopiju vlasničkog lista, što svakako nije rezultat administrativnih propusta. Još se ne pridaju i nadaju se da će naći originalnu dokumentaciju.

5. Period internacije i podrška Vatikana

O spomenutom svom izvištaju Dr. Ijaš tražio je hitne smirnice kako od nadbiskupa, tako i od ministarstva vira i obrazovanja Mađarske. Vrlo brzo imao je novi zadatak. Maja 15. opet je bijo u Budimpešti, di se susrio sa dugogodišnjim službenikom Vatikana, apstolskim nuncijom Mons. Anđelom Rotom (1930-1945) koji je službeno bio papin izaslanik, i koji je Ijaša na svom „*auditore*“ putu zamolio da se zauzme kod mađarskih vlasti da biskupa Budanovića ne interniraju, već da dočekaju odluku Svete stolice. Nezavisno od toga isti dan Ijaš je pozvan i u Ministarstvo kulture, di mu je saopšteno da će iz estergomske nadbiskupije Dr. Berestoci Mikloš (pomađareni Namac, do 1939. Bartmann) ministarski savitnik (1939-1947) sutra otputovati u Suboticu i pozvati ko ličnog gosta biskupa Budanovića u Budimpeštu, di će mu u dominikanskom samostanu obezbediti zaseban stan. O ovome Ijaš je oma izvistio i nuncija Rotu, zamolivši ga da o ovome upozna apostolsku upravu. Nuncij je ovaj pridlog smatrao dobrim, te je u svom pismu poručio Budanoviću ako i neće samovoljno odstupiti, neka ovlasti jednog popa za koga smatra da će znati komunicirati sa mađarskom armijom i svištenstvom. Već sutradan i Ijaš i Berestoci bili su u Subotici. Prvo su potražili vojnog komandanta grada pukovnika Bito Dežea, kog

su upoznali sa ciljem svoga dolaska. Pukovnik je uo k znanju izneto, ali je naglasio da ako biskup ne krene s njima u Budimpeštu, neće moći koristiti diplomatske postupke, već će se prema nastaloj situaciji postaviti u skladu sa naređenjima, koja su spremni momentalno da izvrše. Isti dan oko 11 sati delegacija je bila kod biskupa Budanovića, kod kojeg su se zadržali u dužem razgovoru. Najviše riči bilo je o osobi koja bi privremeno zamenjivala biskupa i o njegovim ovlašćenjima. Na kraju razgovora, Berestoci je nazvo Homan Balinta od kojeg je iz diplomatskih razloga zatražio da se zatraži od apostolske uprave dopis da biskup svojom voljom i bez svake prinude ide u Budimpeštu. Za zamenu određen je i doveden Dr. Acel Endre, pleban iz Silbereka u Mađarskoj, koji bi dobio ovlašćenja samo za vrime biskupovog odsustvovanja –tzv. „absente episcopo“i samo do 1. juna. Acel je rado prihvatio i dao do znanja da su mu stavovi bliski Kaloči. Međutim Budanović nije bi spreman dati punomoć novom vikaru , a ni potpisati dokumenta. Tako su sutra bez biskupa Budanovića visoki gosti krenili natrag za Budimpeštu, pozitivši usput komandanta grada, koji je isti dan tijo metniti Budanovića pod stražu.

Njegova internacija bila je pitanje trenutka. Nakon kratkog vrimena biskup je zatražio od okupacionih vlasti dozvolu da otputuje u Budimpeštu. Pridsidnik vlade Dr. Bardosi Laslo uslovio je ovaj zahtev potpisivanjem dokumenata Homan Balintu. Maja 20., oko podne Ijaš i Berestoci bili su kod nuncija Rote igestivši ga o nastaloj situaciji. Nuncij je saopštijo da će o tom izvestiti apostolskog upravnika, ko i nadbiskupa Zihija, naglašavajući zahtev Svete stolice : biskup Lajčo Budanović je „ad nutum ipsius Sanctae Sedis“, odnosno –imenovan je od strane apostolske administrature „svištenikom na službi samoj Svetoj stolici“, te zbog izminjenih okolnosti neka da ostavku, čime teritorija dolazi opet pod upravu Kaločke nadbiskupije.

Taj dan Budanović je oko 4 sata posli podne stigo u Budimpeštu u kojoj ga je dočeko Mikloš Domonkoci i otpratio u dominikanski samostan. Sutradan oko 10 sati Ijaš Jožef je lično uručio nuncijovo pismo. U prisustvu izaslanika apostolske administrature konstatovo je da je biskup primoran bio odlučiti se na dolazak u Budimpeštu, na šta je njegov pomoćnik dodo da mu je i život bijo u opasnosti, pošto vojska ima takva

ovlašćenja u rukama da ne postoje nikakve mogućnosti odbrane. Dodo je da upravo zato ni u pismu koji je poslo ministru nije spominjo biskupov dolazak sopstvenom voljom. O prithodnom zahtivu ministra da Budanović ostavku potpiše, kaže nije znao. Rišenost biskupova da ne uzmakne nije dolazila u pitanje. On je još jedared izjavio da nije spreman svojom voljom odstupiti, pa ni ako je to papina želja, ni pored toga što bi mu to olakšalo situaciju. Otvoreno je to, tipično kratko bunjevački izriko ričima „Ako me Sveta stolica želi skloniti, nek mi to napiše u dva reda da njim ne tribam, možeš ići, onda ću znati da sam sklonjen i time će stvar biti gotova.“ Svoju odluku obrazložio je dvama okolnostima, s jedne strane pritnjama opasnim po život, kojima su ga prisili da napušti svoje misto. S druge strane kazo je prisutnima da ne želi da mu virnici pljunu u oko jer ih je ostavio u zabludi. Bunjevac Ijaš (Ikotić) opomenio je drugog Bunjevca –Budanovića da koristi forme koje nisu odgovarajuće njegovom dostojanstvu, te da izraz o pljuvanju biskupu u oko nije evropsko izražavanje. Posli svega ovog sva trojca očli su nunciju. Angelo Rota, apostolski nincij, tom prilikom divanijo je oko tričetvrt sata sa biskupom Budanovićom. Rezultat ovog divana je bio da je nuncij sav crven u licu, i vrlo uočno saso Ijašu da će mu apostolska administratura uputiti zvaničnu žalbu na životno opasne pretnje koje su prisilile Budanovića na napuštanje sidišta svoje administrature. Ijaš se branijo da ova optužba po svemu njemu poznatom ne stoji. Uprkos svega tog Budanović je kavaljerski odvezo svojim dodiljenim kolima Ijaša u Centralnu ustanovu za nauk svićenika i samo ga toliko upito –jel se on mož slobodno sad kretati po gradu. Ijas je pravo otale požurio u ministarstvo di je izvistio u ministrovom odsustvu, zamenika Dr. Stolpa Jožefa državnog sekretara (1937-1944) o proteklim razgovorima, koji je momentalno nazvo ministra. Ministar Bardoši je izdao uputstvo kako pismo triba poslati u Rim, obavištavajući nuncija o tome i prija nego pošalje njegove žalbe Svitoj stolici. Dr. Stolpa je u prisustvu Dr. Ijaša sazvo sastanak sa pridstavnicima vojnih vlasti juga, koji su spomenuta sumnjičenja ocenili ponižavajućim provokacijama. I pridstavnik civilnih vlasti je odbijao sumnjičenja izjavivši da je spreman isto izjaviti i prid nuncijom i prid biskupom Budanovićom i kazati njim to u oči. Državni sekretar se otale odvezo u društvu Dr.Ijaša do gostione „Vigado“ di su na proslavu svečanosti *Rerum novarum* već čekali nuncija. Tamo su

izvjestili papskog izaslanika o situaciji, koji se po Ijašovom izvještaju malo smirio. Upozorio je Ijaša da će nezavisno od Budanovićeve eventualne ostavke on urgirati stav Svete stolice. Na potezu je kaze Kaločka nadbiskupija, koja jedina može oduzeti Budanoviću ovlašćenja administratora. Neizostavni uslov koji u ovoj situaciji zahtiva, jeste da se odnose prema biskupu u skladu sa njegovim dostojanstvom. Maja 23. 1941. u 11 sati ministar Homan primio je biskupa Budanovića i nadbiskupa Zihija. Privremeno je zaustavio priuzimanje imovine Bačke administrature. Ijaš je posli podne u društvu nadbiskupa pošto nunciju. Rota je ovlastio Ijaša da iznova prigovara sa Budanovićom, i da mu prinесе da će mu iz prihoda nadbiskupije, uz saglasnost ministarstva misečno biti doznačivano 1.000 penga, što je u to vreme bila primamljiva i pristojna svota. Zbog toga moli gospodina biskupa u ime Svete stolice da vrati ovlašćenja i da ostavku na Plebaniju Svete Terezije, ko i na njezine prihode, jer suprotan stav u ovoj situaciji nebi bilo srično optidiljenje. Sutradan prijapodne Dr. Ijaš je potražio apostolskog administratora, al posli dva ipo sata divana nije bilo pomaka u Budanovićevim stavovima, koji je izjavio: „Ni sa administrature ni sa plebanije neću odstupiti, već čekam stav Svete stolice o mojem sminjivanju“. Umisto novca od bačke biskupije tražio je odgovarajuću potporu vlasti, koju slobodno može upotribiti. Pored svega navedenog imo je namiru zadržati i plebaniju i to ko „adminstrator in spiritualibus“, a ovlašćenje za duhovnu brigu dobio bi onaj ko bi stvarno obavljao duhovničke poslove umisto njega. Nije se smatralo obaveznim podneti izvještaj o imovini bačke administrature, nadalje tražio je dobit iz te godine na koju je imo potribu zbog zadužbine za koju je tražio i priznavanje. Sa ovog divana Ijaš je požurio nunciju. Nuncij Rota je zauzo stav da se razgovori tribaju smatrati završenim i postupiti se mora prema uputama koje stignu od Svete stolice. Tražio je od nadbiskupije da se pismeno obaveže na spomenutih 1000 penga, što je ova isti dan i učinila. Isto več nuncije je nadbiskupu izjavio da od 1. juna dobija pravosnažnost da upravlja administraturom, ali ne i u materijalnim i novčanim pitanjima. Njih biskup Budanović treba utanačiti sa novim nadpastirom. Uskoro je došlo do naglog obrta, naime Budanović je u pismu upućenom nunciju odustao od administrature i od plebanijskih prihoda. Naravno nuncij je to oma proslidijo u Rim, te nadbiskupu u

Kaloču i ministru u Budimpeštu. Na traženje Budanovićevo, Ijaš je očo na razgovor s njim u samostan Dominikanaca. Posli ovog razgovora poslo je dva pisma, jedno nadbiskupiji, drugo nunciju u kojem dopunjuje prithodno, time što traži ekspoziturno izaslanstvo „*administrator in spiritualibus*“ za Suboticu, ali neće odustati od tamošnjih prihoda. Pisma je poslo priko Ijaša da ih lično uruči. Ona su prilično iznendadila i nadbiskupa i nuncija s kojim je Ijaš uspio divaniti tek 31. maja. Vist je zdravo uzbunila nuncija, tako da nije tijo ni priuzeti biskupovo pismo. Prvog juna na Dove i na dan pridaje ovlaščenja, Ijaš je tijo positiiti Budanovića, al je izenađeno moro konstatovati da nije kod „kuće“. Navodno očo je u positu rodbini u Sent Andreju. Sutradan se javio da je positijo budimpeštansku Horti bolnicu u ulici Maglodi. Posli 10.-tog biskup se sustrijo sa Ijašom. Saopštijo mu je da je primijo poslatu mu poruku, al mu je opet dopunijo svoje zahtive u vezi prihoda administarture i njegove zadužbine. U Budimpešti je osto još par dana prema nepotpisanom zapisu od 14. marta 1944. Prema istom zapisu prilikom tog boravka obilazijo je okolne plebanije u kojima su kako navodi živili Srbi i to Tokol, Rackeve, Sentandreja, di je proučavo matične knjige, a popovima je divanijo da pomađarivaju virnike. Zbog svega toga po nalogu ministra unutrašnjih poslova 14. avgusta interniran je u Matraverbeljski franjevački samostan. Tako je sridstvo državne prinude primenjeno na administratora Bačke administrature, ali zbog rata , što je uvek u takvim situacijama bila praksa Vatikana, odlučeno je bilo da se dočekaju bolja i stabilnija vrimena za donošenje konačne odluke. Berestoci ko savitnik ministra, šalje na 28 strana izveštaj (sačuvan u italijanskoj verziji, KFL I.1a. Generalia de Archidioecesi, 3546/1943), u kojem tereti biskupa Budanovića za dug prema administraturi od 770.113.99 penga, i 1.315.062 krune , prema nadbiskupiji 55.000 penga, s obzirom da zadužbinu nisu evodentirali ko postojeću. Prema dokumentu KFL.I.1.a G.d.A 4188/1942 od 17. juna 1942. s kojim se u svežnju nalazi još dosta dokumenata s ovim u vezi, pošto je misto nadbiskupa kaločkog upražnjeno privremeno je ovlaščenja dobijo Horvat Đozo, koji je prilikom boravka u Subotičkoj apostolskoj administraturi primetijo između ostalog da se upotribljava redovno naziv „Bačka biskupija“ odnosno „*Diocesis Bacsiensis*“, pa je kako piše iz čisto istorijskih razloga naložijo da se to obriše.

Naloge za to slao je i piso lično. Pismene odgovore je posli opet pismeno požurivo pošto je stiglo isprva vrlo malo, a pristigle je skupijo na jedno mjesto. Prvi su bili iz crkve Sv. Terezije Avilske u Subotici, pa iz Starog Bečeja, Apatina. U njevim dokumentima izvištavaju „Diocesis Bacsensis“ se više nigdi ne pojavljuje, fale se čak da su to lično uništili, jel obrisali. Ovo neodoljivo podsica na naređenja iz 1945. godine.

Biskup Budanović je kod franjevacu osto do 26. maja 1943. kad je dobijo dozvolu da positi stariju sestru u Subatici. U to vrime Ijaš Jožef je u Kaloču poslo veći broj dokumenata uz jedan širi dopis. Što se tiče nadbiskupije nije bilo elemenata protivljenja ovoj positi, s obzirom da je Budanović još uvijek bijo zvanično, što se Vatikanu tiče zupnik u crkvi Sv. Terezije Avilske. Političku i pismenu dozvolu dalo je naravno ministarstvo unutrašnjih poslova Mađarske, stim da se dozvola odnosi isključivo na put i boravak u okviru zupe i to na dvi nedilje. Tako je biskup stigo u svoju Suboticu 26. maja 1943. Istim vozom doputovo je i Ijaš Jožef subotički opunomoćenik biskupije, praktično privremeni zaminik Budanovićev, dolazeći s porukom ministarstva – „Spasomo što se još spasiti može“.

U vrime službovanja u crkvi Sv. Terezije Avilske kao zaminik odsutnog administratora, Ijaš je bio poznat ko vrlo dobar propovidnik, a prija svake propovidi napravijo bi jedan krug oko crkve koncentrišući se.

6. Biskup oped u biskupiji

Ratna srića za mađarsku vojsku okrenila je leđa. Admiral Horti moro je abdicirati jer mu je sin Nikolaus (Mikloš ko i otac) Horti kidnapovan, kako bi Nijmci zaustavili tajne prigovore oficira posustale mađarske vojske sa Staljinom. Time bi za oko milion nimačkih vojnika kopnenih snaga sa Balkanskog fronta bila potpuno odsičena odstupnica. Nadbiskup Gros moro je 20. decembra 1944. vratiti biskupu Budanoviću ovlašćenja nad Bačkom apostolskom administraturom, iako mu ona, što se tiče Rima zvanično nije ni pristala,. Vatikan je sve to 13. juna 1946. i zvanično još jedared potvrdijo, dajući mu pismenim putem podršku i sve ingerencije. Dugogodišnja borba bunjevačkog rodoljuba, potrajala je još 12 godina, kad je 16. marta 1958. pošo na zadnji put, odlazeći iz Bačke

administrature ko naslovni biskup Cizamski. Inače na internetu, i u štampi, može se naći o njemu dosta tekstova, koji su zasnovani u velikoj miri na pripisivanju, a gotovo ništa na istraživanju, što pokazuje naš neozbiljan odnos prema historiji svoga naroda i naših velikana. Papa Pavle VI (1963-1978) dono je odluku za koju se biskup Budanović tako dugo borio. Januara 25. 1968. godine svojom bulom „Praeclarissima pauli bulla“ papa Pavle VI osnovo je Bačku biskupiju, a prvim rezidencijalnim Subotičkim biskupom, imenovan je, monsinjor Matiša Zvekanović. Za biskupa je istina prvo bio pridložen istaknuti bunjevački svićenik tog vremena Ivan Kujundžić. Tom pridlogu, usprotivila se jedna državna služba, bez čijeg befela, ni prvi biskup nije mogao biti imenovan. Uskoro je Ivan Kujundžić uhapšen i optužen, a svidok, stariji gospodin, koji pokadgod dolazi u našu Maticu, svidočio je protiv njega, nakon čega je naravno osuđen na zatvorsku kaznu. Posli tog, nađeno je kompromisno rješenje. Tihi župnik župe „Isusovog uskrsnuća“, Matiša Zvekanović, koji nije imo protivnika u spominjanoj državnoj službi, posto je prvi biskup Subotičke biskupije. Svetac zaštitnik osto je i dalje Sv. Pavle (koincidencija s papom Pavlom VI), a crkva Sv. Terezije Avilske postala je katedralna, to jest crkva biskupije. Zanimljivo je da se u prvom subotičkom šematizmu spominje da je utemeljivač direktno Sv. Metodije, čime se prema mađarskim izvorima direktno negiralo kaločko i mađarsko poriklo biskupije (Nova et vetera de Ecclesia Baciensi-Suboticana s-20).

BULA IMENOVANJA

PAVAO, BISKUP

Sluga slugu Božjih na vječnu uspomenu

Slijedeći presjajan primjer apostola Pavla, koga je toliko poticala ljubav Kristova, te se je domalo iscrpio danonoćnom skrbi za crkve koje je utemeljio - usp. 2 Kor 11, 28 - i mi nastojimo svom snagom, koga je Providnost Svevišnjega postavila - ocem mnogim narodima - usp. Post 17,5 - biti što više na korist svima, koji sebe smatraju kršćanima: kao što do obale duše dopire struja, Riječ Kristova, koji nam naredi da u svetosti čuvamo stado otkupljenika. Stoga, kako na području Bačke Apostolske Administrature stvar katolicizma pokazuje napredak, što dokazuje već

uređena crkvena uprava na tom području, kao i sveto sjemenište, utemeljeno za odgoj onih, koje Bog poziva na svećeničku službu: nadalje, časni brat, Matija Zvekanović, naslovni biskup Burcie i bački apostolski administrator izrazio je svoju želju, kako bi to određenje dobilo oblik biskupije. Mi pak, pošto smo stvar pomno razmotrili, upitavši za savjet časnoga brata, Mario Cagnu, naslovnog nadbiskupa Herakleje u Europi, koji kao apostolski poslanik boravi u Jugoslaviji, te saslušavši mišljenje biskupskog zbora tamošnjeg naroda, odlucujemo i odredjujemo slijedeće: Backu Apostolsku Administraturu uvrstavamo u red biskupija pod imenom SUBOTICKA, u dosada postojećim granicama; njezino središte i sjedište biskupa bit će grad Subotica, a stolna crkva ona posvećena Svetoj Tereziji Avilskoj sa pravima koja joj pripadaju. Nova biskupska stolica biti će neposredno podređena ovoj apostolskoj stolici, dok se drugacije ne predvidi. Njezin prvi zastitnik bit će sveti Pavao apostol, a uz njega drugi, Bezgresno Srce Blazene Djevice Marije. Odredjujemo nadalje da se u novoj biskupiji utemelji stolni kaptol, sto radi obreda, sto radi savjetovanja i pomaganja biskupa; dok to nije ostvarivo, neka se izaberu diocezanski savjetnici koji će stajati uz svog preuzvisenog ordinarija. Biskupsku nadarbinu sacinjavaju prihodi kurije i prilozi vjernika. Uprava, administracija suboticke Crkve, izbor kapitularnog vikara prilikom upraznjenja biskupske stolice te ostalo tomu slicno neka se ravan prema zakonima kanonskog prava. Uostalom sto odredjujemo nastojat će sprovesti nas spomenuti casni brat Mario Cagna, ili koga on bude odredio. Posto se pak sprovede, neka se o tome slozi dokument, ciji vjeran uzorak neka se sto prije posalje svetoj Kongregaciji za biskupe.

Zelimo da ova odluka bude pravovazeca sada i u buduce; sto smo u njoj odlucili, neka vjerno opsluzuju oni na koga spada, te tako neka stupi na snagu. Pravovaznost dekreta ninakva suprotna odredba ne ponistava: one se ovim stavljaju izvan snage. Pored toga nitko ne sme unistiti i krivotvoriti ovaj dokument nase volje. Vec, ukoliko uzorci, ili odjelci ovog dekreta ili u rukopisu ili u tisku nose zig crkvenog dostojanstvenika i potpis biljeznika, isto su tako pravovazeci prilikom ukazivanja kao ovaj dekret.

Dano u Rimu kod svetog Petra, dvadeset i petog siječnja, na dan
Obracenja sv. Pavla, godine Gospodnje tisućdevetsto sesdeset i osme, a
pete godine naseg pontifikata.

Aloisius kardinal Traglia
S.R.E. Kancelar

Carolus kardinal Confalonieri
Prefekt kongregacije za biskupe

Franciscus Tinello
Upravitelj Apostolske kancelarije

Joannes Calleri, Proton. Apost.

Eugenius Sevi, Proton. Apost.

Otpremljeno 2. ozujka 5. godine pontifikata
In Canc. Ap. Tab. Vol. CXXVI N

Reference

Merk, Žuža, Adatok a Budanovich Lajos püspök tevékenységéhez a
Délvidék Magyarországhoz kerülésének időszakában 1941-1944

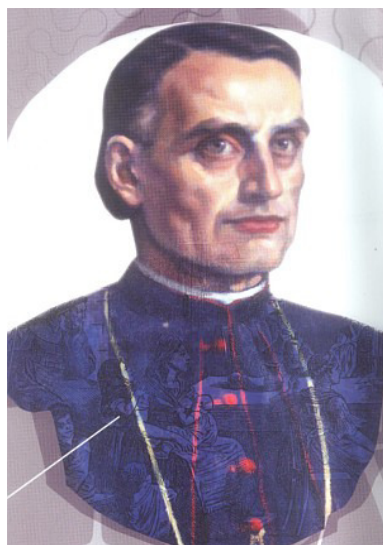
Tóth, Tamás, A Báci apostoli kormányzás 1941-es visszacsatolása
Kalocsáoz Ijjas József feljegyzései alapján

Temunović, Josip, Zaduzbina biskupa Budanovića

Zvonko Stantić

Prilog biografiji biskupa Ivana Antunovića

Biskup Ivan pl. Antunović još 1882. godine traži od nadbiskupa Hajnalda dobro poznavanje bunjevačkog jezika za sve sveštenike koji rade među Bunjevcima

Bilo sa koje bunjevačke strane pisali o našem rodoljubu i priporoditelju biskupu Ivanu Antunoviću (19. jun 1815.-13. januar 1888.), za kojeg u pojedinim dokumentima, matičnim knjigama i evidencijama stoji – nobilis, što znači plemićkog porikla, po pravilu u prvi plan izlazi pitanje mater-njeg jezika i tumačenje njegove nacionalne pripadnosti. Kako se u nedostatku relevantnijih istorijskih dokaza u svemu tome, pristupa izvođenju posridnih dokaza, što nije neuobičajeno u društvenoj praksi, u ovom članku donosimo privod sa mađarskog na bunjevački, pisma koje

je 1882. godine, Antunović na 10 strana formata približno A5, poslo nadbiskupu Hajnaldu (Ludovicus Haynald; 1868.-1891.) u to vrime u časti Izabranog biskupa Bosonskog. Pismo je, sudeći po razvučenom rukopisu i krupnim slovima, piso u otežanim zdravstvenim uslovima (19. јун 1815. — 13. јануар 1888.) u svojoj 67. godini, ali govori i o dobrim međusobnim odnosima, koji su se ogledali i u tome da je Antunović u čestom i dugotrajnom odsustvovanju nadbiskupa Hajnalda obavljao operativno njegov poso. Manje je poznato da se do časti biskupa nije moglo doći ko sada, s obzirom da je budući biskup u to vrime biran iz reda takozvanih “foldes ur”-a, što bi značilo da mora biti zemljoposidnik (istina ne mora biti veleposidnik), a biro ga je nominalno mađarski kralj, koji je zbog toga imao zvanje apostolskog kralja, dok je

papa samo službeno sprovodio tu odluku. Ovu praksu i prirogative, od Trianona, sve do 1989. godine, zadržala je mađarska vlada, odnosno u praksi, vladajuća partija, nudeći papi tri moguće opcije. Pored plemićkog porikla i ugledne familije iz koje je poticao, od pomoći su mu bili rođaci Adalbert Antunović, podžupan Bač-Bodroške županije, ko i tajni kraljevski savitnik, baron Stipan Rudić. Bilo je to vrime kad su feudalci Bunjevci u Ugarskoj, imali nezamislivo velike poside, gradili crkve i dvorce, vodeći koliko je bilo moguće računa o orodavanju sa feudalnim zemljoposidničkim ali ipak bunjevačkim familijama, dok se danas, paradoksalno, više paštrimo oko odnarođivanja. Da bismo shvatili bolje položaj iz kog se biskup Antunović, s pravom obraća nadbiskupu Ljudevitu Hajnaldu, evo priglada iz zvaničnog šematizma Kaločke nadbiskupije, koja su bila Antunovićeva ovlašćenja tokom cilokupne karijere, kao popune praznine nastale u ranijem periodu, u kojem nailazimo na dosta improvizacija u tekstovima, koje se umnožavaju navođenjem takvih izvora.

Godine 1839. Ivan Antunović je kapelan, radni saradnik u Čantaviru (Capellani curati, Cooperatores) prigledajući čantavirske matične knjige spomenutog perioda, nisam naišao na njegove zapise, 1840. je već Vođa protokolne evidencije Konsistorije (Protocollista consistorii, Protocollista s.sedis), 1841. je na bolovanju u svojstvu almaškog crkvenog notara i arhivara (emeritus Sacrae Sedis Notarius una Arhivarius curat valetudinem Alamasini), 1842. je Ceremonijar pomoćnog biskupa (Domini episcopi suffraganei colocensis caeremonarius), od 1843. do 1859. je župnik i administrator u Bačalmašu (Parochi, Administratores Bácsalmás), od 1852. do 1859. je i Dekan Gornjotiskog dekanata (Arhidiaconatus Tibiscanus), 1860. je crkveni sudija, dok je sam biskup, vrhovni sudija u biskupiji. (Assessores). Sud se zove Tribunal Dioecesis, njime danas rukovodi crkveni vikar za pravo, što je u našoj biskupiji g. Geza Zapletan, župnik u Kanjiži. 1860. i 1861. je Penitencijar (Poenitentarius), 1864. je Opat Blažene Divice Marije, (BMV -Beata Maria Virgo) sliva reke Kireš (Abbas BMV de Curru seu Kereki juxta fluvium Körös) 1866. je Opat Blažene Divice Marije, (BMV - Beata Maria Virgo) sliva reke Kireš i penitencijar (Abbas BMV de Curru seu Kereki juxta fluvium Körös, Poenitentarius), 1867. do 1875. je Opat Blažene

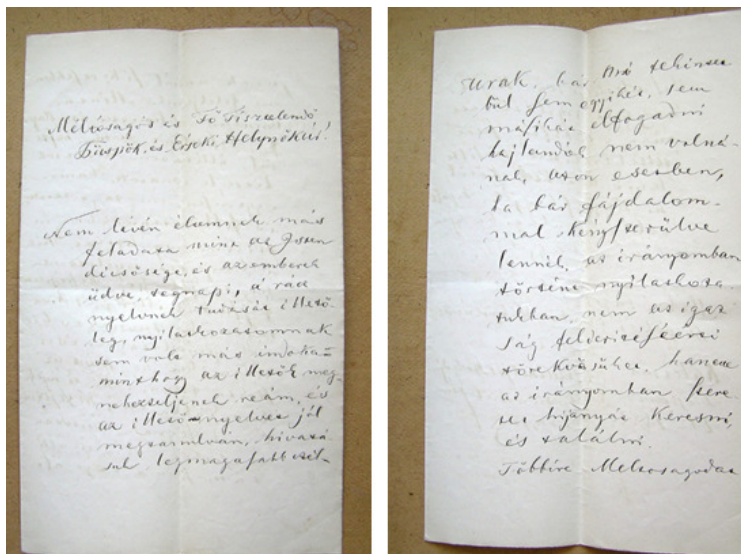
Divice Marije, (BMV - Beata Maria Virgo) sliva reke Kireš, penitencijar i ispitivač prosinodalni (Abbas BMV de Curru seu Kereki juxta fluvium Körös, Poenitentiarius, Pro-Sinodalis Examinator), od 1876. do 1882. je Opat Blažene Divice Marije, (BMV - Beata Maria Virgo) sliva reke Kireš (Abbas BMV de Curru seu Kereki juxta fluvium Körös), od 1776. do 1778. je Kanonik penitencijar (Can. Poenitentiarius) što bi značilo - ovlašćen je po pravilu jedan sveštenik u biskupiji, da u pridviđenim okolnostima umisto biskupa, u bazilici daje razrišenja, koja su u domenu biskupa. U našoj biskupiji, to je rektor "Augustinijanuma" dr. Tivadar Feher, 1876. je Ispitivač prosinodalis (Causarum Auditor Generalis et Pro-Synodalis Examinatorii Praeses, navodi se i ko Causarum auditor Generalis i ko Praeses una Examinator, a Ispitivač prosinodalis, ispituje kapelane, koji prvih 5 godina imaju svake godine župne ispite. Od 1877. je Titularni ili naslovni biskup Bosonski (Titularis Episcopus Bosoniensis) što je u to vrime (od 12. vika) nepostojeća biskupija na bliskom istoku, a nikako bosanski, kako neki pogrišno pišu. Od 1878. je Izabrani biskup Bosonski (Electus Episcopus Bosoniensis). Zanimljivo je da je od 1904.-1905. i Adalbert Majer (Adalberts Mayer) bio biskup Bosonski (Electus Episcopus Bosensis), kao i da je njegov nadbiskup Ljudevit Hajnald, na to mesto izabran sa položaja naslovnog biskupa, dakle to je položaj koji se daje između ostalog da bi neko ostao u administrativnom crkvenom centru na visokoj službi, jer rezidencijalni biskup dobija teritoriju na kojoj ima prava i obaveze crkvenog administriranja i življenja.

Tekst pisma glasi:

Poštovani gospodine Velečasni Biskupe
Mesne Nadbiskupije

Jedinu svrhu svog života nalazim u slavi Božijoj i spasenju ljudi. Moja jučerašnja izjava, što se tiče poznavanja rackog jezika, imala je povod da dotične osobe, makar se i naljutile na mene, prime na znanje veliku važnost poznavanja jezika, do onog stepena koji opravdava najuzvišeniji cilj njihovog poziva. Tu moju izjavu, gospoda velečasna Schweizer i Mayer, ne samo što su osporavala, već i poricala, a bio sam i pozvan da imenujem one koji bunjevački jezik ne poznaju kao obučeni

muškarci, odnosno ne umiju svoje misli i osićanja da iskažu, tako kako umi taj koji posiduje znanje jezika shodno svom zvanju.

Stranice Antunovićovog pisma

Iz ovoga proizilazi da ni tvrdnju ni poricanje prosto nije moguće samo ričima potkripiti, stoga imam namiru da budem veoma lojalan prema mojim protivnicima, i da bih stvar mogao dovesti na pravi put, uzimam hrabrost da dam pridlog sa kojim želim vašu Uvaženost upoznati, mada znam da vaša Eminencija ima posla na pritek, i nipošto ne želim ni minut oduzeti od vašeg dragocinog vrimena.

Položio bih 100 forinti kao nagradu i 50 forinti za troškove onom svišteniku koji vlada ili ne vlada bunjevačkim jezikom, na gori navedeni način, isto tako 50 forinti učitelju ili učiteljici za nagradu i 50 forinti za troškove. Isto bi toliko položila i dva gospodina Velečasna, pošto su oni isto tako mirodavni kao ja, juridice čak i više.

Ukoliko osoba dokaže svoje znanje u poznavanju jezika, ja ću joj isplatiti obećanu nagradu i novac za troškove. Ukoliko osoba ne pokazuje odgovarajuće znanje, u tom slučaju su moji protivnici dužni da plaćaju. Izuzetak čine od svištenih lica velečasni Balogh, Dalich, Macskovics. Od učitelja Guzmics, Mandics i naravno oni koji uče u preparandiji i simeništu u Kaloči.

Ispit bi imao slideće uslove: zadao bih jedno poglavlje iz Toma Kempiš da se privede na bunjevački jezik koji se i kako govori u našoj župi. Na ispitu bi bili prisutni i gospoda Velečasna i ja, vrijeme trajanja ispita bi bilo pola dana i ne bi se smio koristiti nijedan priručnik. Za očinjivanje bi se dogovorili. Moj pridlog je da privod odgovara poznavanju jezika obrazovanog i jezički potkovanog čovika koji umi da pripozna misli i osićanja autora tog teksta.

Kao što sam i kazao, želim da budem lojalan. Dajem slobodu poštovanoj gospodi Velečasnima da oni imenuju i odaberu svištenika, učitelja ili učiteljicu za koje smatraju da imaju to znanje. Ukoliko oni moj pridlog smatraju nelojalnim iz bilo kog razloga, tada njihovu izjavu, na moju veliku žalost, mogu smatrati ne trudom da se otkrije prava istina, već gestom neljubaznosti i netrpeljivosti u odnosu na mene.

Sa puno poštovanja se obraćam vašoj Dostojnosti i molim Vas, da ovu moju izjavu prinesete punocinjenoj gospodi Velečasnima, koje sam u gornjem tekstu često spominjao.

Duboko cinjenom gospodinu Velečasnom, Biskupu Mesne Nadbiskupije.

U Kaloči, septembar 27. 1882. g.

Vaš poštivajući službenik
Antunović Ivan

Ovako eksplicino izražen vridnosni stav o BUNJEVAČKOM JEZIKU, njegovo upravo imenovanje bunjevačkim jezikom, o obavezi poznavanja čak, da ga popovi poznaju na nivou izobraženih ljudi, kako biskup Antunović kaže, teško je relativizovati, koliko god se pojedinci silom upirali u svom nepoznavanju artefakata, glupo tvrdeći da je bunjevački jezik i Bunjevci srpska izmišljotina. Ti bi mogli da istražuju dokumente umisto stranih knjiga i internet članaka naći u jednom komšijskom arhivu dokument na nemačkom jeziku iz 1736. godine u kojem stoji „bunievische Raczen“, istina takvi ovu nemačku kovanicu nisu mogli naći u objavljenim knjigama, ali ona ipak u stvarnosti postoji. O tome da sve to neće biti publikovano mogu samo da maštaju. U pismu biskupa Ivana plemenitog Antunovića, sve je čak alegorijski duhovito, spontano i direktno. Svakome ko dovede u sumnju originalnost dokumenta, kojeg u svih 10 strana imam kao i mnoge druge, skenirane u velikoj rezoluciji, možem suprotstaviti pismenu validaciju (overu originalnosti elektronskog zapisa) crkvenog arhiva.

Zvonko Stantić

Prilog poznavanju bunjevačke feudalne familije Antunović

Oficir Šime Antunović

Suprotno savrimenoj ustaljenoj slici o Bunjevcima, koje su drugi vodili, kao seljake koji znaju samo za rad i veselja, cilj mi je da prezentujem velik broj artefakata koji govore sasvim suprotno. Subotica je bila sa 75% Bunjevaca u njoj dugo treći-četvrti grad u Ugarskoj, kasnije i u Jugoslaviji, što znači da nas je za ono vreme bilo jako puno, kada su mnogi, sada veliki gradovi imali upola stanovnika nego što je samo u Subotici bilo Bunjevaca. Da je pravde, tribalo nas je sada biti nekoliko stotina hiljada, a ima nas ni četrdeset hiljada. Subotica je sa takvim većinskim sastavom stanovništva bila i u Ugarskoj i u Jugoslaviji privredno među najjačim

gradovima. Logika kaže da u takvom i tolikom gradu, oni koji čine tako ogromnu većinu, za virovati je zaslužni su što je to bilo tako, inače bi tako bilo svugdi. Bačku i ovu našu i onu koja je ostala sa mađarske strane, za razliku od Srema i Banata karakterisali su veliki posidi, velikim dilom u bunjevačkom vlasništvu. Stečeni su ponajviše u početku doseljavanja i borbama na strani Beča protiv Turske vojske, a kasnije i drugih, protiv kojih je Beč ratovao. Bunjevci su u Vojnoj krajini bili raspoređeni širom dugačke granice sa Otomanskom imperijom, koja je dugo pokušavala da priko Save i Dunava povрати izgubljene teritorije. Kako Bunjevce smatram integralnim narodom, bez obzira sto teritorije

na koje su se doselili i na kojima su vojno službovali, sada pripadaju drugim državama, (Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj, Srbiji, Mađarskoj, Rumuniji) čak endemski značajnim narodom, možemo ih posmatrati u našoj cilovitosti, sa svima koji su služili caru, u ona stara junačka vrime, od Senja i senjskih uskoka do Varada. Bunjevci su imali po mojoj dosadašnjoj evidenciji 21 generala i 2 feldmaršala i po tome se sa nama može malo koji narod miriti. Uobičajeno je bilo da se zasluge koje pojedinca uzdignu na takav rang u vojski, carskom donacijom koriste razlogom po kojem se dobijaju i posidi, za junaštvo na nižim činovima dobijalo se armalsko plemstvo, bez donacija, kakvih je među Bunjevcima bilo prilično, naročito posmatrajući u srazmiri sa ukupnim brojem. Bilo je to feudalno vrime, u kojem smo držali vrlo velike poside i do više desetina hiljada jutara. Vrlo je važno znati da je vrime u kojem je plemstvo vodilo državu, bilo u funkcionalnom smislu nadsacionalno, bez obzira na poriklo, svi se smatraju podanicima iste krune. Međutim jačanje kapitalizma konvergira za rastom nacionalnih država, kada mali nacionalisti mogu bez bojazni napadati najveće prvake drugih naroda, arčeći tuđe imetke. U razbijanje velikih gazdinstava često se uključuje vlast lokalnog ili višeg nivoa, štiteći naravno svoje velike magnate, razbijajući sada već pripoznavajući nacionalnu dimenziju pojedinaca. Bunjevci su vrlo stari narod sa severa današnje Albanije, iz regiona rike Bojane/Bune, koji su učestvovali u mnogim državotvornim procesima, ali rasijani na tako dugom putu, krajom sridnjeg vika i početkom novog vika, nigdi nisu imali toliko veliku koncentraciju da bi mogli stvoriti svoju državu. Tome nije razlog ukupan broj, koji je u posmatranom periodu bio u odnosu na druge, vrlo respektabilan, već sama koncentracija. Donacija koju donosimo u ovom broju pokazuje svojim sadržajem razloge za njezino dobijanje, od kojih je najznačajniji detalj koji ukazuje da su Antunovići bili oficiri i da su sve na maču stekli, o čemu svidoči i njev grb iz 1698. godine, kao i plemsto Janka Antunovića kapetana Titelske tvrđave, od 9.marta 1751.godine. Drugi grb Antunovića sa sidrom, govori nam da su oni u seobu krenili virovatno iz Dalmacije, međutim, za sada još nismo objavili originalno plemićko pismo ove porodice, u kojem se nalaze mnoge važne i za Bunjevce afirmativne činjenice. Ova familija stekla je nekoliko različitih plemstava, za različite vojne doprinose kruni, u različito vrime.

CARSKA DONACIJA FAMILIJI ANTUNOVIĆ

Mi, Franjo II, od milosti Boga odabrani car Rimljana, uvek veličanstven, apostolski kralj Nemačke, Ugarske, Češke, Dalmacije, Hrvatske i Slavonije etc.; veliki knez Austrije, knez Burgundije i Lotaringije, veliki knez Haturie, nadvojvoda Transilvanije, knez Milana, Mantove, Parme etc.; grof Habsburga, Flandrije, Tyrdisa etc., sa svom snagom ovih (redova) nudimo na znanje i sećanje svima, koga se tiče, da nam je u promišljenoj dobroj nameri uzeti u obzir službene zasluge naših izvrsnih vernika (podanika, braće i sestara), a među njima Bartula, ko je sudski prisjednik županije Bač-Bodrog i Jakova koji je u medjuvremenu umro, odnosno njegovog sina Šimuna. On je sudija plemićkog reda iste Bačke županije, zatim Franjo, takodjer i Karlo, porotnik Bačke županije, i svi Antunovićeви koji u stopama predaka idu i koji su za odlične vojne usluge i od toga stečene zasluge već u 1696.-oj bili primljeni u redove plemstva mađjarske Kraljevine. Tu se naročito ističe Bartul, o kome se zna da je u svako doba i uvek sa voljom, pa tako i u ratu protiv Turaka kao i u galicijskom ratu, sa najboljom namerom, iz sve snage i dobrovoljno prihvatio njemu poverenu javnu službu. Šimun je primljen u bačku županiju prvo kao porotnik, a zatim kao beležnik, te posle bude i redovan vršilac plemićke delatnosti u apelacionom sudu. I uprkos obavljanju obe dužnosti, za vreme pobune bude imenovan i za konjičkog komandanta i konjičkog ispitivača sa strane županije Bač. Franjo i na posletku i Karlo po svojstvu prethodnih kao porotnik županije Bač, pruža korisne usluge, i svaki od njih iz istog ubedjenja bude korisni građjanin domovine služeći našu kraljevinu i svetu mađjarsku krunu kao i uzvišeni austrijski dvor. Uvereni smo da će ti isti i u budućem pokazati sličnu vernost, postojanu revnost i odanost, po najviše svojim delima. Dva dela kamaraške devetnine u Aljmašu na posedu Radonits i Perlekovits i to na površini nastanjenom subvencijom grada i koji su se pripojili u županiji Bač Aljmašu na pravnoj osnovi borbenih oružja i kraljevskih naredaba, i njima za posedovanje u punoj vrednosti bili predani. Takodje i 6% doprinosa, konkretno 37.771 ft. i isplata osam „krstastog novca“ 314, zatim dve devetnine za potrebe ratnih konja, pokrivanje zobi kao i 296 ft. i 46 krajcara (krucifer) 213, data su i sva kraljevska prava na površini ove dve devetnine u Aljmašu, na posedu

Radonits i Perlekovits u županiji Bač, zajedno sa celokupnim prihodom, dobitkom, sa svakojakim zemljištem, odnosno sa oranicama, sa obradjenim ili neobradjenim plodnim zemljištem, sa livadama, pašnjacima, travnjacima, šumama, lugovima, sa džbunjem, sa planinama, brdima, dolinama, sa vinogradima, brdskim voćnjacima, sa vodama, rekama, ribnjacima, pravima za ribolov i gajenje riba, sa močvarama i potocima, sa baštama, voćnjacima, gostionama, mesarama, sa svim što u Aljmašu daje dobit. Radonitseva i Perlekovitseva pustara koja sa svojim granicama u županiji Bač pripada Aljmašu, daje pravno vlasništvo gore pomenutima, Bartulu i Jakovu, odnosno muškim potomcima: Šimunu, Franji, Karlu; svakom Antunoviću, njihovom potomstvu i muškog i ženskog pola, što je i potvrđeno i ozvaničeno kod kraljevskog prokuratora i kod crkvenog pokroviteljstva u iznosu od 38.067 ft. i 55 krajcara, zajedno sa svim dobitkom koji potiče iz ove nekretnine.

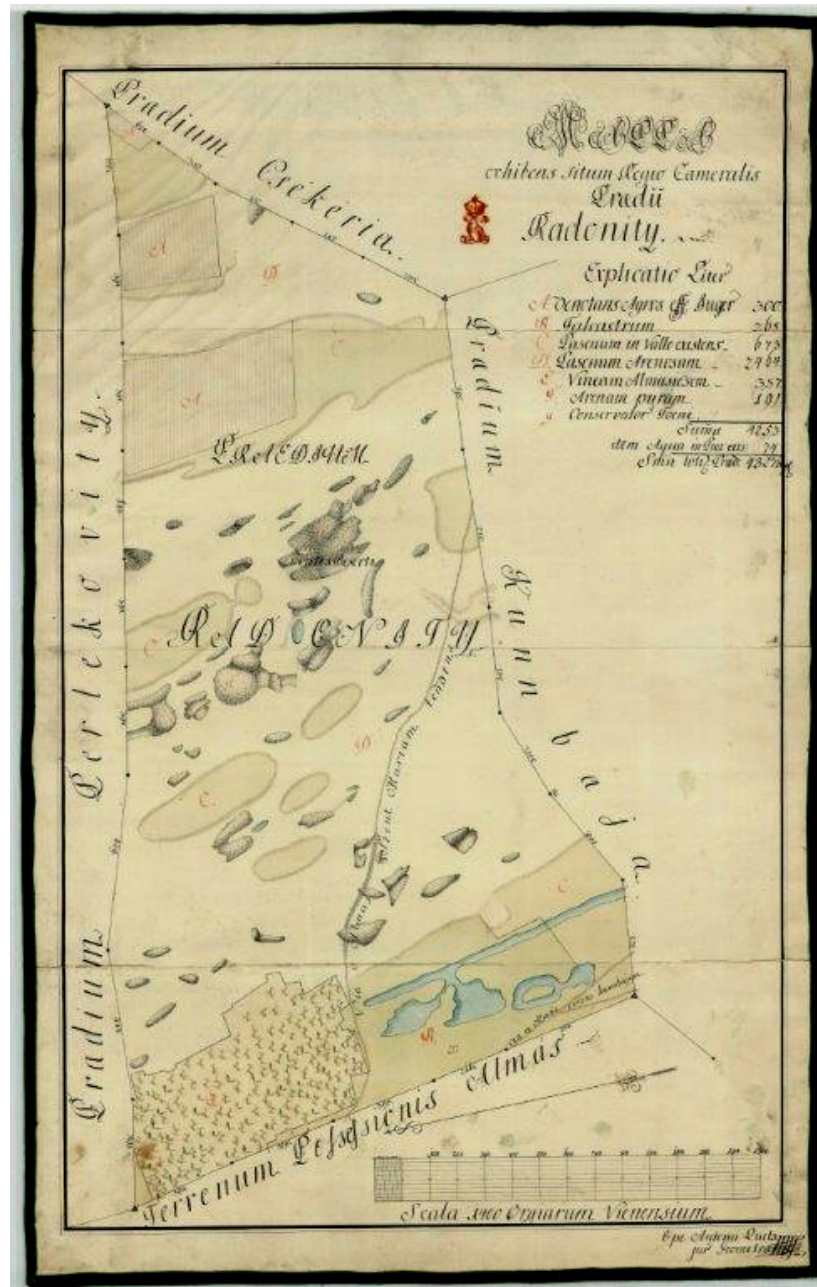
Sve ovde navedeno dajemo braći i sestrama Antunović da bismo iskazali kraljevsku dobru nameru i velikodušnost, kao i nameru da se ulepša plemićka titula, te se uz prezime pripaja - Aljmaš. Ovo ime darujemo, priznajemo i pripisujemo i na potomke koji mogu upotrebiti onaj tajni pečat koji koristi apostolski kralj madjarski i koji je izradjen u formi kraljevskog privilegovanog pisma.

Beč, 25. april 1803., u četrnaestoj godini naše rimske vladavine i u dvanaestoj godini ugarskog i nemačkog kraljevstva.

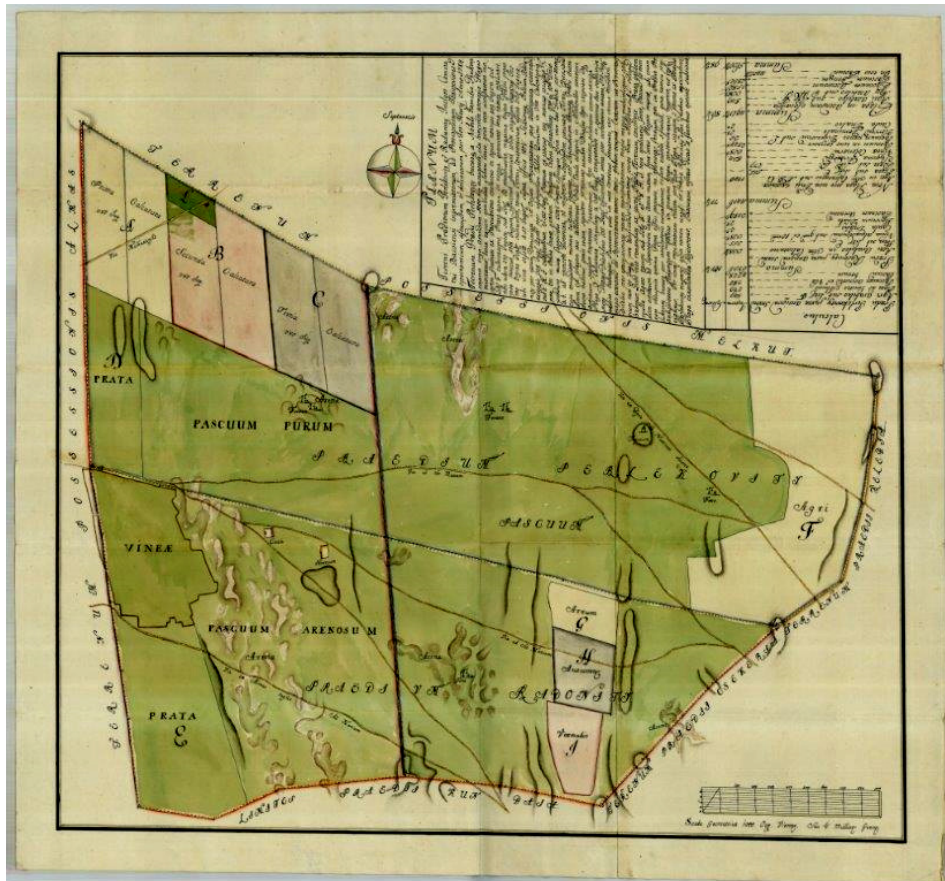
Sa originalnog latinskog primerka priveo: Prof. Gašpar Ulmer, na molbu plemenite gospođe Antunovits Alymasi Sarolte iz Subotice, koja je privod svojeručno pripisala 7. septembra 1973.

Radonice pustara, feudalno vlasništvo Antunovićevid

Perlekovity pustara vlasništvo Antunovićevid, karta iz 1780

Iz albuma familije Antunović

Žena Josipa Matije Antunovića

Biskup Ivan plemeniti Antunović

Franjo Antunović

Dr. Josip Antunović

Žena Dr. Josipa Antunovića sa ćerkom

Izabela Antunović

Lajčo Antunović Almaški

Lajčo Antunović sa familijom

Mate Antunović

Kurija roditelja Biskupa Ivana Antunovića, podignuta u klasicističkom stilu, koju su Bunjevci plemići komorskog sela Aljmaša 1858. odkupili za potrebe župnog dvora

Zvonko Stantić

Božićni običaji Bunjevaca

Božićni astal Bunjevaca pod Velebitom

Sličnosti su s obzirom na veliku prostornu i vremensku distancu, u odnosu na nas bačke Bunjevce, velike. Šta je to što te ljude još uvijek drži na okupu, šta ji karakteriše svojim, šta ji razlikuje od svi oko nji, sa kojima su zvanično isto, teško je iz objavljeni tekstova zaključit.

Novoštokavština, koju su sa sobom doneli u seobama, a koju sad u službenom jeziku svi koriste, sa svojom ikavicom koja se u tom vidu raširila iz Bosne i Hercegovine u gotovo čitavu Dalmaciju i dio Istre, sigurno više nije ono što ji razlikuje. Broj Bunjevaca, u ovim krajevima više se ne evidentira zasebno, jel se ne vode ko manjina. Prema popisu stanovništva iz 2011. godine u Republici Hrvatskoj, popisano je 4.284.889 stanovnika, od čega je 328.738 pripadnika nacionalni manjina i to: 29 Vlaha, 297 Austrijanaca, 350 Bugara, 367 Turaka, 435 Rumuna, 509 Židova, 672 Poljaka, 1.279 Rusa, 1.878 Ukrajinaca, 1.936 Rusina, 2.965 Nemaca, 4.138 Makedonaca, 4.517 Crnogoraca, 4.753 Slovaka, 9.641 Čeha, 10.517 Slovenaca, 14.048 Mađara, 16.975 Roma, 17.513 Albanaca, 17.807 Italijana, 31.479 Bošnjaka i 186.633 Srba.

Prostor od Senja do Baga, kako se onda zvao Karlobag, dugo je bio prazan, zbog emigriranja prid turskim nasrtajima, oko 12.000 starosidilaca čakavaca, koji su se tad nastanili u današnje Gradišće. Prvi put Bunjevci, sa 49 veliki familija, takozvani porodični zadruga dolaze u Lič, u blizini Fužina, 1605. i 1606. godine, u dogovoru sa grofovima Zrinskim. Bunjevačke familije, iz područja Krmpota, po kojima su ji identifikovali ko Krmpočane, koje su se naselile u Lič, bili su Skorupovići, Mikulići, Butorčići. Spominju se i Krmpotići iz plemena Vojnića, a to su Matijevići, Galešići, Petkovići, Vojnovići, Gudelići, Božići i najbrojniji Vojnići. Treća grupa Krmpotića, pripadala je plemenu Sladovića, a to su bili Sladovići, Lovrići, Mikulići, Horčevići. Izmed 1608. i 1614. godine Bunjevci iz Liča, zbog visoki nameta, sele se prema moru i ostrvima. Dio Bunjevaca do 1609. godine, posebno Butorci, pridvođeni Pericom Butorčićem, napuštaju Lič, i osnivaju nova naselja između Ledenica, Liča i Kapele, većina se naselila u području Krmpota. Početkom 1627. godine, Bunjevaci-Krmpočani dilom se sele na područje Liča, bili su to Blaževići, Prpići, Tomići, Tomljanovići, Jovanovići, Pilipovići, Blaževići, Marasi, Krpani, Pavličevići, Peričići, Šojati, Vukelići, i najbrojniji Radoševići i Starčevići. Posli jednog vrimenta u Liču, dio se zbog oskudice pašnjaka, vratio u područje izmed Ledenica i Senja. Sa, za Bunjevce poslovično puno marve, tražeč nove pašnjake, počeli su upadat na pasišta i polja starosidilaca Ledeničana i Senjana. Uzurpiraje njeve pašnjake, a na nikim kosištima, počinju sadit žito i krumpir. Ledeničani i Senjani vode sudske sporove protiv nji, al ti gorštaci ne priznaju njeve sudove, ne boje se ni vojne sile, već polja ograđuju ko svoja. Zapisi o sudskim sporovima protiv Bunjevaca Krmpočana javljaje se čak o 1681. godine. Ovi Bunjevci Krmpočani, do 1636. godine su osvojili gotovo sva zemljišta od Ledenica do Senja. Treća seoba započela je 1654. godine, kad se naseljavaju Senjsku Dragu, Melnice, Vratnik i područje Krasnog. U ovoj seobi, učestvovali su Rukavine, Devčići, Štokići, Babići, Adžići, Margete, Horvačevići, Miškulini, Markovići, Popovići, Lukanovići, Skorupi, Smokrovići, Vrbani, Žarkovići, Trošeljji, Buljevići, Njegovani, Lucići, Gržetići, Mandekići, Grubišići, Dešići, Rogići, Vukušići i Dadići. Ova prizimena nisu istovitna sa ovdašnjim, ali su isto toliko bunjevačka ko i naša. Računa se da se u tom periodu na tlo Like, Gorskog kotara i Primorja naselilo priko 6.500 Bunjevaca, znači za

četvrtinu više nego što se dosta kasnije, naselilo u Bačku. Na području Krivoga Puta smatra se da je prvi blagdan u zimskom razdoblju Sveti Nikola, jel Mikulaš, kako ga mi pomađareno zovemo. Na taj dan, roditelji su darivali dicitu lišnjacima, orasima, bombonima, jajima, ako su imali jabukom, pomorandžom i novcom. Kupovali su njim cipele, košulje, pantalone, kaput, već šta je falilo, pa se moralo. Poklone su ostavljali u opanke, cipele, čizme, ko ji je imo, nji su dica uveče ostavljala pored kreveta (mi smo ji ostavljali u prozor). Darove su znali metnit i pod jastuk, kako su kazali Ivan Prpić Kavarica iz Lucića i Milka Prpić Markina iz Veljuna. Prema kazivanju Tome i Ane Špalj Cucini iz Krivog Puta, običaj darivanja za Svetog Nikolu, bio je češći tamo di je bilo plate iz opštine, a seljačka sirotinja, manje se ponavljala. Prija par godina kad je Muzej Senja priredio etnolšku izložbu o Bunjevcima u našem Gradskom Muzeju, koji je onda još bijo u Gradskoj kući, na otvaranju, gradonačelnik Senja, poriklom Bunjevac, kazo je u šali da su oni, izgleda odabrali Krivi put (kako se stvarno zove dio Velebita, kojeg ovaj krivudajući put, protežuć se kroz raštrkana bunjevačka sela povezi-va), a mi tu u bogatoj Bačkoj, pravi put. Blagdanom Svete Luce, na ovom području, započinju pripreme za Božić. Na taj dan, ljudi su na cilom velebitskom području, u sudove sijali žito koje bi naraslo do Božića. Ovaj običaj vrlo je raširen i u današnje vrime, kako u gradu, tako i na selu. U prvoj polovini XX vika, na dan Svete Luce, a po etnologu Aleksandri Vlatković, autoru ispitivanja i izvornog teksta "Godišnji običaji Bunjevaca u Krivom Putu", digod i na dan Svete Kate, jel Svete Barbare, sijali su žito jel ječam u tanjiriće, najčešće u onoliko sudova koliko ima članova familije, jel se jedan sud sa žitom naminio većem broju osoba, pa se onda prema rastu žita odriđivala budućnost, odnosno uspi svake pojedine osobe, u idućoj godini. Prema kazivanju Milke Prpić Markine iz Veljuna, žito se sijalo u tri suda, ko simbolika Svetog Trojstva. Već izraslo, zeleno žito, mećalo se na badnji astal oko božićnog kruva, a kasnije pod bor, i tu je stajalo do Sveta tri kralja, kad se iznosilo iz kuće, al se nije bacalo već su gu davali stoki, mišali u sime koje će se na proliće sijati, jel ga ostavljali na guvno. Virovalo se da će tako zaštiti stoku od ugriza zmije, osigurati žitu bolji rast, jel da će pilež bolje nositi jaja. U novije vrime, nakon Drugog svitskog rata, kad se velik broj stanovnika iz ovi mista počo trajno nastanjivati u Senju, žito

su, kako je kazivala Jadranka Tomljanović, odnosili na Nehaj, da ga pojedu ptice, a njezina familija tako radi i danas. To tumači savitom svoje majke, koja je naglašavala da se blagoslov ne smi bacat "i nije dala čak ni...mrve kruva, od jaja ljuske...to se nije dalo da se istresa u đubre, već se ostavljalo u papir i bacalo u vatru". U razdoblju od Svete Luce do Božića, u svim mistima na području Krivog Puta, rašireno je virovanje o odridevanju vrimenski prilika za pojedine misece u godini, na temelju vrimena tokom tog dvanaestodnevnog razdoblja. Prema ričima Jadranke Tomljanović, koja je odrasla kod majke u Veljunu, i Zlate Tomljanović Pešine, divojke su na trinaest papirića, koje su držale u zdilici, jel ispod uzgljance, pisale muška imena i onda su u razdoblju od Svete Luce do Božića, svaki dan bacale jedan papirić, ne gledajuć što piše na njemu, bacale ga u peć. Virovale su da će se udat za momka, čije će ime pisat na papiriću, koji ostane zadnji.

Paljenje Badnjaka

Jedan od važniji dana ovog razdoblja je Badnjak. Ovaj dan, obiluzen je pripremama za Božić, izmed ostalog, i pripremom rane za pridstojeće blagdansko razdoblje, pečenjom božićnog kruva, spremanjom kuće, odlaskom po panj badnjak i drugim sličnim poslovima. U većini mista na ovom području, s izuzetkom Rupe i Cupića, običaj paljenja panja badnjaka, nije bio poznat, rano ujutro na Badnjak gazda kuće, najstariji član, odlazio je u šumu u blizini kuće po panj badnjak. U Veljunu su po badnjak išla dica, jel momci. Za panj badnjak, biralo se bukovo jel jasenovo drvo, dugačko jedan do dva metera i debelo deset do petnajst centi. Pokadgod se gledalo da to drvo bude ravnije jel da ima još malo i lišća, kako bi godina bila rodnija. Kad se badnjak donese, nasloni ga se nuz ulazna vrata kuće, a posli se položi na ognjište. Panj badnjak tako gori cili dan, do iza ponoći, sve dok ne prigori. Prema ričima Milana Prpića Markina iz Veljuna, ko prvi primeti da je drvo prigorilo, taj je dobio prvo tele od krava, jel jagnje ako su bile ovce, odnosno novce od prodaje prvog teleta, jel jagnjeta. Kad je badnjak prigorio, gazda kuće, jel koji drugi član familije, zalivo ga je vinom i govorio: "Ja tebe napajam vinom, ti men Gospodina Boga, mirom". Komad drveta, koji nije do kraja izgorio ostavljlo se na tavan košare, više grede u kući, jel na

rožnjaču, odnosno gredu na krovu; tu je bio do prolića, kad se prilikom oranja zaoro u prvu brazdu, jel se gar od badnjaka "malo posije" po njivi. Oralo se uglavnom početkom aprila, a sam dan nije bio strogo određen. Najčešće objašnjenje, takog zaoravanja u prvu brazdu je zaštita usiva od grada, odnosno osiguravanje boljeg roda u tekućoj godini. Prema Ivanu Krmpotiću Šoparinu iz Šojatskog Dolca, badnjak je ostajo u zemlji, brez obzira što se u nju sijalo jel sadilo, a ako bi ga kogod slučajno iskopo motikom, moro ga je vratit di je bio i zagrnuti zemljom i tu je trunio. Tačne razloge ostavljanja badnjaka u zemlji teško je navest, al se pritpostavlja da je služio za poboljšavanje roda, jel opet protiv grada, kako su divanili stariji ljudi. Razliku pridstavlja kazivanje Mile Prpića Popića iz Mrzlog Dola, koji se sića da su "stari ...onaj ugarak, e, ugarak zapalili i onda nosili oko kuće... To da ne bi kuća izgorila. Taj ugarak, dok na njemu još ima žari, nosio je na Badnjak uveče stariji čovik, gazda, oko kuće ponavljaјуći :”Neće kuća izgoriti.” Nadalje, žeravu badnjaka, ljudi su na božićno jutro nosili oko voćaka virujuć da će se tako poboljšat rod. Početkom XX vika, pojava panja badnjaka zabilužena je još na područjima, na kojima je još postojalo otvoreno ognjište, a to je područje Dinare i Velebita. Badnjak se i na tom području polagano pristajo unosit s nestankom ognjišta, a Milka i Milan Prpić Markini iz Veljuna, sićaju se da se badnjak, unosio u kuću sve do prija Drugog svitskog rata, kad se umisto otvoreni ognjišta, počinje koristit šporelj i peć na drva. Običaj se napušta iz praktični razloga, jer se badnjak, dugačak i do dva metera, ne mož mećat u peć. Ovaj običaj bio je poznat i u mojoj familiji u Tavankutu, kad bi dida Andrija Stantić Drondža, velikim klištima za potkivanje, držo bagremovu užarenu cipanicu i udaro tri puta o dovratak, divaneć: „Koliko varnica, toliko jaganjaca, koliko varnica toliko ...” nabrajajuć sve što se želi zaštitit. Na području Krivoga Puta, osim u selu Krivi Put, u novije vrime nije zabilužena ni jedna varijanta badnjaka, prilagođenog novim okolnostima. Ipak, zabiluženo je sićanje na ovaj običaj, paralelno s napuštanjem ognjišta. Jedino je Mirko Prpić Cungo, iz Krivoga Puta naveo, prema sićanju iz ditiinjstva, da su badnjak ložili u peć, al se ta praksa ubrzo napuštila. Prije badnje večere, u kuću se unosila slama. Najčešće ju je unosio gazda kuće i mećo je pod astal. Ovo unošenje slame u kuću, na Božić, na selu se poveziva s kršćanstvom, odnosno sa

slamom na kojoj je rođen Isus. U većini mesta na području Krivog Puta, ljudi su slamu rasipali po astolu u oblik križa, priko tog su prostirali čaršap, slamu su zadinili i pod krov. Prema kazivanju Milke Prpić Markine iz Veljuna, slama koja se prostirala ispod kruva, iza Božića podastrla se u gnjizda, pod kvočku, da bi se bolje izlegli pilići. Ivka Krmpotić Grabarova iz Veljuna, ispričala je da je slamu u džaku donosila njezina majka i onda bi znala nabrajati, na sličan način, kako je naveo i Ivan Krmpotić Šoparin iz Šojatskog Dolca: "Faljen Isus i Marija, u zdravlju vam doša Bog i porođenje Isusovo, Sveti Stipan, Sveti Ivan" i tako, sve one blagdane u tome nabraja. Prema ričima seljana Šojatskog Doca, u slamu koja se prostirala ispod astala bacalo se lišnjaka i orasa, a dica su se u njoj rado igrala. Mara Krmpotić Brndina, iz Veljuna, sičala se da su na slamu znali leći i stariji, kako je objasnila, radi radosti te večeri.. Mnogi spominju dičiju sigru dešparanje, u kojoj dica traže lišnjake i orase po slami, a zatim pitaju jedni druge: "Češ par ili dešpar?". Ako jedno dite pogodi, imal drugo dite paran, jel neparan broj pronađeni plodova u ruki, dobiva ji, a ako ne pogodi, daje one koje sam ima u ruki. U Veljunu, Rupij, Šojatskom Dolcu i Krivom Putu, ljudi su nuz slamu u kuću, pod astal, unosili jaram i teljuge za volove, ako su imali konje, onda su unosili amove. Virovali su da će volovi posli bolje orat, a konji bolje vuć kola, pošto se uglavnom oralo volovima. Prema kazivanju Milana Prpića Markina iz Veljuna, nuz jaram i teljuge, koje su bile pod astolom, na astal se mećo brus s kojim su posli stare žene kravama prikriživale vime u slučaju upale. Slama se iz kuće iznosila na Ivanje jel na Stipanje, a u nikim selima božićna slama iz kuće iznosila se na Sveta tri kralja. Ujtro, na jedan od ti dana, ljudi su slamu najčešće zaticali za voćke, al su je i odnosili u košaru, pod marvu jel za grede, mišali sa sinom, jel u gnijezdo, u kojem će se izleć pilići. Pri tom su virovali da će voćke bolje rodit, da ji neće uništiti grad, da neće grom udariti u voćke, jel da će se pilići bolje izleć. Slama se sad već ne unosi u kuću, zadnji pedeset do šezdeset godina. Ko razlog tom Jure Tomljanović Ban, navodi da tribate imat familiju, mladu familiju di su dičica:" ... al di su stari ljudi jel, šta će vam ona slama, nema se ko uvlačiti, nema nigdi ništa." Ipak, pojedini još uvijek unose slamu na Badnjak u svoje kuće, poput Ivana Krmpotića Šoparina iz Šojatskog Dolca, Mare Krmpotić Brndine, Mirka Prpića Cunge, koji u Senj na

Badnjak, donese malo slame, na kojoj se onda dica, njegova i iz komšiluka, taj dan sigraju, a već drugi dan slamu iznose iz kuće.” Tokom Badnjaka, osim obavljanja već opisani postupaka, ljudi su ovim selima pripremali astal i ranu za badnju večeru, koja je "prvi ključni trenutak božićnog familijarnog okupljanja", al i za ostale praznične dane. Ispod astala ko i u drugim krajevima bila je prostrta slama, rasipala se i po astalu, a priko nje se mećo bili šlingovani čaršap. Na cilom području Krivog Puta, astal za Badnjak spremno se na karakterističan način. Na sridu astala, postavlja se božićni kruv koji ljudi nisu ili na Badnjak, nego tek na Božić jel Stipanje, kako zovu imendan Sv.Stipana, al je malo ko zna objasniti razloge ovoj zabrani, jel navest eventualne zapričene posledice zbog kršenja. Na kruv, jel pored njega, postavljali su jednu, jel tri svićice, u čašu napunjenu žitom, kuruzom jel ječmom, okolo su mećali nikoliko češljova, jel čitavu glavicu bilog luka. Ko je imo jabuku, ostavio je na astal, pored kruva. Milka Prpić Markina iz Veljuna, sića se da su žene bilim lukom, jel brusom s božićnog astala, kravama trljale vime kad je bilo upaljeno. Oko kruva na astalu, slagali su sudove sa žitom posijanom na dan Svete Luce. Kruv se ostavlja na slamu, direktno jel priko čaršapa, i bio je omotan bršljanom koji su nabavljali, odnosno kupovali, u Senju, jel u Liki. Njega su iz kuće iznosili na Svetog Ivana, jel Svetog Stipana i zaticali ga u štalu za gredu, iznad marve, di je ostajo dok sam ne istrune. U Veljunu i Šojatskom Dolcu, spominje se da se taj bršljan, zaključivo med grane voćaka. U Veljunu, Milan i Milka Prpić Markini, sićaju se da su bršljan ostavljali u štalu protiv vištica, coprnja, odnosno da ne bi zmija ušla u štalu, kako se sića Ivan Krmpotić Šoparin. Mara Krmpotić Brndina iz Veljuna sićala se da bi žene, kad se spremno grad, uzele taj bršljan iz štale i napolju ga zapalile, virujući da će tako grad prija pristati. Paljenja bršljana na ognjištu, sićo se i Mile Prpić Popić iz Mrzlog Dola, koji je to zadnji put vidio trideseti godina dvadesetog vika, al nije znao objasniti, zašto se taj bršljan palio, toliko zna, da su bršljan ostavljali u štalu, da bi krava davala više mlika, i da su kravama iz istog razloga, bršljan vezivali za rog. Danas u ovim selima, malo ljudi drži stoku, pa tako većina više ne ostavlja bršljan u štale. Ipak ima ljudi koji ga brez obzira na sve, i danas zataknu u košaru, poput Nevenke Krmpotić Aneličine i Milana Krmpotića Zekonje iz Veljuna. Osim žita i bršljana, u kući se nalazio i bor, stablo jelke jel smrike, koje

su kitili na Badnjak. Prema kazivanju Eleonore Prpić Lejine, borove su počeli kititi kad je ona bila dite, nakon Drugog svitskog rata. Anka Vukelić Matičeva i Ivana Krmpotić Šoparin, sićaje se ovog i u ranijem vrimenu. Prema njima, bor su kitili bombonima, jabukama, orasima, lišnjacima, šarenim krep-papirom, ofarbanim šiškama, sušenim ružama, a na vr bora natakli su jabuku, koja je, prema ričima Eleonore Prpić Lejine, bila simbol mira, dobrote, ljubavi, a ima ko je zatako paunovo pero, koje je značilo ponos, nabavljali su ga u Liki i Slavoniji. Oko bora mećalo se žito, svete sličice, čestitke i slični predmeti. Krajom pedeseti i početkom šezdeseti godina XX vika, kako se sićo Jure Tomljanović Ban iz Šolića, pojavile su se kuglje za kićenje, koje su s vrimenom i priovladale. Bor je bio okićen do Sveta tri kralja, kad se prinosio na ognjište da sagori, jel se isiko i bacio. Na ponoćnicu ljudi su odlazili oko deset sati uveče u crkvu, u Krivom Putu jel Vratniku, di se plesalo, igralo i pivalo prija i posli mise, po čemu su Bunjevci bili drukčiji od ostali u tom području. Do povratka s ponoćnice, cili dan tokom Badnjaka, postilo se. Rana koju su pripravljali za Badnje večje, najčešće su bili gra i krumpir za salatu, kuvana jaja, te falši (lažni) bakalar od kuvanog krumpira, a imućniji su pripravljali pravi bakalar. Na Badnjak se pripremala i rana za Božić, odnosno rana koja se ila nakon povratka s ponoćnice, kad je pristajo post i kad se ila ćeladija (kako tamo zovu paća). Ko tipična ila, koja su se pripremala za Božić, bili su kiselo zelje i meso, a ko je bio imućniji pravio je sarmu, ćorbu, kuvanu jel pećenu kokošku, prase, pećeno meso, krvavice. Pekli su kolaće od jabuke, sira, pekmeza, orasnjaće, al najviše suve keksove, koje su oblikovali isicajuć tisto ćašom. Na Badnjak su pekli i božićni kruk, koji su držali na astalu, al se nije mogo ist prija Božića. Taj kruk, peko se prvo pod pekom, a kasnije u peći. Božićni kruk (ne zovu ga kolać ko mi) bio je sladak, s bogatijim i kalorićnijim sastojcima nego što ide u kruk, koji se ijo svakog dana. U tisto za božićni kruk, žene su mećale mast jel puter, šećer, suvo grožđe, jel suve smokve, jaja i mliko. Ivan Krmpotić Šoparin iz Šojatskog Dolca, prićo je da su u tisto prije pećenja, žene zabadale kuvana jaja u ljuski i tako ga mećale peći pod peku, jel u peć. Kruk se nije pritirano ukrašavo, al su žene ipak prija pećenja nožom urizivale znak križa, jel ga oblikovale od tista. Kruk je najčešće bio okruglog oblika, s jamom u sridini, jel ko pletenica, al isto okrugli –

„baškot”. Ljudi su, kako su se sićali Milka i Milan Prpić Markini iz Veljuna, malo božićnog kruva nakon Svetog Stipana davali marvi. Svi iz tog kraja, vrlo često svoju sridinu u razgovorima opisivaje ko vrlo siromašnu, naročito u rani. Nepisano pravilo, uvriženo u narodu, propisiva obilje rane na ove blagdane, brez obzira na oskudivanje tokom godine. Obilje u rani na Badnjak i Božić bilo je zapravo izuzetak, što se mož zaključit i iz tog što se jedva čeko povratak s ponoćnice, da se nakon molitve, mož počet ist.

Božić

Na dan Božića, obavezno je zajednička užna, kad se neposridno prija gozbe pali svića i moli. To učini obično najstariji član familije, domaćin kuće. Prema kazivanju ljudi sa područja Krivog Puta, objavljenog u knjigi “Živiti na Krivom putu”, sviću su palili prija užne, te je najstariji član počo moliti, a za njim i ostali ukućani. Najčešće se molilo Oče naš, Zdravo Marijo, za zdravlje i za duše pokojnika. Nakon užne, domaćin je gasio sviću komadom kruva, prithodno namočenim u vino, jel kapanjem vina iz kašike, a u Rupi i Šolićima, sviću su gasila dica. Raširena su virovanja vezana nuz dim sviće. Kad se svića ugasila vinom, pratilo se prema kome će dim krenit, pa se virovalo da će ta osoba iduće godine umrit, jel da će se udat, što je riče rašireno virovanje. U Veljunu su ljudi virovali, ukoliko dim krene prema curi, jel momku udaće se, odnosno oženit; ako opet, dim krene uvis, onda će godina bit rodna, a ako se dim spušti, umriće osoba prema kojoj je dim krenio. Pojedini tvrde da su uglavnom starije generacije u to virovale, a drugi da su ljudi ta virovanja doživljavali na šaljiv način, bilo da je rič o udaji, jel smrti. U Šojatskom Dolcu, Ivan Krmpotić Šoparin, sićo se svog doživljaja iz ditinjstva, vezanog nuz dim sviće: ako je dim očo prema njemu, njegova mama bi oma kazala: “Neće tebe, mene će to doći.” Međutim, danas svi to virovanje doživljavaje isključivo na šaljiv način, ako uopšte i pogledaje kudan ide dim sviće, koju i u današnje vrime, po starom običaju, gase vinom na Božić, posli čega se odlazilo po kućama čestitat. Poželjno je bilo da prvi koji u uđe u kuću čestitat Božić, bude muško. Najčešće je to bilo dite. U tom slučaju, virovalo se da će godina bit rodnija, a Milan Krmpotić Zekonja iz Veljuna, sića se ako se krava teli, biće muško tele,

ako se ovca jagnji da je sritno, da će bit muško, ako je žena prid porođaj, da će bit muško. U Veljunu postoji objašnjenje prema kojem je uloga muškarca važnija, jel muško plodi, dok žena rodi. U istom mistu, nije bilo dobro doć komegod čestitati Božić bos, (tim gorštacima to nije bilo iz velikog) jel bi onda konjima otpale potkovice. Pri ulasku, čestitač bi kazo, prema Ivanu i Anki Krmpotić Bokulić iz Veljuna, "... Hvaljen Isus i Marija, sritan vam Božić...rodila pšenica bilica, u kućici muška dičica". Ova se pojava održala digod do Drugog svitskog rata.. Kad je čestitar, za kojeg nisu koristili poseban naziv položaj, ko u Bačkoj i Mađarskoj, došo i zaželio sritan Božić, ukućani su ga počastili pićom, kolačima i svime što imaju pripravljeno. Bilo je slučajova da žena dođe prva čestitat Božić. Nju su je po jednima primali jednako ko i muškog, dok je po drugima ipak bilo razlike u prijemu. Brez obzira na današnja tumačenja, prema kojima nije bitno ko će prvi čestitat Božić i današnji stavova ljudi, da ne viruju da njim to utiče na uspišnu godinu, ipak i u današnje vrime, muškarci odlaze prvi čestitat Božić, odnosno telefonski zovu, a često pošalju muško dite da čestita, ko što to radi u Senju, komšija Mirka Prpića Cunge. Razlika je u tom, da danas čestitar ne čestita tako što nabraja želje za muškim podmlatkom, i napritkom, već kažu: "Sritan Božić i Nova godina". Prvi i drugi dan posli Božića, dani su Svetog Stipana, Stipanje i Svetog Ivana, Ivanje, a obiluženi su spremanjem kuće, odnosno iznošenjom slame, žita, bršljana, mrvica božićnog kruva. Na blagdan Nevine dičice, Mladence, treći dan iza Božića, obično jedna osoba iz kuće, najčešće mama jel majka, a mogo je to bit i čovik iz sela, obilazi kuće i šibom od liske, bukovine jel drena, tuče dicu i mladež, posebno mlade snaše. Ukućani bi tu osobu častili pićom i ilom. To šibanje na Mladence, tumačilo se i opravdavalo boljim rastom dice. Ovog običaja, sićaje se još uvik u Veljunu Milan i Milka Prpić Markini, Milan i Milka Prpić Markini, Ivka Krmpotić Grabarova, Milan Krmpotić Zekonja, Ive Krmpotić Pićica, u Mrzлом Dolu sića se Mile Prpić Popić, u Krivom Putu, Tome i Ana Špalj Cucini, u Senju Zlata Tomljanović Pešina i Višnja Novoselnik.

U selu Vratima na Velebitu, prema kazivanjima Zlatice Kovačević, postoji određena razlika u odnosu na božićne običaje na Krivom Putu. Ona o tom kaže: "Kako je stanovništvo u Gorskom kotaru bilo siromašno, nikakvih posebnih običaja nije bilo, osim skromnih malih zna-

kova. U kući moje mame sijala se pšenica na Barbarino, nju bi povezali trobojnicom, običavalo se usrid tanjirića stavljati lumin, dušica koja pliva na ulju i pali se na Badnjak, mislim da je bila simbol duša onih koji su došli da budu s nama, topilo se olovo za predskazanja, stavljale su se u vodu grančice trešnje ili šljive da bi procvale za Božić, izrađivala se malena betlehemska štalica pod božićnim drvцем (jela ili smreka okićena kupovnim ukrasima i bombonima u staniolu) išlo se na ponoćnicu, deca su išla u čestitare, ali nisu zabeležene reči koje su se izgovarale”. Velika posvećenost viri i duboka privrženost tradiciji karakterišu Bunjevce i u ovim krševitim i surovim planinskim pridišima. Virovanja na koja nailazimo u opisima božićni običaja, vrlo su zanimljiva za istraživanje, na cilom etnološkom prostoru, sa bunjevačkim tragovima.

Božićni astal Bunjevaca u Madžarskoj

Božićni praznici Bunjevaca puni su vrlo lipi običaja. Iako su u Ugarsku došli uglavnom u XVII viku ko južni Slovini, u novi svit, ponajviše u Bačku, istorijski gledano, i prostori sa koji su se doselili, a to je u osnovi jugozapadna i sridnja Bosna (onda Hercegovine još nije bilo, a rič Hercegovina nastala je od turskog naziva za zapadnu Bosnu – Hersek), bili su u vrime krstaški ratova dio Ugarskog kraljevstva, sve do Omiša, uključujuć u zaleđu Dinare, Duvno i Livno, di Bunjevci žive i danas. Najjužnija granična tačka, bila je kod bunjevačkog mista Kovačići, tako da ju je ono dililo od Imotske krajine, koja je pripadala kraljevini Srbiji, dok su granicu sa južnom granicom Bosne u tim dilu Ugarskog kraljevstva, činili Dolnji kraji, dakle u to vrime dio Ugarske, bio je južnije od Bosne. Koliko god i di god se selili, Bunjevci su uspili sačuvat svoje tradicionalne navike i običaje, (kako je nedavno kazo prof. Lisac u Velikoj vićnici Gradske kuće, divaneći o ikavsko štokavskoj ikavci), koje su sobom vikovima prinosili. Kako navodi dr Mihajlo Mandić u svom radu pod nazivom „Bunjevácok karácsonyi asztala“, putom kojeg ćemo prvo vidit osnovne karakteristike čavoljski Bunjevaca, oni drže „Mikulaša“, sade žito na „Svetu Lucu“, proslavlja je „Materice“ i „Oce“, vrlo svečano i redovno. Med svi osam etnički grupa, koje hrvatska etnografija ubraja u svoje, Materice i Oce, navodi

Mandić dalje, slave samo Bunjevci. U raznolikom, mnogobrojnom i bogatom nizu običaja, božićni jilovnik i svečano postavljeni astal, imadu veliki značaj. 24. decembra do dolaska zvezde, svi su strogo postili, posvećeno radeć i iščekujuć Badnje večer. Do Prvog svitskog rata, na ovaj dan ili su samo kruva i vode, dok se kod nas u Subatici, nije smilo ist baš ništa, pa ni kruva. Svečano uzbuđenje na ponoćnim misama obuzimalo je i dicu i odrasle, pa i kad su ko betlemari uveče obilazili selo. Još uvik, u onima koji su pisali prvo kretom na tablici, živi sićanje na božićne zvončice, dolazak Isusa, starovinske praznične večere. U seljačkoj kući, najpoštivaniji dio bio je astal. Za Božić, Bunjevci u Madžarskoj prvo metnu na njega „rađeni“ čaršap koji zovu ćilim, čije žive boje oznaćavaju radost. Kako triba astal svećanim učinit, priko ćilima meće se lip bili čaršap, koji se kadgod koristio za sijanje simena. Bolesnike su s njim pokrivali, jel je u sebi baš ovaj božićni čaršap, po virovanju nosio natprirodnu, isciljujuću, dobru silu. Na njega, mećalo se par strukivi sina. Treći najsvećaniji čaršap išo je priko tog svega, prid samu večeru. Pod astal, po kujni i na pod sobe rasprostiralo se dosta slame. Betlem se ovim uređivanjom posridno unosio u kuću. Prema pisanju dr Mihajla Mandića, za ovo večer jedino Bunjevci peku „božićnjak“ - pleten kolać u obliku dvojnog križa, u kojim su (gazde) pekli srebrn i zlatan novac, a povr kolaća mećali su posli očenaše (Madžari peku pleten kolać, al ne ovakog oblika. Istina i mi u Subotici pećemo kolać, skoro oblika ko velik lakumić, kojeg zovemo pleten kolać, jel božićnjak, a kaki je bijo kadgod davno, baš i ne znamo zdravo). Kolać su ukrašivali figuricama od tista ko što su: u jaslama leži mali Isus, ćoban, bivoli, tice, kvoćke s pilićima, burad, klasove, krmaću sa prasadima. Interesantno je da ni oni u Madžarskoj, ko ni mi tu, konja ne mećemo na kolać, ko da to kake veze ima sa biblijskom apokalipsom, čiji jahaći dolaze na konju, jel možda što konj nije tio ponet Divicu Mariju, pa je pošla na magarcu, koji kažu, zato na leđi uvik ima šaru u obliku križa. Išle su nuz sve te figure, ozgor na kolać, kalane višnjje i šljive. Ovaj kolać, zauzimo je glavno misto na nastalu, pored njega red crveni jabuka, koje simbolišu snagu zajedništva familije. Ove jabuke posvećivale su se na ponoćnoj misi (kod nas to se radilo na Tri kralja). Tamo je i košarić sa raznim voćom, ko što je grožđe, orasi, lišnici, tunje, skala pećene bundeve. Ovu sliku upotpunjivalo je kalano i južno voće

(valjda po sićanju na stari kraj - smokve i posli pomoranže), pored tog poređan je u zdilama dunc više fela. Astal je tako moro ostat sve do tri kralja, kad su se pobrojana ila smila dirat, tek sa iznošenjom slame iz kuće. Posebnost čini u odnosu na običaje drugi Bunjevaca i trojna spletena svića, koja je gorila za vrime badnje večere. Plamen se trne na poslidku ila, tako što najmlađe dite zamoči zalogaj pletenog kolača u vino iz blagoslovene čaše (mi je nemamo) i sotim poklopi vr trokrake sviće. Neizostavni dio te male scenografije astala, koji se smi trošit, je „fićoka“ (ne fićok) sa zamedljanom rakijom. Tu je još zdilica sa medom, a pored, tanjirić sa češljovima bilog luka i soljom. Kod Bunjevaca astal nikad nije bio brez boce dobrog domaćeg vina. Sve zajedno, na njemu je moralo bit tačno 13 feli ila. Zanimljivo je da se u svakodnevnom životu, čovik obično kloni ove cifre, međutim, tu ona ima svoj koren u starim virovanjima. Kadgod Bunjevci nisu kitili jelku. Umisto tog, sa sridnje grede visila je božićna grana divijeg rogača, vrste bodljikavog drača, od kojeg je Isus imo krvavi vinac na glavi (drvo života, navodi dr Mandić, što naravno nije ono što danas kupujemo u cvičarama pod tim imenom). Ako bolje razmislimo, mi Bunjevci ni sad ne kažemo jelka, a u Liki i Dalmaciji bor, već kažemo grana. Na bodlje višani su zlatni i srebrni orasi, lišnici, u papir umotane kocke šećera, kolačići oblikovani raznim modlama od domaćeg lincer tista. Na konac se iglom nanizalo kuruzni kokica (ko pahulje sniga), pa se sotim obmotala grana, a ozdol je krasila jabuka. Početak večere, na veliku dragost dičurlije, predstavljala je pojava zlatne tice, koja je simbolisala ponoćnu zvizdu na ulazu u sobu. Otale je vodio do plafona žinor na kojem je iznad astala bio od gušćijeg izduvanog jajeta i od šarenog isprisavijenog papira napravljen golub. Dica su ovu „ticu“ sama pravila i povlačila - „letila“ priko sobe do više astala. Večera je počinjala svečano, zajedničkom molitvom ukućana, kad svi stoje oko astala. Posli tog, međusobno zaželili bi srićne svece, božićne praznike. Domaćici nije bilo slobodno ustat od astala, jel virovalo se, onda ni kvočke neće mirno siditi To je možda i zgodno bilo da se gazdarica, koja je bila obično ujedno i domaćica - kuvarica, nagradi ovakom počasti, da ne mora još i dvorit na ovoj svečanosti. Svako bi popio gutljaj zamedljane rakije protiv gušobolje, pa bi onda poio u med zamočen češalj bilog luka, skalū orasa i skalū jabuke. Tek posli svega ovog, počela je posna večera. U zavisnosti od stanja buđelara, jel od

običajnog nasliđa, ilar se gra čorba „so i voda“, riblja čorba, gra brez masti, iako to ne znači brez masnoće, jel su ga zvali papula sa salom, ima di su ili „rackog šarana“. Nije to vrsta šarana, ko što sam izprva mislio, već način pripreme. Po receptu iz Dušnoka, koji sam dobio od 90-to godišnje subotičke gospođe Jolan Gazafi, čiji je brat, bajski kantor bio oženjen rackom gospođom Marcelom Berta, a koja je kadgod na ovaj način pripremala rackog šarana (međusobno redovno divane izuzetno stari i malo teže razumljivi racki jezik, dok se sami, kad mogu, izjašnjavaju ko Raci). Daklem, uzme se diviji šaran, onaj duguljasti, (ne onaj debeli sa krljuštima, jel brez nji) uvalja se u brašno sa crvenom paprikom, poprži se prvo šargaripa pa luk, nalije se voda u kojoj se kuvo pirinč, posli se u tepsiju poređa popržen luk, šargaripa i taj pripravljen pirinč, na njega ide šaran koji se malo zamasti maslom, jel ako nema onda puterom, i spolja i iznutra, pa se sve to zalije skorupom i peče u seljačkoj peći, u najgorem slučaju u šporelju na drva. Ovaj recept bio je poznat i u Subotici, pod istim imenom, al više med Mađarima koji su došli iz mađarski krajova u kojima su živili Bunjevci, ko u familiji Kovač u Štrosmajerovoj, koja se davno orodila sa plemenitim Antunovićima. Nije večere moglo bit ni brez makom gube, što istina nije naš izvorni običaj, a posli tog, ili su makom baratfile protiv buva (tu se to ide riđe, više nasuvo sa makom, a pagansko značenje smo već odavno zaboravili). Večera se završavala tako što je svako iz košarića sa voćom, zatvoreni očivi vadio po jedan oras i otvaro ga. Virovalo se da će onaj koji je izvuko faličan oras, imat te godine kaku težu bolu. Kod nas se viruje da će umrit onaj na koga krene dim od ugašene sviće, koja se na Badnje večer gasi gravovom čorbom iz kašike, a posli užne prvi dan Božića, vinom iz čaše. Sićam se da bar 30 godina u našoj kući ni na kog dim nije krenio, uvik je išo gori. Prija tri godine na Badnje večer, svi smo se pravili da dim nije krenio na oca, pa i on sam, a za nepunu godinu potvrdilo se da jeste. Nema u tom ničeg, al je to uvik bio pomalo jeziv dio večer. Bojali smo se za roditelje, prija nji za didu i majku. Glupost je, al nek se puši nagori, pa kad nas poslušaa, a mi svi od dragosti ko da nam lakše. U 30 godina eto, ni jedne griške, al svića je najavila zvek kose i ipak tačno uprla svoj prst. Sati posli ilar, navodi dalje Mandić, provode se u zajedničkom iščekivanju adventa. Ko kolač, jel sladu za to vrime, Bunjevci u Mađžarskoj idu pečene bundeve. Nijedna mrva sa astala nije se

smila bacit, već su one hasnirane u narednoj godini za ličenje. Velika svića uglavljena u zrnevlje razni žita u familijarnoj čaši, gorila je cilu noć, što je s obzirom na slamu po čitavoj sobi bilo dosta opasno, a opet nije dolazilo do vatre. Dicu su ponamišćali da spavaju doli na slami, tako da je morala bit lipa, čista i obilna. Posli ponoćne mise svi su žurili kući, jel od ladnoće u crkvi i usput (ima di su ponoćnicu vodili sami salašari pod križom, di je crkva zdravo daleko) prijala su najviše dobra pača, zahvaljujuć netom obavljenom „malom“ svinjokolju. Puno ovi običaja, sasvim sigurno korene vuku iz pridkršćanskog vrimena, iz vrimena glagoljaša, narodni popova, pridkršćanske slovinske stare vire. Oni u sebi sadrže mnoge magične okvire, kojima virujemo kad nam nije dobro i ne virujemo, kad nam sve iđe.

Podimo nadalje, da vidimo kako je to med našim Bunjevcima, u drugim dilovima Mađarske. Đuro Franković u tekstu “Božićni kolač i kruv” („Karácsonyi kalács és kenyér...”) kaže izmed ostalog: “Bunjevci za Božić pripremaju posna ila, gra i makom tisto (papučku), brez masti, naravno. Izuzev domaćice, ukućani se okupe oko šest sati uveče oko astala. Domaćica bi unela gra čorbu i čestitala ovim ričima: “Faljen Isus, čestito vam bilo veče, Adam i Eva, Gospodina isukrsta porođenje!” Slidi odgovor svijju: “Živi i zdravi bili! Isti pristupaje, samo posli molitve. Prvo svaki ukućanin mora poist češalj bilog luka zamočen u med, da ga ne boli grlo, a i protiv vištica. Slidi gutljaj zamedljane rakije, tako što domačin pošalje bocu redom da iz nje svi piju, već odavno za to su tu čašice, al kadgod ji je bilo samo po di koja za goste. Prija polaska na ponoćnicu, ostavljalo se malo ila i pića za pokojnu rodbinu. Gra čorba se obično kuvala sa sitnim, ko zrno kuruza, valjušćićima “soparna gravova čorba sa grtljancima” i sa maslom zapržen gnječen gra (papula sa maslom kuvana, jel na maslu zapržena, koja se izmiša sa dinstanim crnim i bilim likom, a ozgor se popraši crvenom paprikom). Kod pojedinih imućnijih familija (koje su mogle doć uopšte do šarana), služen je pečen “racki šaran” sa skorupom i krupmirom. Neizostavno je i nasuvo sa makom, koje je do vrva bilo zaslađeno medom. Na astalu je pored voća, moralo bit raznog simenja žitarica, kruv, a i buđelar. Kod čikerijski Bunjevaca obavezan je za ovu večeru dunc, po izboru od višanja, trišanja, krušaka, zerdelija, brisaka. I Franković navodi crvenu

jabuku, koju domaćin siče na onoliko dilova koliko ukućana ima. Ako zalutaju, virovalo se dovoljno je samo pomisliti na ovu jabuku i pronaćeš put kući. Da bi stvar bila sigurna, ovaj postupak ponavlja se za silvester, prvog dana Nove godine i kod posvićivanja vode na Tri kralja - 6. januar. Ko ni kod čavoljaca, ni med Racima, koji su po svemu najbliži, jel isti s nama Bunjevcima, pa su njim i običaji ko naši, u okolini Budimpešte, u Erdu, Tokolu i Erču, domaćica nije dvorila goste, mirno se usićila za astalom, da bi i kokoške postale dobre kvočke. Večeru je kaže Franjković, poslužvo domaćin, što baš nije u našem duhu, al kažu samo za ovu priliku. Ovu večeru zvali su Sveta večera. Dešava se da ribu pripreme i ko riblju čorbu, jel ko ono što smo već spominjali, racki šaran. Mrvice sa ove večere skupljaje, da bi poslužile ko rana anđelima praznikom. Ni ribije kosti nisu bacali, već su ji rasipali po bašči da iz nji izraste cviče, to su božije mrvice. Dalmati iz Sent Andreje (katolici), koji su ramena grana našeg stabla, ko i Raci, kuvaje za Badnje večer, a za razliku od ostali, čorbu od vina, peku ribu, kuvaju makom tista, virujć da su i njevi mrtvi tu i s njima večeraje. Ta misao bila je u nivou ljubavi, brez morbidnih ideja gotove, proste smrti. Zbog toga cilo vrime gori svića (kandilo). Prija večere, domaćin drškom sikire udara po rovašu svinjaka da svinji budu debeli. I Šokci, ko naši bliski srodnici i zemljaci, još iz starog kraja, imaje slične, jel skoro jednake običaje i ila za najveći hrišćanski praznik. Med njima i med Bunjevcima, zna se da za njega ila mora bit dosta, pa je česta uzričica: “Za Božić kolač, za Uskrs kruv, a za Dove kako dospije”. Franjković, opisujć običaje Bunjevaca u Čavolju, onom što nalazimo kod dr Mihajla Mandića dodaje običaj u kojem domaćin metne “badnjaču” na glavu najmlađeg diteta govoreći : “I ti narasti tako visoko”. Badnjaču za večeru unosi domaćica, kvrcne je o dovratak vičuć: “Co-co, pi-pi-pipi-pi, biri-biri biri-biri”. Isto ovo, činila je kad je kolač vadila iz peći, da živeža bude što više. Ukućane na večeru, isto glasno poziva. Autor izvornog teksta nastavlja, ko da se u nastavku radi o Bunjevcima, pa kaže da se u Tokolu, Erču i Erdu, pored badnjaka peče “ćurek”, što je poznato i med Dalmatima u Sent Andreji. Badnjak bi podilili na četvrtine, ko na strane svita. Na njemu obavezno moraje bit, pored ostalih, figurica životinja od tista: ovce i jaganjci, koji su po Bibliji, duvali prema malom Isusu, da ga u ladnoj noći u štalici, dahom zagriju. Svečane božićne kolače oni zovu “mutača” i “sirotica”. Slični su

običaji mohački i baranjski Šokaca, ko i Pečujski katolika Bošnjaka, te Bunjevaca. Naša istraživanja na žalost, ne zadiru u običaje Bunjevaca na drugim teritorijama, državama, ko da se tamo ne radi o nama Bunjevcima, već o njima Bunjevcima - Mađarima, Bosancima, Dalmatincima, Hrvatima, Hercegovcima, ko da to nije uobičajena praksa svi ozbiljni naroda, baš ko da mi tu u Subotici i Somboru, nismo obavezni sve to inicirat, pokrenit, obaviti, objaviti. Kad smo se mi Bunjevci digod sastali da divanimo o zajedništvu, makar po jedan predstavnik, zvali se mi Bunjevci, Bunjevci-Hrvati, da se bar o pismama, igrama, nošnjama, ilima, odivanju, virovanju, vridnostima, istoriji, koja otvorena rič kaže, da vidimo jesmo to još uvijek, i tu i tamo, mi. Volimo li mi to druge većma od svoji, jesul nas zadili za pojas oni koji nam glume ljubav, koje smo kadgod morali oružjom junački braniti, a mi njev zagrljaj uzdižemo više svojeg, iako nismo drugo, do samo sličan rod.

Zvonko Stantić

Prilozi etnomuzikologiji bunjevačkog naroda

Terminološke razlike u nazivima bunjevačkih narodnih kola

Po muzičkoj i po strukturi koraka, sasvim je sigurno da bunjevačka kola, koja uobičajeno izvode KUD-ovi u Srbiji, a još uvek i šire, spadaju u savremene ili novije muzičko folklorne oblike. To dokazuju i instrumenti na kojima se melodija kola izvodi. Nekada se igralo uz gajde i frulu, a danas su uobičajeni orkestri od 5 članova i to: E prim 1, ređe i E prim 2, po pravilu 2 A basprima, vrlo ritko i treći - E basprim, E kontra ili A kontra sa ništo debljim žicama, čelo u manjim orkestrima vrlo ritko, i naravno kontrabas, obadva sa prvom žicom A, pa E-H-Fis. U nekim drugim delovima bivše Jugoslavije, u kojima se tradicionalno narodna muzika izvodi na tamburaškim instrumentima, do pre tridesetak godina sviralo se uobičajeno na 3 žice u tzv. Farkašovom štimu, čime je taj zvuk značajno zaostajao za ovdašnjim zvukom u "bačkom" jel "sremskom" štimu, u E tonalitetu tamburaških malih i velikih orkestara, kakvih je po spomenutim elementima bilo u Vojvodini i Beogradu. Muzički posmatrano, bunjevačka kola su po pravilu u 2/4 taktu i u duru, sem Starog Rokokoa i kola Ričići, koji su u molu. Prithodna istraživanja o orkestrima sela Đurđin sa Pavlovcom, koja sam detaljno izneo na prošlom festivalu "Zlatna frula Palića", pokazala su, na veliko čuđenje mnogih poznavalaca, da je prije stotinu i više godina, violina bila vrlo često zastupljena na mestu prvog instrumenta, dok je sada to E prim, a u kafanskim orkestrima najčešće A basprim, u koliko nema E prima, što je sada vrlo redak slučaj za ove tipove orkestra. To naravno pokazuje veliki značaj terenskih istraživanja, ali i ovog festivala, koji sadrži i te istraživačke elemente. Mora se kazati takođe, da je popularizacija tamburaške muzike i njezin povratak sa sela u grad, širom

regiona, u izvesnoj miri konvergirao sa rastom popularnosti našeg pravog bunjevačkog pivača i autora Zvonka Bogdana. To je činjenica, koju treba čoviku priznati. On je u velikoj miri zaslužan i za popularnost primaša Janike Balaža, i pored visokih muzičarskih kvaliteta i afirmisanosti, koje je Janika nesumnjivo posidovao i prije saradnje sa Zvonkom Bogdanom. Međutim, tema ovog malog istraživanja zapravo su terminološke razlike, razlike u nazivima bunjevačkih kola i plesova, kao jednog od segmenata šireg istraživanja bunjevačke etnomuzikologije u trouglu Subotica-Sombor-Baja. (što nije isto što i “Bajski trougao”, pojam nastao posli I svetskog rata za dio teritorije oblika trougla, nastanjen bunjevačkim narodom u Mađarskoj, odvojeni državnom granicom od Subotice i Sombora). Ja sam igro Momačko kolo i sviro na harmoniki u osnovnoj škuli, što me svakako ne kvalifikuje za izvor ovog istraživanja, međutim imam utisak da mi upravo zbog toga, autoriteti sa kojima sam razgovarao, lakše i otvorenije iznose svoja saznanja, nego da sam jedan od njih, a u samim istraživanjima po sebi, naročito istorijskim i politološkim, imam pomalo iskustva. Dobri poznavaoi folkloru, uglavnom nisu dobri poznavaoi notnih zapisa, što je virovatni razlog zašto se ritko usuđuju pisati komparativne analize. Osim svog malog znanja iz te oblasti, imao sam zadovoljstvo da mi je u radu sa neskrivenom posvićenošću pomagao Dr sci. Josip Stantić, najmlađi svojevremeno član orkestra Pere Tumbasa Haje, naročito u analizama Hajinih i drugih notnih zapisa, na čemu mu dugujem veliku zahvalnost. Sam pojam kolo, znači zatvoren krug, pa se i igre u tom obliku u stručnim radovima nazivaju kolima, dok se za ostale oblike koriste termini igre jel plesovi. Sestre Janković u svojim knjigama, koje ću kasnije citirati, koriste epitet orsko, nesumnjivo od imenice oro. U narodnoj terminologiji međutim, kaže se za sve kolo ili – hajmo u kolo, nikako hajmo u igru ili hajmo u ples, ili hajmo plesati, već eventualno hajmo igrati kolo, te se tako i najpoznatije – Bunjevačko momačko kolo, svugdi naziva kolom, iako ono to po svojoj formi, više trojki, 1 momak i 2 divojke, zapravo nije. U svojoj knjigi broj 1. Dio 2. “Narodne igre u Božici”, Sestre Janković daju detaljan opis igre Seljančica, za koju kažu da se igra u većini jugoslovenskih krajova, Cigančicu koju zapisuju u Vladičinom Hanu i okolini Vranja, ali je posebno zanimljivo kako one problematiziraju Momačko kolo, koje mi obično zovemo Bunjevačko

momačko kolo, ali ne ritko i samo Momačko kolo. O tome one kažu: "Pored još nekoliko igara za koje bi se moglo pretpostaviti da su ih eventualno doneli naseljenici iz raznih krajeva, ima dve igre o čijem poreklu današnji Topličani ne umeju ništa da kažu, ali koje nas neposredno upućuju na Vojvodinu. Te igre su Tandrčak ili Kolenika i Toplički madžarac, obe iz Žitnog potoka. Ovo srpsko selo, naseljeno za vreme Turaka Arnautima, a docnije očišćeno od njih, prihvatilo je te dve vojvođanske igre verovatno od naseljenika iz Vojvodine, kojih naročito mnogo ima u topličkom selu Aleksandrovu. Tandrčak je parovna igra bačkih Srba iz Subotice i okoline i sa topličkom verzijom, osim istog naziva, nema mnogo zajedničkih crta, pošto se ona u Toplici izvodi u kolu. Pri svem tom, ritam i osnovna boja jedne i druge donekle se podudaraju. Kod Topličkog madžarca veza sa Vojvodinom mnogo je očiglednija. Toplički madžarac u pogledu naziva podudara se sa Madžarcem, iz Rume, sa Mađarcem iz Vršca i sa Šantavim madžarcem iz Rume, ali još više, i to suštinski, vezan je za bačku igru u troje Momačko kolo. I u Toplici u toj igri učestvuje jedan momak u sredini i dve devojke sa strane. I tu momak u nekim figurama izvodi drukčije pokrete od devojaka, koje se s vremena okreću u mestu. Ako same figure nisu u svemu identične sa figurama u bačkom Momačkom kolu, oblik i karakter jedne i druge potpuno se podudaraju. Kada se zna međutim, da se veliki broj Topličana 1737. preselio u Vojvodinu, o čemu je napred već bilo pomena, nameće se još jedna mogućnost u vezi sa ovom topličkom igrom. Da nije ona možda iz Toplice prenesena u Vojvodinu? Čini nam se da bi ova pretpostavka ostala bez dovoljno osnova na dva razloga. Prvo, u Bačkoj, kako kod Bunjevaca, tako i kod pravoslavnih Srba, Momačko kolo smatra se, bez dvoumljenja i bez izuzetka, kao stara bačka igra, dok u Toplici seljaci za Toplički madžarac niti tvrde da je njihova igra stara, niti znaju odakle im je došla. Drugo u topličkom nazivu reč "madžarac" ukazuje na severne naše krajeve kao postojbinu te igre, jer kao što smo videli, u Vojvodini postoje tri igre u čijim se nazivima nalazi taj isti elemenat. Prema tome ima više verovatnoće da je ova igra dospela u Toplicu sa severa, nego da je u Vojvodinu došla sa juga. Postoji još jedna mogućnost da naziv dolazi od reči madžar što znači kuvar, za ovo ima najmanje verovatnoće." U daljem tekstu donose detaljan opis sa analizom Tandrčka (Kolenika), Topličkog madžarca,

Haj haj, Bože daj, (ovo kolo zapisano je u Krepoljinu (Omolje) daju i notni zapis, za koje navode da je u tipu Devojačkog kola odnosno Sarajevke. Podatke za Toplički madžarac dobile su u Žitnom Potoku kod Kuršumlijske banje, a podatke o Tandrčku (Kolenika) Ravnom Šortu, takođe kod Kuršumlijske banje. U knjigi broj V o igrama u Vojvodini, izdatoj 1949. godine na prvih čak 14 strana sestre Janković bave se bunjevačkim običajima. U 4. poglavlju “Stanje narodnih igara u novije vreme”, čitamo: “Što se samih igara tiče, u to vreme se još čuvao njihov znatan broj. Nažalost, niko nam nije ni pokazao ni pomenuo igre Jevrime (ovo kolo nije naveo ni jedan folklorist u Subotici, koje sam pitao, a nisam ga našao ni kod drugih autora. pr. Z.S.) i Jastuk-tanac, za koje Ivanić kaže da su čisto bunjevačke i koje su, kao što smo videli, neizostavno ulazile u program Prela. (Možda igra Jastuk-tanac ima neke veze sa igrom Jastučak vanjkušac, koja se do rata još čuvala u Slavoniji, Hrvatskoj i Sloveniji. Kola su većinom zatvorena. U kolo se hvataju naizmenično igrači između igračica. One su opasane naročitim opasacima za koje se muškarci čvrsto uhvate kad izvode pojedine složene figure kao što je, na primer, premetanje preko glave u Bunjevačkom subotičkom kolu. Pojas sa ovom ulogom naziva se igrač. (Ovakvo primetanje unatrag uz držanje igrača za igrač viđao sam kod Šokaca. pr. Z.S.) Muški način igranja mnogo je složeniji i kitnjastiji od ženskoga. I samo merilo za ocenjivanje lepote igranja traži od muškoga igrača maksimum okretnosti, izdržljivosti, lakoće u nogama, sposobnosti za improvizovanje novih koraka i figura, smisla za ukrašavanje i preplitanje, za “kvrcaanje”; od igračice, međutim, koja po taktu sitno i toplo cupka, zahteva temperamentnu ujednačenost, smirenost i ljupku uzdržljivost. Bački stil u Subotici je dobio draž dovršene umetnosti, kojoj nije potrebna nikakva stilizacija. Kola se, uglavnom mogu podeliti na grupu simetričnih (2 levo, 2 desno) i grupu nesimetričnih (3 levo, 1 desno). Narod smatra da su simetrična kola “gospodska”, a nesimetrična “seljačka”. Na osnovu toga, tu se razlikuju dva načina igranja: “gazdaški”. tj. kako igraju gazde i bogataši i “siromaški”, tj. kako igraju siromašniji slojevi. U stvari, i jedan i drugi način mogao se 1935. videti i kod varošana i kod paora, bez obzira na njihovo imovno stanje...Ima igara i u parovima. Najomiljenije su Tandrčak, Ričići i Srdim se dušo. Tandrčak i Ričići su dva naziva za jednu istu igru, koja spada u življe i temperamentnije igre, tu naročito

muškarac ima da pokaže svoju veštinu u tehnici kvrcanja, dok igračica ostaje u svom smernom uzdržljivom stilu i tehnici sitnog cupkanja. Srdim se dušo je mirna igra, u kojoj igrački par treba da pokaže smisao za blage pokrete i miran ritam. Ranije je bila veoma rasprostranjena. Najinteresantnija i u psihološkom i tehničkom pogledu, i svakako najlepša bačka igra je Momačko kolo, koje se izvodi u troje sa igračem u sredini i dvema igračicama sa strane. Po obliku ta nas igra podseća na sličnu topličku igru u troje. (Već smo vidili da sestre Janković smatraju topličku igru prenetom iz Bačke, ali to ovom prilikom ne apostrofiraju, pr. Z.S.). Po stilu i tehnici ona je potpuno u skladu sa ostalim bačkim igrama, momak u sredini, zveckajući mamuzama, izvodi najraznovrsnije korake, koji svedoče o velikoj spretnosti igrača i o njegovoj sposobnosti za individualne improvizacije u kolektivnom narodnom stilu, dok igračice neumorno i ljupko cupkaju, prikazujući pri tome samo vrhove svojih cipela, ispod dugačkih jako nabranih i teških sukanja. Figuru u kojoj igračice menjaju mesta, dok igrač u sredini i dalje živo tapka i virtuosno nabija zemlju uz zveket mamuza, u Subotici nazivaju umakanje. (ovo je prilično nespretno formulisano, ne zove se sve tu nabrojano umakanjem, niti je uobičajen način iskvrcavanja nabijanjem zemlje, već se iskvrcavanje vrši mekim udarima o drugu čizmu, ritmično poskakijući i povrimeno o tlo, pr. Z.S.). Momak je glavni nosilac igre, po čemu je ona i dobila naziv Momačko kolo (one ga ne nazivaju Bunjevačko momačko kolo, pr. Z.S.) iako su igračice brojno nadmoćnije. Momci se mogu više puta smenjivati, dok devojke ostaju iste. Za izdržljivost igračica Momačko kolo je probni kamen kad se ima u vidu da igranje može da traje po petnaest minuta, čak i po pola sata. Ovo igraju i varošani i paori gotovo na isti način. Momačko kolo koje je jedno vreme bilo zamrlo (možda je tu po sridi izvor informacija, koji nije mogao imati uvid u događanja cilog bunjevačkog bačkog korpusa, pr. Z.S.), obnovljeno je u četvrtoj deceniji ovoga veka (što bi 1949. godine kada je knjiga broj V bila izdata, značilo da je Momačko kolo obnovljeno tridesetih godina XX vika, što svakako nije ni blizo tačnom, o čemu ima štampanih potvrda iz starijeg perioda, pr. Z.S.) nastojanjem Mare Đorđević Malagurske (eto dokaza da ta greška ne potiče od samih sestara Janković, pr. Z.S) za priredbe u Beogradu, o čemu nam je ona lično pričala. Na tim priredbama videli smo izvođenje Momačkog kola. Od

sremskih igara, parovna igra je Ketuša i Kisel vode, u Srbiji je Ketuša kolo. Sremska igra u parovima Keleruj pominjala se 1935. godine među srpskim varoškim omladincima u Subotici kao stara bačka igra...Iz dopisa "Nevenu", (bunjevačkom listu "Neven", pr. Z.S.) o prelima u Somboru videli smo da su somborci još 1900. godine kolo Seljančica, koje se igra u većini jugoslovenskih krajeva, smatrali za svoju igru. Zanimljivo je da je po zapisima sestara Janković, gajdaš iz Starog Sivca (somborski srez), (Srbin po narodnosti) spominjao Momačko kolo kao sinonim kolu Logovac, kao i da se tamo redovno igra kolo Kokonješte, koje oni, ko i Bunjevci zovu Kukunješće. Zanimljivo je takođe njihovo zapažanje da se četrdesetih godina, prid rat u naše kolo, pored gajda jel tambura, uvukla i harmonika, zbog čega postoji opasnost "da pokvari lepi narodni bački stil". Za stil igranja koji mi nigujemo ko svojstveno naš, sestre Janković kažu: "Za dobre igrače i igračice je najbolja ocena: Ala sitno igra!..Međutim, ma koliko igranje bilo lako, sitno, veselo i temperamentno, gornji deo tela treba da ostane miran, što je značajna osobina sremskog stila. Igra se dakle iz kolena. Jedna poskočica to ovako ilustruje:

Gle parade, ljudi moji,

Noge rade - telo stoji !

Držanje i hvatanje u kolu ili je starije vojvođansko: igrači se uhvate za pojaseve kojima se igračice čvrsto opašu; ili je novije vojvođansko: igračice stave ruke na ramena igrača, koji se iza njihovih leđa međusobno drže rukama." Šezdesetih godina prošlog veka u vreme dok je folklor u "Bunjevačkom kolu" vodio Pešut, smišljen je "nov način" hvatanja u kolu, kada se igrači drže za ruke isprid stomaka onoga koji je između njih, na šta je Pešutov učitelj, koji ga je i pridložio na tu funkciju, Stipan Peić, ukazivao i nikim drugim KUD-ovima kao neispravno i nepristojno, ali su mlađi koreografi i rukovodioci folkloru, tako naučivši, to smatrali takođe tradicionalnim. U ovom društvu, koje inače ima izuzetno kvalitetnu sekciju, pojavilo se krajom osamdesetih godina i "kolo na kolu", u kome se momci iz gornjeg kola penju na ramena momaka iz donjeg kola, što je za razliku od sličnog crnogorskog kola, u kojima su svi u opankama, dosta nezgodno za ramena onih u donjem kolu, pošto su

svi obuveni u čizme, koje naravno imaju vrlo tvrd đon. Sestre Janković dalje govoreći o sremskim igrama spominju Devojačko kolo, koje još zovu Nova Vlahinja, (dakle sličan naziv kao naše Divojačko kolo), zatim Kisel vode (bez riči – tanca, Kisel vode tanca) i Keleruj. Dalje one kažu: "Ketuša u Sremu nije starovremensko kolo u kome se mnogo skače kao u Subotici, niti je simetrično kolo kao u Srbiji; niti je to polka kao u Slavoniji, sa uvodnim sitnim ženskim kolom uz pevanje kao što je opisuje Kuhač, niti je to Ketuš, sitno kolo kao u Banatu, niti je to Ketuše, igra momka sa jednom ili dvema devojkama, kako je pominje Tih.R. Đorđević...Niti je to Ketuška u troje (dve devojke i jedna devojka u sredini), kako je opisuje M.Đ. Milićević. Iz izlaganja o veselim i raskošnim sremskim svadbama videlo se da je sremska Ketuša isključivo mladina svadbena igra u dvoje sa praktično ekonomskom funkcijom." Da bi smo ovu igru mogli uporediti sa našom mladinom igrom, navedimo obrazac ove igre u Sremu: 2 desno, 2 levo, sa okretanjem u 4 koraka, prvo u livo, pa u desno. Ko što vidimo, ovo je primer koliko se na istom državnom prostoru, a u različitim krajevima, koren naziva – Ketuš., što bi s obzirom da u koracima liči na mađarske parovne igre, moglo poticati, etimološki gledano od njeve riči ketös, (ketoš), što bi u privodu značilo – dvojni, nalazi u sasvim različitim igrama. U dilu knjige broj V pod nazivom "Obrasci i analize narodnih igara u Vojvodini" počinju sa Momačkim kolom - 1. verzija, izlažu zasebno 3 kompleksa figura za koje kažu, da svaka ima svoj muzički različit dio, vrlo detaljno, tako da svaki dio zauzima po jednu stranicu, a zatim prave kinetogramsku analizu dilova. Prva analiza figure je na 1 strani, druga na malo više od 2 strane, treća na 5,5 strana. Ovaj opis Momačkog kola dobile su u Zadužbinskom domu porodice Radić u Subotici. Detaljno kazivanje o prvoj varijanti Momačkog kola saznale su od srpske omladine: Branke Ognjanove, Zore Tešić, Ignjata Vlaškalića, Dušana Milosavljevića, Boška Cifre, 22. novembra 1935. godine. Od iste grupe igrača zapisale su i igru Tandračak i Bačko kolo. U kući familije Šarčević, zabilužile su isti dan kola Srđim se dušo i Momačko kolo verzija II, na osnovu igre i kazivanja: Ružice i Marice Šarčević, Anđelije (možda prije Anđelke) Vujković i Jakova Katančića, dakle prva varijanta Momačkog kola opisano je na osnovu srpskih, a drugo na osnovu bunjevačkih kazivanja, što je svakako sa današnjeg vrimenskog rastojanja

vrlo zanimljivo. Analiza 3 obrazca malo je kraća od prve varijante. Prvi i drugi kompleks figura je na 1,5 strani, dok je treći na 2 strane. Slide opisi Bunjevačkog kola, kojeg još nazivaju Subotičko kolo, zatim Bačko kolo, Tandrčak koje zovu i Ričići, zatim Srdim se dušo, kao i Kraljičke igre, koje nisu predmet ove analize. Detaljan opis igre Sirotica dale su na bazi igre iz Pančeva i okoline, kolo Kisel vode na osnovu igranja u Rumi, ko i kolo Ketuša i Keleruj. U trećem dilu knjige, donose notne zapise za Momačko kolo I i II, (dr. Stantić kaže da je Momačko kolo, Hajo sviro približno tako, kako su ga zapisale sestre Janković, a kasnije je ono dobilo bogatiju formu), dok se Bunjevačko (Subotičko) kolo (ono tu ima 2 cilovite muzičke fraze, dok u muzičkom obliku koji mi poznajemo, ovo kolo ima čak desetak muzičkih fraza), koja su obilježile sa tempom M.M.=152, što je po mišljenju dr.sci. Josipa Stantića realno pribizzo, pošto su Bačko kolo, Tandrčak i Srdim se dušo, obilježili sa tempom 96, Kisel Vode kolo obilježili su tempom 132 (uz njega dale su i 3 strofe pivanja), zatim Ketuša je definisana tempom čak 176, Keleruj sa tempom 144 (sa sedam strofa pivanja), a kolo Sirotica definišu tempom 132. U knjigi broj 1 sestre Janković daju analizu kola Seljančica, za koje navode da se igra “u većini jugoslovenskih krajeva”, Tandrčak koje nazivaju i Kolenika (analiza primera iz Toplice), kola Haj, haj, Bože daj, na bazi primera iz Krepoljina kod Omolja, za koje objavljuju i notni zapis. Knjiga broj III zanimljiva nam je jer u njoj u okviru opisa “Beogradskog narodnog festivala”, koji je bio jugoslovenskog karaktera, one kažu: ”Lepotu bačkih igara udvoje, utroje i tamošnjih kola, dočarao je mali Bunjevac Sive Francišković sa dvema drugaricama u svojoj virtuožno izrađenoj tehnici i bogodanom osećanju ritma.”

Ako analiziramo novije tekstove o bunjevačkim kolima, možemo naći manje stručne radove od knjiga sestara Janković, međutim etnomuzikologija narodnih kola u Srbiji, zbog svoje muzičko-igračke kompleksnosti, posli njih nije na žalost dovoljno zastupljena, pogotovu ne sa radom na terenu. *Miroslav Vojnić* u svom radu navodi 17 kola: Rokoko, Novi Rokoko, Kisel vode – Jastuk tanca, Babačko kolo, Divojačko kolo, Mazuljka, Srdim se dušo, Sirotica, Igrala bi dere, Cupanica, Keleruj, Momačko kolo, Veliko bačko, Malo bunjevačko, Čuć kolo, Bože daj. *Ivan Ivančan* nabraja 19 kola: Stari Rokoko, Novi

Rokoko, Tandrčak, Hej haj Bože daj, Čučavo kolo, Srdim se dušo, Veliko kolo, Momačko kolo, Keleruj, Dere, Gajdaško kolo, Jastuk tanac, Bunjevačko subotičko kolo, Ričići, Sirotica, Mazuljka, Divojačko kolo, Malo kolo, Šiško kolo. *Stevan Tonković* autor dobre etnomuzikološke knjige “Dragulji bunjevačke riznice”, sa detaljnim kinetogramima sa bunjevačkim kolima u više koreografija, navodi 10 kola: Stari Rokoko, Rokoko, Tandrčak, Mazuljka, Malo bunjevačko kolo, Gajdaško kolo, Cupanica, Bunjevačko momačko kolo, Divojačko kolo, za koje navodi da se zove i Subotičko, Šećerno i Šiško. Nekadašnji njegov prvi učitelj od 1969. do 1973. godine, *Stipan Peić* navodi 11 kola: Rokoko, Srdim se dušo, Tandrčak, Malo kolo, Veliko kolo, Momačko kolo, što je bio uobičajeni redoslid na nastupima, a igralo se još kako navodi: Divojačko kolo, za koje kaže da su ga zvali Niško kolo, iako ne zna odkale taj naziv (ovako ga je zvala i mati Dr sci. Josipa Stantića), zatim Igrala bi dere, Keleruj, Cupanica i Mazurka. Učitelj igre i igrač pedesetih godina u “Proleteru”, “Francu Rozmanu” i “Mladosti” (dio geneze OKUD “Mladosti”), *Lazo Sudarević* nabrojo je identičnih 11 kola kao i njegov drug *Stipan Peić*. Nikoliko godina mlađi od njih, *Marko Marjanušić* nabrojao je nazive 22 kola: Rokoko, Stari Rokoko, Malo bunjevačko kolo, Bunjevačko momačko kolo, Veliko bunjevačko kolo, Tandrčak, Slamarsko kolo, Babačko kolo, Didačko kolo, Srdim se dušo, Mazuljka, Gajdaško kolo, Cupanica, Sirotica, Keleruj, Čučavo kolo, Jastuk tanca, Ričići, Seljančica, Igrala bi dere. On navodi i kolo Vranjanka koje Bunjevci na svojim nastupima često igraju već čitav vik, u za nas neuobičajenom $\frac{3}{4}$ taktu, smatra da je nastalo na osnovi muzičke teme “Šano dušo”, ali sa sasvim drugim muzičkim aranžmanom i drugačije razvijenom muzičkom temom, a o različitosti koraka da ne govorimo. Isti je slučaj sa kolom Kukunješće, koje se javlja kao tip u srpskim, vlaškim i u rumunskim kolima, samo na bunjevačkim veseljima sa opet drugačije razvijenom osnovnom temom i koracima, koji nemaju puno sličnosti sa onima koji se igraju kao Kukunješće recimo u Šumadiji, jel u istočnoj Srbiji, ali ima sa onima koja se igraju među Šokcima u Slavoniji i Vojvodini. Kada govorimo o sličnostima, kažimo i to da jedno od najlipših i najsloženijih kola - Veliko bačko kolo Save Vukosavljeva, muzički posmatrano, u sebi sadrži po ričima Dr sci. Josipa Stantića, jasne teme iz Bunjevačkog divojačkog i Bunjevačkog malog kola, kao i nekoliko srp-

skih kola iz Banata, a opet autoru niko ne osporava pravo na autorstvo, jer je kolo veleepno. Ukupno, to je na bazi do sada pobrojanog 37 različitih naziva bunjevačkih kola, što ukazuje na očigledne terminološke razlike, kod kojih su neke lako uočljive, međutim drugi razlog toj brojnosti je što više kola imaju po 2 ili više naziva. Vidimo takođe, da mlađi autori koji su još u svitu folklora, navode daleko više kola od starih folklorša, što sa jedne strane divani o stvaranju novih naziva, a sa druge o razvoju novih formi istog kola, čime ono vremenom zapravo faktički postaje drugo kolo, ali i na stvaranje novih kola, koja uđu u savrimenu tradiciju, isto kako su kadgodašnja uz gajde i frulu zaboravljena, zajedno sa posliđnjim sviračima i igračima. Postoji još jedna poveznica starog i novog, a to su zvečke, koje u toj formi kombinacije mamuza za čizme i malih metalnih uparenih mesinganih duplih miničinel, koje proizvode zvuk prema koraku, postaju gotovo zaseban muzički ritam instrument. Ako pogledamo gluva kola koja Bunjevci igraju u Liki, po Gorskom Kotaru i Ravnim Kotarima, u kojima se čuje zvuk udara opanaka o tlo, ali i ritmični zvon mesinganih pločica na njevim prslukima prilikom poskakivanja u kolu, možemo doći do logičke veze sa folkornim i muzičkim formama, koje su se davno prije više vikova izgubile iz naše tradicije, ali i neposridnu vezu prastarog sa ulogom i konstrukcijom zvečki, što je bitna specifičnost i zasebnost bunjevačkog folklora. Ako analiziramo koja je kola zapisao najveći stručnjak za tamburu ovih i širih tamburaških prostora Pere Tumbas Hajo, vidimo da je rič o kolima Novi Rokoko, ali zabilužen kao Rokoko, pošto je kolo Stari Rokoko, nastalo u Tavankutu, nova molska varijacija kola Rokoko, koje je tek naknadno iako starije, kod nekih dobilo naziv Novi Rokoko, uz ritam koji je ostao isti. Ima zatim zapisano u knjigi koju je Hajo izdao sa Dr. sci. *Josipom Stantićom*, Babačko kolo, ma da su ispod tog naslova objavljene note Divojačkog kola, zahvaljujući greški tehničara koji je za štampanje rukom ispisivao note. Samo Divojačko kolo, bilo je među najstarijim poznavacima poznato kadgod ko Niško kolo, po ričima Stantića, još krajom pedesetih i početkom šezdesetih godina zvalo se tako, a sedamdesetih godina u "Bratstvu" ga preimenuju u Šiško kolo. Isto Šiško kolo u OKUD "Mladosti" dobija naziv Divojačko. I Hajo takođe ima zapisano Niško kolo, identično kao Divojačko kolo. Stevan Tonković kako smo već vidili, za Divojačko kolo navodi još nazive

Šiško, Šećerno i Subotičko, međutim Bunjevačko subotičko kolo je kompozicija Pere Tumbas Haje u 2/4 duru, koje se prije nije igralo. On je notno zapisao još kolo Mazuljka, Srdim se dušo, Tandrčak, Igrala bi dere, Keleruj, Momačko kolo, Malo bunjevačko kolo, što je isto što i Bunjevačko kolo, (iako ima snimljenih CD-ova na kojima pompezno stoji kao da su sva snimljena kola na CD-u prema Hajinim zapisima). Pošto ono zapravo ni po čemu nije malo, pa ni Hajo nije znao zašto je naknadno dobilo još i ime malo, vjerojatno je, smatra Dr Stantić, razlog tome što se Babačko kolo zvalo i Veliko bunjevačko kolo ili Veliko kolo, pa su se tako razlikovala dodatno dva složena (muzički posmatrano velika - obimna) bunjevačka kola. Može se možda zaključiti da su ona kola koja Hajo nije zapisao, a koja nisu produkt samo drugog naziva, nova kola u odnosu na njegovo vrime. Među njih možemo ubrojati već navedeni Stari Rokoko, Slamarsko kolo, Čuč kolo ili Čučavo kolo, koje je Lazo Sudarević doneo u "Mladost", naučivši ga od Tavankučana. Ono kolo koje gotovo svi poznavaoци navode kao vrlo staro, a to je Cupanica, zapravo je nastalo šezdesetih godina kada su u "Mladost" došli Lazar Sudarević i Stipan Peić. Tamo je već radio Lazar Malagurski, koji je bio u isto vrime i pridavač tambure u Muzičkoj škuli. Prema njegovim riječima meni, bila je to prilika da Malagurski notno zapiše to njevo kolo i napiše za njega aranžman za tamburaški orkestar. Tada naravno današnje tehnologije nije bilo, oni koji su bili igrači, nisu bili i školovani muzičari, pa kako su oni zapravo prinosili svoje znanje melodija pisama i kola drugima, kada ni ovi drugi nisu imali nikakve tehnike, niti notnog znanja? Analiza Cupanice, ujedno je analiza nastajanja, biluženja i razvoja kola, od melodijske ideje do razrade odgovarajućih igračkih koraka. Još u mojoj mladosti šezdesetih i sedamdesetih godina, puno se zviždilo, čak i u stranim filmovima, na scenskim muzičkim nastupima, a među građanstvom i seljaštvom, bilo je svakodnevno. Naravno bilo je velikih razlika u umišnosti i sluhu. *Sudarević i Peić*, ko nerazdvojni folkloraske drugovi, smislili su spontano, bez namire da komponuju kolo, svaki po jednu muzičku temu, koje su jedan drugom zviždili, na kraju spojivši te dvije teme u melodiju za kolo. Dugo je potrajalo dok su došli u priliku da tu svoju ideju, danas bi kazali – prezentuju, a u stvarnosti odzvižde komegod ko će to zabilježiti. Bio je to *Lazar Malagurski*, koji je sve notno zapisao, zapitavši ih na kraju: "Kako se zove ovo vaše kolo"?

Njev odgovor bio je: “Nek se zove Cipo i Čačo kolo”, što su bili njevi nadimci. Malagurski je znao da mora dati pridlog malo modifikovati, da bi se dobilo manje personalno ime, pa je smislio rič koja prije nije postojala – Cupanica (od Cipo na početku i Čačo na kraju). Izbor je bio izvanredan, jer je rič dilovala jako starovinski, a ni najstariji se i pored najbolje volje nisu mogli sititi šta ta reč znači, “al ko da se te riči odnikud sićaju, samo je od davnina”. Već 1969. godine na folklorističkom seminaru na Badiji, koji je vodio Dr. Ivan Ivančan, kako mi je divanio Marko Marjanušić iz “Bunjevačke matice”, jedna od tema koja je razrađivana bilo je kolo Cupanica, koje je tada već imalo osmišljene korake i riči pisme. Činjenica da modaliteta koraka za ovo kolo ima više, jasno nam govori da je njegov razvoj još u toku. I način sviranja bunjevačkih kola pritrpio je izminu. U Hajino vrime više se sviralo na najtanjoj, duploj žici, jer je tako bilo glasnije, s obzirom da mikrofona, pojačala i odgovarajućih zvučnih kutija nije bilo. Sam Hajo napiso je 3 kola: Perino kolo, Subotičko bunjevačko kolo i Subotičko staro bunjevačko kolo, za koje još nije urađena koreografija, odnosno koraci. Kako se vidi iz kajdanki sa originalnim Hajinim notnim rukopisom, u “smesama kola” što je stari termin za muzičke tačke u kojima se u nizu, bez muzičkog prikida odsvira više muzičkih numera, on je pravio intermeco da bi na kraju spleta, prije kode (naglašenog kraja muzičke tačke) napisao po niko kratko kolo, koja nemaju imena, a koja služe kao prilaz sa laganih pisama da ne bi pribrzo i naglo došla koda. Dogovor između dr. Stantića i mene je da od tih malih kola, čije sam mu kopije dono iz KUD-a “Bratstvo”, di se originali čuvaju, napravi novo kolo, od Hajinih tema, koje bi se zvalo “Hajino đurđinsko kolo”. U vezi načina sviranja u Hajino vrime, zanimljivo je gostovanje kvarteta gitara dr. Josipa Stantića, tamburaškog orkestra pod rukovodstvom Lazara Malagurskog i folkloraca OKUD “Mladost” u Berlinu 1955. godine. Domaćini su im tom prilikom poklonili magnetofon marke “Telefunken”, što je bio prvi magnetofon u Subotici. Ali ne zadugo, nakon misec dana brojnih nastupa u Nemačkoj, kada je magnetofon bio u vlasništvu OKUD “Mladost”, već prvih dana po povratku u Suboticu, morali su magnetofon pridati na dalju upotribu Narodnom pozorištu, sve u dogovoru sa Antunom Milodanovićom Delom. Lazo Malagurski vođa orkestra u OKUD “Mladost”, pridavač tambure u muzičkoj školi u Subotici autor

je novog, takozvanog sviranja u “poziciji” metoda i novog prstometeta, koji se proširio na čitavom prostoru bivše Jugoslavije, jer je vrlo konforan za sviranje, liva ruka gotovo ostaje stalno u istoj poziciji, ali se svira više na svim žicama nego što je to bilo u starom načinu, prije ovog Lazinog patenta, čime se omogućuje veća virtuoznost u sviranju. Deblje žice kod ovog načina teže se štimuju, imaju slabiju čujnost, ali je ova promina došla već u vrime usavršene muzičko scenske opreme, pa je bilo moguće i na kraju sale čuti sve finesse virtuosnog sviranja. Ovo je sve bitno istaći da bi se znalo za ovu malo poznatu, a vrlo veliku zaslugu *Lazara Malagurskog*, kojom se on nije hvalio. Od njega taj način i prstomet naučio je i Stipan Jaramazović, a od njega stotine vrhunskih muzičara. Iz vrimena kada se u sviranje umišala harmonika, spomenimo veliku ploču i audio kasetu, koje je snimio Antuš Gabrić 1987. godine. Među tim kolima je Veliko bačko kolo, koje Pere Tumbas Hajo nije svirao. Kolo je vrlo teško za sviranje, sa jako puno sviračkih ukrasa, koje nije moguće odsvirati u Farkašovom štimu koji se kadgod svirao u Slavoniji, tako da je smatra Dr. Stantić isključeno da ono potiče iz Slavonije, kako su se svojevrimeno pojavile tvrdnje. Od sviraca koji nisu svirali u “poziciji”, ovo kolo pored Haje, mogo bi još odsvirati Nimčević. Kolo pod jednostavnim nazivom Bunjevačko kolo, za sada još ne znamo pouzdano ko je komponovao, ali znamo toliko da je ovo kolo pisano sigurno prije II svitskog rata. Dr. Stantić, original je dobio od ćerke pokojnog mačevaoca i gimnastičara Antuna Katančića – Nade Katančić, izuzetnog muzičkog talenta, iz generacije pijanistkinje Rite Kinke, na žalost Nada je svoj mladi umitnički život napuštala zauvik i prirano. Jednom prilikom u Zavodu za urbanizam u Subotici, Stipan Jaramazović, koji je imao kopiju (možda priko Marka Peića) ovog kola i dr. Stantić koji je imo spomenuti original, odlučili su da Bunjevačkom kolu, koje je izuzetno monumentalno, u kojem instrumenti “razgovaraju” međusobno, a ima elemenata iz Malog bunjevačkog kola i Hajinih varijacija, što bi moglo upućivati na autora, daju ime Koncertno bunjevačko kolo. Ovo muzički veliko kolo, pisano je za 9 instrumenata: za 2 primice A, 2 basprime A, 2 basprime E, 1 E kontru, 1 A kontru, 1 A čelo i 1 bas. Najbolji efekat je kada ovo kolo svira veliki tamburaški orkestar, koji minimalno broji 18 instrumenata, standard koji je virovatno nasto 1958.

godine u orkestru Save Vukosavljeva u Novom Sadu, koji je bio tada jedini tako veliki stalni orkestar.

Autori kola Cupanica, Stipan Peić i Lazo Sudarević sa svojim pionirima u bunjevačkoj narodnoj nošnji

O značaju zapisivanja etnomuzikoloških podataka i svidočanstava, odnosno o vrlo skromnom fundusu, koji kod nas ostaje zapisan, a ponajviše srićom ostaje zapamćen, govore i sestre Janković u svojim etnomuzikološkim studijama, iz perioda od 1935. do 1946.godine; “.ova grana vojvođanske tradicionalne kulture, o kojoj se tako malo pisalo, (a u Vojvodini skoro nimalo) koreografsko-tehnički i stilski je zanimljiva i dostojna svake pažnje.” (“Narodne igre” V knjiga – Narodne igre u Vojvodini, Ljubica i Danica Janković). I zapisi štampani u prithodnom periodu, kako svidoče Sestre Janković, ali i naše analize, trebalo bi permanentno potvrde radi, ako ne i istraživačke znatiželje radi, kao kod Hobsa, proveravati sukcesivno, što potvrđiva i Kuhačev zapis Sremskog i Banatskog kola, koje je notno objavio 1880. godine, međutim analiza sestara Janković govori da sve to nije ono što su one pronašle na terenu pod istim imenima.

Srpsko-bunjevački kulturni odnosi i razvoj nacionalnih kultura u Bačkoj

U istoj knjigi Ljubice i Danice Janković, u poglavlju pod naslovom “Narodne igre u Bačkoj”, kao okruženja razvoja nacionalnih kultura u Bačkoj, početak je sociološko-političkog karaktera, što je više uvod nego digresija, naročito ako se uzmu u obzir česte posite Bunjevaca Beogradu i divan odnos beogradske gospode prema Bunjevcima, za razliku od današnjih okolnosti, u kojima nas na naše razočarenje gledaju kao na Hrvate ili lako potencijalne Hrvate, ne respektujući da je ostati čist Bunjevac najneprofitabilnije moguće rješenje, čega sam na žalost i sam duboko svistan. Ne malo razočaranje za moju familiju bilo je kada sam na internet prezentaciji “Biblioteke Srbije” vidio da je moj pokojni ujo Tomislav Kopunović, na čije stihove su komponovane 4 bunjevačke pisme, svrstan u hrvatske autore, pošto su njegove knjige, u ostalom kao i sve ostale koje je izdala “Bunjevačka matica” izdate na latinici, čime je svisno, jel zbog aljkavosti propisivača lingvističkih, a možda u pozadini i političkih pravila, učinjeno hrđavo dilo protiv pravih Bunjevaca, virmih starim dobrim odnosima sa Srbima i svima drugima, tamo di živimo. To svakako nije greška same biblioteke, već pravilo uspostavljeno u Srbiji, koje je nepravda za nas Bunjevce, koji se generacijama ne izjašnjavamo niti ćemo, ako nas još bude, ko Hrvati, već ko pravi starovinski kazano Bunjevci. Današnji Beograd blisko se time naslonio svojim stavovima, upravo na stavove Josipa Broza Tita i na komunističko naređenje iz 1945. godine GNOOV, o ukidanju de jure, nas Bunjevaca. Čak Bunjevci u Mađarskoj, koji su tražili pomoć našeg Ministarstva spoljnih poslova, istu nisu mogli dobiti jer je dijaspora za ovo ministarstvo, eksplicitno - samo Srbi van Srbije. Bunjevci nisu, opet eksplicitan stav, dio dijaspore, koja je predmet njegovog rada i interesovanja. Implicitno, postavlja se pitanje ko smo onda mi Bunjevci u Subotici i Somboru, kao državljani, ko u inostranstvu triba da štiti naše sanarodnike i familije, koje su Trijanonskim ugovorom ostali sa druge strane granice. I Srbi su isto tako, istim sporazumom ostali ko naše tamošnje komšije u dijaspori, ali o njima se stara naše ministarstvo spoljnih poslova. I triba, i oni u Mađarskoj nestaju ko Srbi, ali zašto isto ne važi i za nas. Da li smo mi ode od Trijanona eksteritorijalno na zemlji koju smo krvlju oduzimali Turcima?

Ogromne su mađarskim Bunjevcima bile nade, a posli ovoga uslidilo je ogromno i teško razočarenje. Zbog nas Bunjevaca, ne isplati se političarima pomirati dobre odnose sa Hrvatskom i Mađarskom. Kao podsićanje na ta vremena radosne saradnje sa Beogradom, kada nismo bili nužno zlo, evo jednog dila iz uvodnog izlaganja sestara Janković: “Za rodoljube i borce razlika u veroispovesti nije predstavljala smetnju. Isti jezik, isti običaji, iste pesme, iste igre, (što se često isticalo, pr. Z.S.) bili su temelj na kome su ovi svesni i smeli narodni prvaci pokušavali da izgrade zajedničku narodnu sudbinu... Mnogobrojni su primeri te saradnje i uzajamnog pomaganja (sitimo se somborske “Norme” pr. Z.S.) između katolika, koji su se jednim delom nazivali Bunjevcima, i pravoslavnih Srba. Da samo uzgred pomenemo nekoliko. Srbi su pomagali moralno i materijalno prve bunjevačke listove “Misečnu hroniku” i “Subotički glasnik”. Srbin Dr. Dušan Petrović, otvorio je u Subotici 1893. godine bunjevačko-srpsku štampariju, pa sa Mladenom Đ. Karanovićem i nekim Bunjevcima pokrenuo nedeljni list “Subotičke novine”. Vredno je istaći da je Karanović, svršeni srpskopравoslavni bogoslov, to učinio na molbu katoličkog sveštenika Paje Kujundžića. Srpsko pevačko društvo učestvovalo je 1879. godine na prvom Velikom prelu, kojom prilikom je došlo do bratimljenja između Bunjevaca i Srba. Subotički Bunjevci posećivali su beside Srpskog pevačkog društva (osnovanog 1865.) i zabave Srpske dobrotvorne ženske zadruge (osnovane 1878.) koje Bunjevke i materijalno pomažu. Bunjevci su održavali žive veze sa Srpskom čitaonicom (osnovanom 1865.). U nedostatku svoga pozorišta, Bunjevci su posećivali u velikom broju predstave Srpskog narodnog pozorišta iz Novog Sada kada je ono gostovalo u Subotici, jer se, kako saopštava subotički list Neven, “u njemu razleže mili glas dragog nam jezika narodnog”. (Bunjevci su imali jedno od najvećih i najluksuznijih pozorišta u zemlji, ali nisu imali bunjevački glumački ansabl, pr. Z.S.). Oduševljenje svim onim što predstavlja narodnu stvaralačku snagu i njegovu sposobnost bilo je tako veliko, da društvena hronika u stupcima tadašnjih bačkih listova, časopisa i kalendara ponekad liči na romantičarsko zanesenjaštvo. U stvari to je dobrim delom bila narodna svest na straži. Narodne svetkovine u Bačkoj, kraju ekonomski najjačem u Vojvodini, bile su mnogobrojne. U pogledu nošnje, one su pružale sliku rasipnog sjaja; u pogledu igara i pesama,

one su bile svečane smotre narodnog orskog i muzičkog predanja; u pogledu učesnika, one su predstavljale skup smelih rodoljuba i poklonika narodne kulture. Svadbe, božićni, pokladni, uskršnji, duhovski, žetveni i drugi običaji, divani, prela, sela, svečanosti u Dudovoj šumi, berbarske zabave, pučka veselja, pučke igranke, beside, beside Srpskog pevačkog društva, predstave Srpskog narodnog pozorišta, koncerti i mnoge druge priredbe i običaji, svedoče da je kod narodnih slojeva potreba za društvenim životom i kulturnim podizanjem tu bila vrlo jaka. Ukoliko su neke svetkovine po organizaciji, ali ne i po duhu, ispadale iz okvira narodne tradicije, one su, kao što će se docnije videti, bile diktovane i smišljeno spremene od strane svesnoga dela inteligencije i drugih dalekovidih ljudi iz naroda, čija je svaka inicijativa išla u pravcu čuvanja narodne individualnosti, negovanja narodne umetnosti, buđenja narodne svesti i prikupljanja pozitivnih narodnih snaga, na temelju osvedočenih narodnih potreba, radi unutrašnjeg narodnog jačanja. I to je, između ostaloga, bio jedan od razloga što su se Bačvani nekad tako mnogo veselili i pored sumornih okolnosti u kojima su živeli. U okviru istorijskih događaja i u sklopu društvenih prilika onoga vremena, narodna igra i narodna pesma bile su moćni činioci pomoću kojih je poljuljano narodno rodoljublje opet učvršćivalo svoj koren.” Zanimljivo je da je u poglavlju o narodnim nošnjama rič gotovo isključivo o bunjevačkim narodnim nošnjama, dok za srpske nošnje kažu da su se brzo izgubile i da su Srbi listom počeli nositi građansku odiću. Sestre Janković o nošnjama Bunjevaca, naravno u ambijentu folklornih interesovanja primećuju: “To nije bio slučaj sa starom narodnom nošnjom kod drugih Bačvana, o čemu ima više tragova u literaturi. Svaka bunjevačka cura, po rečima L. Kneževića nosila je bogato odelo od najteže damske svile i od najtežeg svilenog somota različitih boja. Haljine su im bile ukrašene najskupljim čipkama i širokim zlatnim “portovima”, kao na generalskim uniformama”. Od desetak sukanja koje svaka na sebi ima, sve su skupocene. Košulja je od platna tankog kao paučina, koje je ona sama oprela i otkala; rukavi na košulji su vezeni (“začunčani”). Svileni prsluk načičkan je zlatnim čipkama, tako da kad ga skine, on stoji uspravno. Dukate oko vrata devojaka i žena nije nosila. (Na ovu činjenicu ukazuje već odavno, ali me demantuju u folklornim društvima, gde se masovno divojkama oko vrata višaju mesingane pločice, stvarajući tako

na neodgovoran način projektovanu prošlost pr. Z.S.). Pa ipak, nije redak slučaj da je po dve tri njive ili po nekoliko jutara zemlje otišlo za njenu garderobu. Iako je Bačka bila uglavnom, kraj velikih poseda, nisu bili neopravdani brižni komentari pojedinih trezvenijih ljudi koji su u tome videli nezdravu pojavu. Isprošene devojke i udavače odlazile su na Veliku gospojinu u crkvu gologlave, po čemu su se razlikovale od ostalih cura. Muškarci su nosili čizme sa mamuzama (mamuze su se nosile za vrime jašenja i u kolu, pr. Z.S.), mrke čojane čakšire, tkanu košulju i svileni prsluk u boji, ukusno skrojen, koji naročito lepo pristaje uz vitki stas dobrog igrača. Bogoboj Atanacković u pripoveci "Bunjevka" opisujući mušku nošnju, pominje dolamu i "čakšire od plavetne čohe" (što čini vezu sa narodnim nošnjama Hercegovine i Crne Gore i našim poriklom od Skadra, sa severa Albanije, s obzirom da je rika Buna zapravo nekadašnji naziv rike Bojane, pr. Z.S.), čizme i srebrne mamuze, a govoreći o nevestinoj opremi, pominje "ubradač od suvoga zlata, svilen prsluk sa srebrnim pucadima", suknju i pregaču od prirodne svile. (Ubradač je ovde možda dospeo kao dio narodne nošnje imućnih somborskih Srпкиnja, koje su pokadgod imale gotovo istovetnu nošnju sa Bunjevka, pr. Z.S.), suknju i pregaču od prirodne svile. Ženska narodna nošnja danas je modernizovana. U starim porodicama po fijokama i sanducima mogu se još naći ostaci nekadašnje raskoši." U odeljku broj 2. Narodni običaji, sestre Janković zadržale su se na onim običajima koji su povezani na niki način sa folklorom. Sestre Janković o ovome kažu: "Ako se pažljivije uporede običaji Bačvana sa običajima iz drugih jugoslovenskih krajeva, videće se da tu ima mnogo zajedničkog ili sličnog, čak i kad su u pitanju udaljena područja. *Svadbene običaji* ..U listu "Bačka" (1888.) pominje se Devojački vašar u Somboru. To je skup mladića i devojaka na kome se vrši prosidba. (U Bitolju na Istočni Petak održava se sabor na kome se zaključuju veridbe). Ranije se sklapanje braka vršilo uglavnom preko roditelja. Roditelji, pošto posredstvom koga člana porodice dobiju od sina pristanak za ženidbu i ime devojke koju voli, počnu sa pripremanjem prosidbe. U Subotici momkova mati odlazila je na veliku misu da bi izabrala sebi snaju. Buduća svekrva šalje u devojačku kuću jabuke sa zadnutim zlatnim ili srebrnim novcem (u Atanackovićevoj pripoveci "Bunjevka" pominje se: "u jabuci zadeveno na križ šesnaest dukata"); ona šalje tako isto i dve "rozolije" (čuture) sa

rakijom (brdo i tvrđava iznad Skadra koji je na našoj Buni, zovu se i danas "Rožata", pr. Z.S.), okićene cvećem i uvijene u svilenu maramu. Taj običaj se zove rakija (zapravo rakijare, pr. Z.S.). U devojačkoj kući nastaje većanje u kome učestvuju svi članovi njene porodice. Od toga da li će se čuture otvoriti ili će se netaknute vratiti momkovoj porodici pre isteka dvadeset i četiri sata, zavisi ceo dalji tok stvari. A čuture se ne otvaraju ako se makar samo jedan član devojačke rodbine izjasni protiv momka." Ovaj etnološki segment o bunjevačkim običajima znatno je obimniji u etnološkom dilu knjige broj V, u kojem na čak 18 strana analizirajući narodne običaje u Bačkoj, pišu zapravo najvećim dilom o bunjevačkim običajima. Sve naprid izneto, svidochi da Bunjevci imaju prid svojim narodom i svojim mladima prije svih, obavezu da počmu etnološka i muzikološka istraživanja na terenu, sa još živim kazivačima. Prithodne generacije, ostavili su znatno više takvih zapisa, koje mi samo analiziramo, sa ovog, jel onog aspekta, što se može i sad i posli, ali terenska istraživanja omeđena su i dometima života, na koje ne možemo uticati.

Juriga, 6.7.1979: napuštena kuća Pere Tumbas Haje, ćoša M. Gupca i Sremske

Profili

Zvonko Stantić

Hrabri bunjevački biskup Nikola Milašin

Povodom 200. godišnjice ustoličenja

Prema: LJETOPIS MATIJE PETRA KATANČIĆA (Vitam suam auctor)

U Baču su prije Katančića bili zaređeni poznati franjevci: Mijo Radnić, Josip Janković, Josip Jakošić, Nikola Milašin, Marijan Lanosović, Josip Stojanović, braća Perczky (Martin, Emerik i Antun) i dr

Bariša (Bartol) Milašin (Nikola mu je ime koje je dobio ulaskom u franjevački red) rodio se 1. maja 1736.g u Bačkoj županiji, u Čavolju, selu u kojem su tada živili isključivo Bunjevci. Roditelji (Petar Milašin i Kata Pančić) bili su katolici, zemljoradnici. Ovo prizime dolazi od imena Milašin, a sriće se u obliku Milašinović. Dušobrižnici Čavoljčana u to dobo bili su bajski franjevci, pripadnici redodržave Bosne Srebrene, pod čijom jurisdikcijom su bili i Bajski i Somborski franjevački samostan, ali ne i Subotički, pa zato oni franjevci koji su došli u našoj seobi nisu mogli u njemu ostati, ali u Somborskom i Bajskom jesu. Na žalost „Historia domus“ franjevačkog samostana u Baji, koju sam dobio od g. Kamermana i dr. Galaija sadrži podatke od 1694. godine pa time ne

obuhvata nama najvažnijih prvih 8 godina na ovom prostoru. Originalne sridnjevikovne matične knjige somborskih Bunjevaca pisane po svemu sudeći starom ćirilicom, pripisane su u Bajskom franjevačkom samostanu na latinicu, dok su originalne matične knjige subotičana pripisane u Segedinskom franjevačkom samostanu. Virovatno je da se isto desilo i sa maticama segedinskih Bunjevaca. Učeni franjevac, pater Bonaventura Bešlić (Basslich) rano je uočio nadarenost i visoku inteligenciju malog Bariše, pa se stalno paštirio o daljnjem njegovom školovanju. Učenje Milašin je nastavio prvo u Baji di je učio na bunjevačkom i nemačkom jeziku. Na dalje školovanje odlazi u Kečkemet i Segedin, di je naučio mađarski jezik, a zatim u Paduu i Radnu, di uči humanističke nauke - humaniorum. Godine 1756. u Radni u Kapistranskom samostanu sv. Franje, steko je pravo da zaduži duvansku franjevačku reverendu i stupi u Franjevački red siromaha, pod novim redovničkim imenom Nikola (Miklos). Teologiju je završio na budimskom visokom¹ samostanskom franjevačkom učilištu, di mu je od velike pomoći bio dobri pater Bono (Bonaventura) Bešlić, velikim dilom zaslužan za Milašinovo dalje školovanje u Budimu, di je i sam bio primišten². Zbog pomanjkanja svićenika, još prije svršetka studija, sa 24 godine, 1760. g. posvetili su ga za popu. Prvu misu održo je na Dove u Bajskoj franjevačkoj crkvi¹ Neka mi bude dozvoljena mala digresija. Ovu veliku crkvu i samostan podigla je moćna bunjevačka plemićka familija Latinovića sa kadgodašnjih nevirovatnih 45.000 jutara zemlje, što mi je izno direktni potomak ove stare dalmatinske plemićke loze Ödön Latinović, vitez reda „Zlatne podvezice“, koji se na poziv Čabe Kamermana, bliskog rođaka Nikole Milašina, prija 3 godine aktivno uključio u borbu mađarskih Bunjevaca za dobijanje svoje samouprave, izjavivši na porodičnom memorandumu sa starim grbom, da on kao Bunjevac zahtiva odriđene podatke od državne izborne komisije, da mu se dostave. Dostavljeni su u roku od 5 dana, iako je ekipa oko

¹ Dr.Mándics Mihály, „Bajai Honpolgar“, februar 1997.god, 2/76.

² „Historia Dioecesis Alba-Regalensis Sede Episcopali “ koju je Dr. Mandić Mihajlu u vidu kopije dobio od biskupovog rođaka Bele Milašina, 1022 Budapest II, Alvanci ut 10.

Kamermana, koja je to tražila, uzaludno pisala i čekala na to više od 9 meseci. Dušobrižničku dilatnost Nikola Milašin je otpočeo u Budimu i okolini, o čemu, među ostalima, svidoe i matične knjige u Šumaru (Solymar) i Čepelju (Csepel) koje su bile „Rac-Ilir“ jel racko-ilirske. Na starinu Tabana i Čepela pozivaju se i srpski etnolozi i istoričari, ali i mađarski bunjevački autori. Pošto je Biskup Budanović u toku zatočeništva za vrime II svitskog rata u budimskom franjevačkom samostanu, obilazio ova periferna naselja Budimpešte, za virovati je da su tamo živili mišano Bunjevci i Srbi. Svojom se prožrtvovanošću posebno istako 1760. g. u Tabanu za vrime haranja kuge, koje se nije bojo ko većina drugih. Tu ludu hrabrost zadržo je i ko nadpastir, kada je njegov sekretar Šimonji Pal pomažući obolile francuske ratne zarobljenike dobio kugu. Milašin mu je svojim rukama prinosiso ranu i likarije, ne bojući se i ne gadeći se velikih otvorenih rana, sam mu je na njih privijo vruće zavoje. Te godine završava svoju pastorizaciju u Budimu. Iduće 1761. godine njegov ga Red, ko najboljeg za vrime prikinutog studiranja, šalje u Firencu radi završavanja studija, prikinutih zbog prijevremenog zariđenja za popu. Putovanje brodom započo je u Trstu, koji je bio glavna austrijska luka na Jadranu, a nastavio pišice od luke Venecija do kapele Divice Marije u Lorettu. Nauke je kao natprosično inteligentan, završio ko najbolji, zbog čega ga 1764.-1765. škulske godine, oma postavljaju za profesora folozofije u dalekom visokom franjevačkom učilištu u Lodi kraj Milana, kako navodi većina autora. Međutim iz izvoda Stonobiogradske biskupije njegov rođak Bela Milašin navodi grad Insubria, kojeg u staro vrime navode i ko Pompeja Cio ovaj severni dio Italije, tada je pripado Austrijskom carstvu. U toku studija proširio je svoje znanje pored bunjevačkog, nimačkog i mađarskog i italijanskim, srpskim i latinskim jezikom i to kako je zapisano –perfekt, ali i da je kontakt lako uspostavljao na 7 jezika, što znači da je otvoreno pitanje koji je to sedmi jezik koji nismo naveli. Upravo taj njegov multilingvizam, ali i dobro ponašanje razlog je što ga je vlasnik tamošnjeg austrijskog puka zapazio , pa ga je tražio za svoj puk, u kojem je 7.marta 1767.godine imenovan za vojnog kapelana, što je rado prihvatio, zaminiivši profesorsku katedru. Njegovu posebnost i individualnost zapazili su pridpostavljeni u armiji, pa je iste 1767. godine imenovan dušobrižnikom štaba armije. Prihvatio je na sebe i

vironauk oficirskih familija. 1782. godine u Beču, došlo je do velike i tragične eksplozije barutane. Ovaj hrabri Bunjevac nije se bojo opasnosti koja je prtila da će doći do novih eksplozija, dok su drugi na velikoj udaljenosti mudrovali, kako bi prikrili ogroman strah, Bariša - Nikola Milašin uletio je među ranjenike, izvlačio ih na sopstvenim ramenima iz opasnosti, privijio ranjenike. Na lice mista oma je izašo car Josip II. I svojim očima zapazio neviđenu hrabrost mladog vojnog svićenika Milašina. Iduće 1782. godine, car Milašina nije zaboravio nagraditi. Unapridio ga je za glavnog štabnog svićenika – ešpereša (superior castrensis). Malom deranu iz Čavolja, koji je u deranca izraso znajući samo svoj lipi i starovinski bunjevački jezik, ovo je bio početak života u visokom austrijskom društvu, ali svoje Bunjevce i svoje rodno selo Čavolj, prema pričanju mištana, Milašin nikad nije zaboravio, ni prekinio vezu. Navodno, već iduće 1783.godine doprinio je završetku i posvićinju Čavoljske crkve, u kojoj je župnikovao opet Bunjevac - Josip Bošnjak. Milašinovu vezanost za rodni kraj potvrđuje i pismo koje se čuva u bajskom franjevačkom samostanu (tom I, str. 160). Pismo, pisano latinski, Milašin je uputio Grguru Peštaliću, koji ga je izvestio o smrti njegovg pokrovitelja i opet Bunjevca, fra Bonaventure Bešlića (iako je zapisano Basslic). Navedimo ga u bunjevačkom privodu, maternjem jeziku sve trojice..

»Velepoštovani i uzorni Oče!

Koliku sam bol ositio čitajući Vaše retke o smrti cinjenog oca Bonaventure, može zanti samo onaj koji i drugima naučava ljubav i poštenje dobročinitelja. Pokojniku koji je i meni udilio toliko dobra, i ja puno dugujem, uspomenu na njega navike ću sačuvati i nikada ga neću zaboraviti. Već i sada neka počiva u svetom pokojju, onaj ko je za života neumorno izgarao za druge, posebno za dobrobit cinjenoga bajskog bratstva.

U Požunu, (Bratislavi) 25. sičnja 1791.«

Josip II, koji je u velikom austrijsko-turskom četvorogodišnjem ratu, objavljenom Turskoj 9. februara 1788. godine, povedenom u savezništvu sa ruskom caricom Katarinom II (1787-1791) lično je sudilovao. za svojeg ličnog ispovidnika 1788. godine izabro je baš našeg Nikolu

Milašina, koji je dobro poznao taj teren, što je po cara bilo spasonosno prilikom jednog iznenadnog prodora turskih jedinica priko Dunava kako navodi većina autora, dok Šomodi Arpad navodi da je to bilo kod Slatine³, u namiri da cara i komandu uvati u neprijateljski obruč. Svojom prirodnom snalažljivošću Nikola Milašin iako popo, a ne oficir, uspišno je izveo iz turskog čvrstog obruča, koji se sve više i više stezao, cara, a ne kralja kako neki navode i njegovu pratnju, spasivši time život krunisanoj glavi. Car se ubrzo zbog bolesti i izmorenosti vratio u Beč. Milašin je naravno i nadalje ostao na bojištu u štabu, ko „prior cast“ , i lično učestvovao u svojoj 53. godini i 24. godini štabnog svićeničkog rada, u opsadi, tada turskog Beograda (od 12. septembra - 9. oktobra 1789.) Ovaj rat završen je primirjem ubrzo posli smrti cara Josipa II, bez velike koristi, osim što je privrimeno zauzet Beograd.

Stonobiogradski biskup

Dotadašnjom svojom službom Nikola Milašin podjedanako je posviđočio svoju sposobnost pedagoga, svićenika i viroučitelja. Isticao se svojom domišljatosti i hrabrosti. Zauzvrat teško bolesni car 19. januara 1790. g. imenovao ga je na tada upražnjeno mesto Stonobiogradskog biskupa. Kako je Josip II već idućeg miseca umro, imenovanje je 20. aprila 1791. godine pismeno izdao i u Rim poslao naslidnik na carskom tronu, Leopold II. Biskupski tron je nakon smrti biskupa Nagy Ignaca bio upražnjen 2 miseca i 4 dana. Na osnovu potvrde biskupskog imenovanja, koju je izdao Papa Pije VI, pristiglom u Beč 26. juna, Bariša Nikola Milašina je 8. septembra 1790. godine na dan Male Gospe, Đakovački biskup Franjo Mate Krtica uz saposvetitelje Fengler Jožefa - Đerskog biskupa i Kalataji Ferenca Veliko Varadinskog (Oradea), a ne Veliko Varaždinskog biskupa, kako pojedini autori navode, u njegovoj 53. godini života i 24. godini nošenja uniforme, posvetio za biskupa u Bajskoj franjevačkoj crkvi.⁴ Ustolićenje u svojoj

³ Somogyi Árpád, „A Milassin gyűjtemény nyomában”, Műgyűjtő IV.évf. 1972.-2 számában

⁴ Dr. Mándics Mihály, „Csávolyi helytörténeti füzetek “ sv 1. str.15.

Stolnobiogradske biskupije (Szekesfehervar) obavljeno je 11. oktobra. Iako je imenovanjem za biskupa uveden u red mađarskog plemstva, Nikola Milašin je sa bratom Pajom i još 31 članom njegove porodice, proglašen 7. marta iduće 1791. godine plemićom. Kopija plemićkog pisma čuva se u Čavoljskom muzeju.

Uz uobičajene biskupske dilatatnosti novog biskupa čekala su dva velika posla: nastavak izgradnje biskupskog dvorca i utemeljenje simeništa. Milašin je došao na čelo mlade biskupije, koja je osnovana tek 17. juna 1777. godine. Izgradnju dvorca, što je koštalo 100.000 forinti kako tvrdi većina autora, dok u izvodu iz istorije Stonobiogradske biskupije stoji 75.000 forinti, uspišno je priveo kraju. Ko poznavalac umjetnosti, (u Italiji je vidio puno vrhunskih umjetnina i palata) Milašin je palatu opremio vrijednim slikama, umjetničkim predmetima, namještajem i luksuznim pećima.⁵

Utemeljitelj stonobiogradske biskupije

Već od prvih dana svojeg biskupovanja Milašin je posvećivao posebnu brigu osnivanju biskupije. Redovno se interesovao za buduće svećenike svoje biskupije, koji su učili na mađarskim i drugim bogoslovijama. Samostan 1792. g. raspuštenog Pavlinskog reda nije uspio pridobiti za biskupiju. Međutim 1798. g. s pomoću palatina Josipa, besplatno je dobio bivši karmelićanski samostan i crkvu za utemeljenje biskupije. Obnovivši ih, 7. novembra 1802. g. s četiri profesora i 23 biskupijarca, otpočela je s radom ustanova kojoj je zadatak bio osiguravanje svećeničkog podmlatka u Biskupiji. Tokom dvije godine biskup Milašin je biskupiju izdržavao o svom trošku. Nažalost, nije se dugo mogao radovati svom djelu, jer u ljetu 1809. godine vojska je zapljinila zgradu biskupije i priuredila ga u bolnicu za ranjenike. Zahvaljujući svojim vezama u vladi i vojnom zapovjedništvu, u martu 1810. godine zgrada mu je vraćena. Osnovo je i dom starih i bolesnih svećenika u

⁵ g. 1972. u. 2. br. izdanja „Művészettörténeti Értesítő”, autor studije upozorava da je Milašin bio vrijedan skupljač umjetnina i dobar poznavatelj umjetničkih djela.

zdanju što ga je 1801. godine Sigismund Grubanović testamentarno ostavio u tu svrhu. U to vrime biskup Milašin bio je već pomalo bolešljiv.

Briga za siromahe i nevoljnike

Želimo li bolje upoznati život Nikole Milašina, potribno je prigledati dokumente koji su u Arhivu Stonobiogradske biskupije. Nevirovatna je biskupova sposobnost da uz niske prihode biskupijskih imanja, osigura dovoljne prihode za svoje ustanove. Posebno se puno žrtvovao za potporu ratnih invalida, ali i za razne stvaralačke poduhvate u zemlji. U ratu protiv Napoleona uzo je učešća ko donator austrijske, odnosno Ugarske vojske. To potvrđuju potvrde visokih vojnih vlasti: 19.januara 1769. godine darovo je 1000 merova zobi, iste godine, misec dana posli, 19. februara daruje još 1000 merova zobi, a 21. marta 1000 forinti i 500 merova zobi. Nakon čega ga car imenuje unutrašnjim tajnim carskim savitnikom. Iste godine za domovinu on oprema posebnu banderiju, a nadhercogu Karlu šalje za ratne potrebe dodatnih 500 forinti, na čemu mu se nadhercog posebno pismeno zahvalio. 9. decembra 1805. godine dobija zahvalnicu što je za potrebe vojske darovao 1000 merova zobi i 1000 merova žita. 6. juna 1806. godine poslo je ogromnih 4.000 forinti za saniranje ratnih šteta u Austriji, Češkoj i Moravskoj. 10. decembra u Komarom šalje veliku pomoć u novcu i vinu za ranjenike u tamošnjoj bolnici. Za obnovu Ludovika akademije 1808. poklanja 5.000 forinti. Prema potvrdi herceg-primasa Mađarske, nadhercoga Ambrus Karolja, Milašin je za pomoć plemićkom ustanku iste 1808.godine poklonio znatnu svotu novca, čak opterećujući svoje finansije, u vridnosti od 12.000 forinti i uz to svu zlatninu i srebrninu kojom je raspolagao, ostavivši minimum za funkcionisanje biskupije. I u testamentu se pobrinio za pomoć siromašnima. Za 24-godišnji svoj rad vojnog svićenika istico se svojom skromnošću i nezahtivnošću, ko što i triba pravi Bunjevac, što je sačuvo i u biskupijskoj palati.

Nije zaboravio ni sluge

Biskupijom je upravljao u duhu Tridenskog sabora. U svom izveštaju „Ad limina“⁶ upućenom u Rim 1800. godine iskreno priznaje da nije često propovideo, jer mu je zdravlje narušeno, ali se uvijek brine o prikladnim svićenicima koji će pridićiti. Milašin se većma ističe kao vrsni organizator koji vojnički spretno želi urediti čak i virski život slugu i lutajućih pastira. Godine 1798. Namisničkom veću pridložio je da se osigura dušobrižništvo i onih katolika koji žive daleko od župnih središta, razbacani po mnogobrojnim pustarama. U njima je pripoznavo svoju mladost i seljane. Zbog toga je Ugarskom namisničkom veću 1798. godine pridložio da se za svaku biskupiju imenuje jedan „missionarius campestris“ –popo koji bi po ugledu na sridnjevikovne franjevce obilazio pustare da se tako pobrine za pastoral sluga i sirotinje. U to vrime u njegovoj Stolnobiogradskoj biskupiji, na tom poslu radio je Kavač Ferenc.

Karakterisala ga je skromnost, neposrednost, dobronamirnost

Pošto se ustezao od pridićenja, di koji oštromno postavljaju pitanje koliko je Bunjevac Nikola Milašin znao mađarski. Sasvim je jasno da studiranje u Kečkemetu i Segedinu ne bi bilo moguće da nije znao dobro mađarski. Činjenica je međutim da je u biskupskom arhivu, od njegovih govora na mađarskom jeziku, sačuvan je samo jedan , što ga je ko ohrabrujući i rodoljubivi održo 21.juna 1797. godine prid polazak županijske legije protiv Francuza, što je naravno smatro svojom važnom pastirskom zadaćom. Opšte je poznato s koliko je pažnje pratio sudbinu simeništaraca i kako je uporno i vojnički čvrsto branio mlade svićenike od napada često nepravednih i škrtih starijih popova. Taj njegov neposridan odnos i briga za obične svićenike, u baroknom dobu, kada se sve temeljilo na autoritetu, bili su itekako upadljivi. Nakon ponovljenog moždanog udara, velepoštivani biskup Nikola Milašin, umro je u 75. godini života i 21.godinu biskupovanja, 2. jula 1811. godine, uz sve sakramente, baš na dan Divice Marije, koju je tokom života toliko poštivo. Saranjen je u kriptu stonobiogradske katedrale. Za njegovu dušu

⁶ Stjepan Beretić, „Subotička Danica“, kalendar za 1990. str. 133-136

održana je 13. avgusta sveta misa, na kojoj su uzeli učešća opat Horvat Janoš, vesprenski kanonik i kasniji biskup u ovoj biskupiji, te opat iz Valenštajna Shmidt Jožef, plebanoš u Rackeveu. U sićanju idućih naraštaja, među njima i čavoljskih Bunjevaca, Milašin je osto zapamćen ko marni, savisni dušobrižnik i uzoran biskup. Zbog toga neće nam se činiti priuveličanim oproštajne riči njegovih svićenika: „Nemo est nostrum, qui paternam ejus benevolentiam expertus non fuisset!“ (Među nama nema nikog ko njegovu očinsku naklonost nije doživio“)

Među svićenicima, prema šematizmu Arhiva Kaločke nadbiskupije, od Milašinovih navode se i *MILASIN Jacobus* bölcsész hallgató az Egri Szemináriumban 1841-1842. 106 (Történeti Sematizmus-2002)

MILASSIN Emericus saecularis Alapítványkezelő Hivatalnál könyvelő 1869-1886. 93 (Történeti Sematizmus-2002)

Zanimljivo je da je u Čavolju radio Kasniji Stonobiogradski biskup, takođe Bunjevac, Szucsics Alexander, nat. 1854. Febr. 25. Zombor, ord. 1881. Oct. 30. sive 31. sive nov. 1. Romáé, 1882. Coop. in Bajmok, ibidem 1884. Adm. inter. ibidem, dein coop. in Monostorszeg, ibid. int. Admin., mox Coop. 1886. Coop. in Szabadka ad S. Teres., 1887. Adm. in Csurog, 1888. Prof. in praep. Colocae, biblioth., advocatus pauperum, 1891. Paroch. in Csávoly, 1892. sive 1893 Not. distr., ss. theol. doctor. (Schem. 1914) Szucsics Sándor (Zombor, 1854. febr. 25. – Csávoly, 1915. nov. 7.) 1882-1915, 0,02 ifm /Inf. 1882-86. /Fegyelmi 1884. /Szabadságkérelmek /Ezüstmise 1906. /Betegség, betegszabadság 1914-15. /Obitus /Massa (Personalia-2002)

SZUCSICS Alexander Német-Magyar Kollégium 1877-1882, káplán Bajmokon 1883-1884, Monostorszegen 1885-1886, Szabadka Szent Teréz plébánián 1887, adminisztrátor Csúrogon 1888, SS. Theol. Doctor, Kalocsai Érseki Főszentszék szegények ügyvédje 1889-1891, Érseki és Káptalani könyvtár könyvtáros 1889-1891, Férfitanító-Képezde Kalocsa segédtanár 1889-1891, Prof. Kalocsai Tanítóképző 1890-1891, plébános Csávolyon 1892-1915, not. distr. 1894-1911. 71, 92, 109, 110, 156, 170, 174, 247, 279, 327 (Történeti Sematizmus-2002)

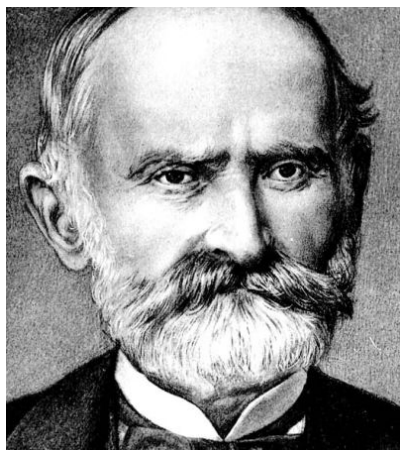

Sa istorijske tribine o Nikoli Milašinu u Bunjevačkoj Matici

Zvonko Stantić

Život i rad akademika Josipa Pančića

5 (17) aprila 1814. - 25. februara (8. marta) 1888

Botanička istraživanja s vizijom

Povodom 200 godina od rođenja akademika Josipa Pančića, u Galeriji nauke i tehnike SANU, 10. aprila ove godine, otvorena je izložba pod naslovom „Geološko blago zemlje Srbije“, a 17. aprila na Univerzitetu u Nišu, obilježeno je kako stoji na plakatu: „200 godina od rođenja velikog lekara, naučnika i akademika Josifa Pančića“. Tom prilikom, pridsidnik SANU, prof. dr Nikola Hajdin je istako: „S obzirom na to da je

njegov doprinos srpskoj nauci ogroman, zadatak sadašnjih akademika je da nastave njegovu viziju.”

Ovo što slidi je pokušaj da ovaj naš vrli Bunjevac, bude poznat i nama Bunjevcima, iako će istina o svemu, značajno usložnit našu alternativu samoidentifikacije, al i sliku drugi o nama.

O poriklu, porodici, školovanju...

Prema pridanju, Pančići su poriklom iz Hercegovine i od davnina su se doselili u selo Ugrine, u kojem je prizime Ugrin vrlo često. Ono se nalazi na severnim ograncima Velebita u sastavu kadgodašnje opštine Bribir, koje je sad u opštini Novi Vinodolski. Krajom XVIII vika tu su živila tri brata Pančića: Grgo, Mate i Pajo. Aktuelni bribirski župnik Ante Cin-

drić, koji tamo službuje 42 godine, navodi da se u župnim maticama to prizime piše Pančić, što mož bit ista razlika ko kod naši prizimena Prčić i Prčić. Spominje se i oblik Pancić. Prithodni župnik koji je zbog dotrajalosti pripiso matičnu knjigu STALIŠ DUŠA, ubijen je kako tamo tvrde „po partizanima“. Jedan župljanin je tu knjigu zakopo da se sačuva, a do dolaska župnika Cindrića 1960. godine, Ugrine nisu imale župnika. Prema župnikovim ričima, ta je knjiga odneta u Državni arhiv u Rijeki. Međutim, tamo se nalaze crkvene matice od 1682. do 1736. i od 1815. do današnjih dana, što znači da baš one iz 1814. nisu u ovom arhivu. Sadašnji biskup Mile Bogović, koji je tako ponosito i prisrićno na otvaranju izložbe Senjskog muzeja u Gradskom muzeju u Subotici, kazo: „Ja sam Bunjevac“, baš tako i samo tako, zapiso je u kartoteki da za taj period nedostaju matice. Prema akademiku Petru Strčiću, ta je građa nepovratno izgubljena, valjda ne Josipovom krivicom.

Velika pomoć strica Grga

Grgo, Josipov strićko, imao je visoko filozofskobogoslovsko obrazovanje, bio je profesor, a zatim kanonik i župnik u Gospiću. Bio je to čovik koji je sav život posvećivo dobru naroda i od naroda bio vrlo cinjen i poštivan. Želio je bit likar, da bi tako bio od pomoći narodu, al je posto svešteno lice smatrajuć da će i tako bit blizak i od pomoći narodu. Mate i Pajo su bili zemljoradnici. Pajo je imo petero dice; četvrto dite bio je Josip, koji se rodio 5. (17) aprila 1814. godine. Oko ovog datuma postoji neslaganje, pa tako Biološki fakultet u Beogradu stoji na stanovištu da je Josip rođen 17. aprila, dok Leksikografski zavod u Zagrebu, smatra da je tačan datum rođenja 5. april, što nije razlika koja proistiće iz razlike u kalendarima, jer bi onda datum rođenja po pravoslavnom kalendaru tribo biti 18. januar, ali je po svemu sudeći to bio najozbiljniji razlog ovog opridiljivanja. Nije tačna tvrdnja da je otac Pajo bio siromašan i da zato nije mogo dicu školovat. I Pajo i njegova žena, Josipova mater Marga, umrli su rano, pa je kuća opustila. Pajin brat Grgo privatio se da pomogne, pa je najstarijeg Pajinog sina, Matu, školovo i spremio za svištenički čin. Isto tako, prihvatio je i malog Josipa. Kad je Josip završio osnovnu škulu u Gospiću, stric ga je upiso u gimnaziju na Rijeki. Gimnazija je tad bila šestorazredna, a nastava je izvođena na latinskom

jeziku. U toj školi Josip je steko solidno znanje iz svih predmeta, a latinskim i nemačkim jezikom mogu se potpuno služiti. Sam je učio francuski i engleski, italijanski i pomalo španski. U istom razredu a njim, bio je i Franjo Rački, a u mlađem razredu Ivan Mažuranić.

Iz Rijeke Josip je prišao u Zagreb (1830) da nastavi školovanje na Visokoj školi REGIA ACADEMICA SCIENTIORUM, na kojoj su bila dva fakulteta: Pravni i Filozofski. Upisao se na Filozofski. Nastava je trajala dvije godine, a izvođena je na latinskom jeziku. Slušao je predavanja iz vironauke, logike, metafizike, aritmetike, fizike, prirodopisa sa agronomijom, historije Ugarske, opšte historije i grčkog jezika. U toj školi je naročita pažnja obrađivana na virskomoralno vaspitanje i učenici su morali svakog dana prisustvovati svetoj misi. Pančić s tom školom nije bio zadovoljan, jer su prirodne nauke, za koje je on imao osobite sklonosti, bile vrlo oskudno zastupljene.

Interesovanje za botaniku

U dodiru sa nekim Mađarima, saznao je da u Pešti postoji Medicinski fakultet, na kojem se u to vrijeme održavala i nastava iz prirodne nauke, pa je zaželio tamo nastaviti svoje studije. Stric Grgo ga je o tome razumio i dodijelio mu pomoć od 15 forinti mesečno. Međutim, dodijeljena pomoć nije bila dovoljna za život. Pančić je morao privatno zarađivati, dajući časove iz francuskog i talijanskog jezika. To mu je odnosilo puno vremena i uslid tog se njegovo studiranje proteglo na 10 godina, čime stric nije bio zadovoljan, pa mu je uskratio pomoć, ali kad mu je Josip objasnio da je puno vremena izgubio da bi dodatno zarađivao za život, ovaj je to razumio i nastavio s pomoćom. Pančić je u Pešti pored ostalog pratio predavanja iz botanike, onda čuvenog botaničara Sadlera; botaniku je zavolio i steko solidno znanje iz nauke o biljkama. Poslije 10 godina studiranja u Pešti, Pančić je izradio doktorsku disertaciju iz botanike, pod naslovom „Taxiologia botanica”, koju je posvetio svojem stricu i meceni Grgi.

Promovisan je za doktora medicine 7. septembra 1843. godine. Nije želio stupiti u državnu službu i rješio je raditi privatno, kao likar u Gergelez

banji, a stoje je u Budimu. Ordinaciju je opremio namištajom pozajmljenim od prijatelja i kolega. Ali, od likarske prakse nije mogao komotno živjeti, jer nije imo dovoljno pacijenata, a i oni što su dolazili bili su većinom siromašni, uglavnom prodavačice sa obližnje pece, ne više od 30 grošića mesečno, kako sam kaže u jednom pismu. Dopunsku zaradu, imo je još od noćni dežuranja i poziva kolega, ko dobrog poznavao anatomije, za učešće u operacijama. Dozno je da familije Hofman i Maderspak u Ruskabanji (Ruksbergu) u Banatu traže učitelja za svoju dicu, koji bi mogao u tom mistu bit i likar. Pančić se ponudio za to misto i bio je primljen ko domaći učitelj i likar sa nagradom od 400 forinti godišnje i sa besplatnim stanom, nuz to isplaćeni su svi njegovi dugovi u Budimu. Na tom poslu na jugu rumunskog dila Banata, blizo županije Hunjad, nedaleko od podnožja Recezata, u današnjoj županiji KrašoŠomođ, proveo je dvi srične godine, u društvu vlasnika i oficira rudnika, kako se sam izrazio. Aktivno je obilazio okolinu Ruskabanje, dolinu Hatsega, Vlašku, Mehadiju, okolinu Kazana, u Čiklovu di je sa Vierbickijem radio na peščaru izmed Vršca i Kubina. Često mu se pridružio njegov zemljak katolički popo Franjo plemeniti Vučetić, koji je pored Pančića zavolio botaniku. Sa rudarskim inženjerima ulazio je i u rudarska okna, zanimajuć se za minerologiju. Tu je pronađena prva nova vrsta flore *Angstroemia banatica* Hampe. Po odlasku iz Ruksberga posittio je svoj rodni kraj, pravio je izlete po okolini, penjo se i na Velebit i prikupio dosta biljaka iz flore primorja i planine. Posli tog je zaželio da ide u Beč, da tamo prouči i odredi prikupljeni biljni materijal. Stric mu je i to odobrio i dao pomoć. Na putu kroz Hrvatsku saznao je puno što šta o tadašnjim političkim prilikama u Zagrebu i Karlovcu, a slično je primetio i u Liki, što mu se nije sviđalo i nije ga privlačilo da u takoj sridini ostane. Vladajuće prilike nisu mu bile povoljne i on je osittio da se u takim političkim prilikama u Hrvatskoj neće moć na miru posvetit naučnom radu.

Susrit s Vukom Karadžićom

Očo je u Beč da se još bolje pripremi za svoj budući rad. U bečkom Prirodnjačkom muzeju proučio je i odredio prikupljene biljke u Mađarskoj, Erdelju, Hrvatskoj, Štiriji (Štajerskoj) i u Austrijskom velikom vojvod-

stvu, a u isto vreme je na fakultetu pratio i pridavanja čuvenog botaničara Endlihera, što mu je bila svojevrsna specijalizacija iz botanike. Tu se zadržo godinu dana i došo u dodir sa našim poznatim napridnim ljudima Franom Miklošičom i Vukom Stefanovićom Karadžićom. Vuk se zainteresovo za rad Pančića i kad mu je Pančić kazo da bi želio ić u Bosnu, jer ga interesuje flora te oblasti. Vuk mu je odgovorio da bi i on želeo ići baš tamo, nakon čega su se dogovorili da iđu zajedno. Čekajuć da Vuk dobije novčanu pomoć od Rusije, a koju na kraju nije ni dobio, Pančić je bio na izmaku svojeg novca i to je priznao Vuku, koji mu je savitovo da oma krene u Srbiju da traži postavljenje u Užicu, koje se nalazi blizo granice Bosne. Vuk mu je napiso priporuku da je nosi njegovom prijatelju dr Jovanu Stejiću, načelniku saniteta u Beogradu. Pančić je došo u Beograd u drugoj polovini maja 1846. godine za vreme vlade kneza Aleksandra Karađorđevića, u onda još vazalnu Srbiju, tek oslobođenu turskog ropstva. Beograd je imo samo 14.000 stanovnika, s par škula i polugimnazija. Kako je Vuk imo u Srbiji dosta neprijatelja, njegova priporuka ne samo da nije koristila, nego je čak zbog tog i zbog želje da bude postavljen u Užicu, u čijoj se okolini skrivo velik broj protivnika Karađorđevića, Pančić posto sumnjiv, pa nije mogao dobiti to mesto. Čekajuć na postavljenje, skoro je osto bez sridstava za život i pomišljo je da se vrati. U tom je dobio poziv od Avrama Petronijevića, ministra inostrani poslova, koji je imao fabriku cakla u neposridnoj okolini Jagodine, da se privrimeno primi za likara u tom mistu i da radi na suzbijanju zaraze trbušnog tifusa, koja se širila med radnicima fabrike. Pančić je bio na toj dužnosti po godine i s uspihom završio taj zadatak. Za to vreme obilazio je okolinu Jagodine i penjo se na Crni vrh i upozno floru tog kraja. Stanovnici Jagodine su ga zavolili ko savisnog likara i plemenitog čovika. Kad je Pančiću ponuđeno mesto fizikusa u Negotinu, Jagodina je tražila da zadrži Pančića. U tom je i uspila i Pančić je u februaru 1847. godine postavljen za „kontraktualnog” (po ugovoru) likara i fizikusa Jagodinskog okruga.

Vridan naučnik, požrtvovan i skroman doktor

Za vreme bavljenja u Jagodini nastavio je upoznavat floru okoline, penjo se na Rtanj i Ozren. Iste godine zatražio je otpust iz austrougarskog po-

danstva i zatražio prijem u srpsko podanstvo, jel kako bi danas kazali državljanstvo. Nakon dobijanja srpskog državljanstva, koristio je ime Josif. Krajom iste godine, dobio je primištaj u Kragujevac i postavljen na upražnjeno mesto privremenog okružnog fizikusa prve klase 12. novembra 1847. godine. O njegovom dotadašnjem ponašanju ministar unutrašnji dila Ilija Garašanin izvištava Državni savit: „Pančić je za sve vreme dosadšnjeg službovanja svagda revnosno, tačno i na potpuno zadovoljstvo pretpostavljenih svoje dužnosti obavljao.“ Istom Ministarstvu, dr Emerih Lindemajer, načelnik saniteta, o Josipu Pančiću piše: „...Ministarstvo postavilo je na to mesto i unapredilo dr Pančića, istina novog, ali prilježnog lekara.”

Radeći u Kragujevcu i okruženju, on već teške 1849. godine pridlaže Ministarstvu da se sirotinji likovi daju besplatno, na šta Ministarstvo traži od njega da napiše pravilnik i kriterijume za njegovu primenu. Isto tako, ko besplatni ličnik u Bukovičkoj banji, ispitiva likovita svojstva, traži da se izgradi još jedna zgrada za besplatan smištaj bolesnika, a ispituje i efikasnost Aleksinačke banje. I u Jagodini i u Kragujevcu, Pančić je ko likar odlazio na svaki poziv bolesnika, uvek bio zadovoljan i sa skromnom nagradom, a sirotinju je ličio bresplatno. Odlaskom iz Kragujevca, pristo je bavit se likarskim poslom, osim na poziv za konzilijarnu saradnju. Još za vrime boravka u Jagodini, Pančić je odlazio i u Čupriju i tu je upozno mladu baronesu Ljudmilu, ćerku barona inženjera Franca Kordona, koju je zatim ko likar u Kragujevcu, isprosió. U januaru 1849. godine vinčo ji je iguman čuvenog manastira Ravanice, zadužbine cara Lazara, u crkvi svetog Gergija, najstarijoj u Čupriji. Iako bi građa o vinčanima iz koje bi se moglo možda utvrdit kad je rođen Josip Pančić, tribala bit u arhivu u Jagodini, ona je prineta u Beograd, pošto je u vrime prinošenja, Kragujevac bio glavni grad Srbije. Nedoumice je razrišio ćuprijski prota Milija, koji je kazo da su u napadu Bugara 1915. na Čupriju izgorile sve matične knjige. Jedini podatak, neproviren zapiso je njegov prithodnik, da je u crkvi svetog Georgija, vinčan i istovrimeno kršten u pravoslavnu viru Josif Pančić.

Zalaganje za visoku nauku i studente

Pošto je buduća supruga ostala u svojoj, najvirovatnije protestantskoj viri, dozvolu je moro izdat Vladika Pančićevim da mu vladika dozvoli vinčanje u ćuprijskoj pravoslavnoj crkvi. Ime njegove supruge navodi se u tri oblika, ko Ljudmila, Milka i Mileva, što je sve malo virovatno, s obzirom da je bila Nemica. Iduće godine, 8. januara 1850. g. primljen je za člana Društva srpske slovesnosti, sa obrazloženjom: „Društvo srpske slovesnosti... izabralo je blagorodnog i visokoučenog dr Josifa Pančića, lekara medicine i fizikusa okružja Kragujevačkog, iz uzvišenije sposobnosti i prostranog znanja njegovog, naročito po struki Carstva Bečkog, za svog korespodentnog člana”. Bio je pridsidnik Odiljenja prirodni nauka, 1865. i 1866. a pridsidnik čitavog društva 1879. 1880. 1881. i 1882. Za profesora jestastvenice u Liceju 1853. godine postavljen je najprija za profesora, a kad je 1854. godine primljen u srpsko podanstvo, dr Josif Pančić je primljen za redovnog profesora u Liceju, iako do tog vremena, nije sem doktorske disertacije imo nijedan publikovan naučni rad. Već 1856. izradio je kod vlade da i studenti mogu svake treće godine, o trošku države putovat sa njim, što ni danas nije privaziđen, al ni omogućen pristup. U Liceju plata mu je bila 600 talira (2880 franaka), a posli u Velikoj škuli, plata mu je povećana na 800 talira (3840 franaka) i na kraju 1400 talira (6720 franaka), Pančić je osto do kraja života i svojom ličnošću, radom, primerom, cilim svojim životom dilovo vaspitno na 34 generacije licejaca i velikoškulaca, njegovi pridavanja su bili oslobođeni jedino studenti prava. Licej je bio trogodišnji, a Velika škula četvorogodišnji studij.

(nastaviće se...)

U vrime kada je Pančić došo u Srbiju ona je u pogledu flore, faune i drugi prirodni objekata bila neispitana i nepoznata u naučnom svitu. Tu ga je čekalo ogromno neobrađeno polje rada. Al, i vrlo težak pionirski rad, za koji je tribalo ne samo visoke stručne spreme nego još i više od tog, puno ljubavi i volje prema radu i neizmarnog strpljenja i istrajnosti, i to ne samo jednog čovika nego čitave ekipe kvalifikovani istraživača. Za identifikaciju biljaka Pančić je od pomoćni sridstava imo samo svoj ranije pripremljen herbarijum u bečkom Prirodnjačkom muzeju i štogod od

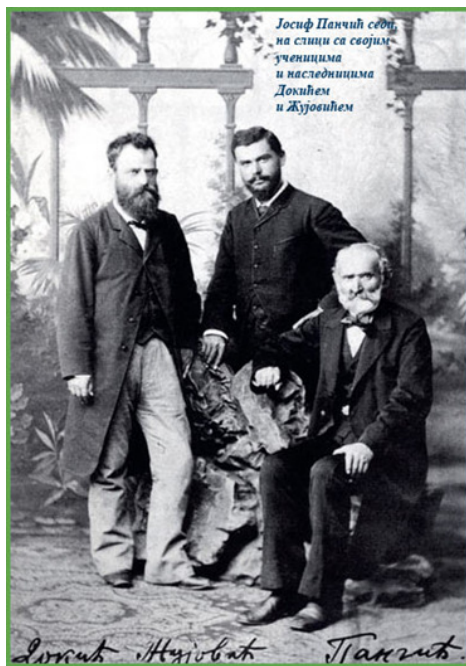
svoji najnužniji knjiga. Ni taj herbarijum nije mogo puno pomoći, jer su se u njemu nalazile biljke najviše iz flore Sridnje Evrope, a flora Srbije je u mnogom pogledu različita od flore Sridnje Evrope, jer se u njoj nalaze, sem sridnjoevropski, i velik broj drugi florni elemenata (pontijskocentralnoazijski, mediteranski i dr.) i veliki broj endemični vrsta. Zato se Pančić u početku svoji floristički ispitivanja moro obraćat za pomoć naučnim centrima u inostranstvu, specijalstima za pojedine biljne grupe, šaljući im sakupljeni biljni materijal na ispitivanje i određivanje. Oni su se rado odazival, jer je i nji zdravo interesovala flora Srbije (i Balkanskog poluostrva), kao što se to vidi iz mnogobrojnih pisama koje je Pančić dobijo. Ta se pisma sada nalaze u arhivi Botaničkog zavoda Univerziteta u Beogradu.

Biljke donele radost

U jednom od tih pisama poznati ugarski botaničar i prijatelj Pančićev, Viktor Janka, ovako piše: „Ne mogu Vam opisati radost koju su mi donele Vaše biljke. Čini mi se da sam bolestan, morao bih ozdraviti pri pogledu na njih. Ne jedanput nego više od deset puta čitam svako Vaše pismo, jer me flora Srbije neobično interesuje i moja je najvatrenija želja da tu rajsku zemlju jedanput sam vidim. Divno je čudo šta Srbija sve pruža. Ona je svakako jedna od onih oblasti, koje su florom najbogatije.” Bilo bi od posebnog interesa da se sva ta pisma koja je Pančić dobijo dobro prouče, da bi mogli ociniti ogroman trud i napor koji je Pančić uložio u svom pionirskom radu i da bi se saznalo kako je veliki ugled uživo u naučnim centrima Evrope. U Liceju je Pančić bio opterećen mnogim dužnostima. Održavo je predavanja iz mnogi predmeta: botanike, zoologije, geologije i mineralogije, pa čak i agronomije.

Kada je postavljen za profesora u Liceju, nije imo nikakvi pomoćni sredstva za izvođenje nastave i naučnog rada u oblasti prirodni nauka, jer je sa njegovim dolaskom i otvoren novi odsek u Liceju „jestastvenotehnički”. Ona je ositio da se prirodne nauke ne mogu predavati brez materijala i da i najbolji opis nije u stanju da zamini očiglednost u nastavi. Zato je uložio puno truda i vremena da osnuje i uredi kabinete prirodni nauka: botanički, zoološki, geološkomineraloški. O očiglednoj

nastavi on kaže: „Prirodne stvari moraju da očima vide i prstima pipaju. To je princip opazajne nastave. To je sva čarolija koja čini, da i detinji um može da shvati dosta teške, na prvi pogled vrlo zamršene prirodne pojave i da može da zapamti silu raznolikih stvari”.

Josif Pančić sa naslednicima katedre Dokićem i Žujovićem

Botaničku zbirku, u njegovom kabinetu smištenu, sakupio je Pančić u mnogobrojnim ekskurzijama po Srbiji, sam i sa svojim učenicima, tako da je tu predstavljene čitav biljni svet Srbije. Ta zbirka se danas nalazi i čuva u Botaničkom institutu Univerziteta u Beogradu pod imenom „Pančićev herbar”. Imajući u vidu sve teškoće, naročito da se Pančić našo u jednoj oblasti koja je floristički bila neispitana i u kojoj je trebalo raditi pionirski, on je počeo da objavljuje rezultate svoji naučni istraživanja kasno, tek u 42. godini života. Naročito treba imati na umu to da je Pančić u svojim proučavanjima bio vrlo oprezan i kritičan i nije donosio

odluke prija nego što se potpuno uvirio da su njegova tvrđenja istinita. Pančić je svaki problem proučavao duže vremena i svestrano. Tako je prvi rad objavio tek posle 10 godina marljivog prikupljanja i proučavanja biljnog materijala iz gotovo svih krajeva Srbije; živi pisak u Podunavlju (od Rama do utoke Timoka) takođe je posmatro i proučavao 10 godina; a da izradi svoje kapitalno dilo Flora Kneževine Srbije (Flora Principatus Serbiae, 1874), Pančić je na tom poslu provo puni 28 godina, a trebalo mu je još slideći 10 godina da, ko dopunu tom dilo, izradi Dodatak flori Kneževine Srbije. Za 42 godine rada Pančić je prikupio i opisao gotovo sve biljke koje rastu u Srbiji: u Flori Kneževine Srbije opisano je 2.074 vrste, a u Dodatku flore Kneževine Srbije još 368. Sem tog, prikupio je i

opiso biljke Crne Gore i jednog dila Bugarske. U flori Srbije opiso je ko nove za nauku 102 biljne vrste i bezbroj novi varijeteta i formi. Koliko je u tom poslu bio kritičan, dokazuje činjenica da su od Pančića postavljene dijagnoze za 53 biljne vrste zadržale svoj prvobitni oblik (ostale vrste su dobile drugo ime u vezi sa novijim shvatanjima neki rodova i vrsta u sistematiki).

Uvažavanje Pančića

Pančić je za svoj naučni rad i rad u škuli dobio mnoga priznanja kako u svojoj zemlji, tako i u inostranstvu. Postavljan je i biran za rektora Velike škole sedam puta (1866, 1867, 1868, 1869, 1870, 1871. i 1872), pošto se rektor biro sa mandatom od godinu dana. U to vreme, ko rektor priteče današnjeg Beogradskog univerziteta, uspio je priko vlade nabavit prostor za podizanje čuvene Botaničke bašče u Beogradu i započet rad na podizanju njezinog biljnog fonda, prvenstveno radi očigledne nastave, čemu je istrajno težio od početka profesorske karijere. Dvi godine prije ubistva kneza Mihajla, 1870. godine postoj je član skupštine, u trećini koju je u skupštinu imenovala sama vlada. Članovima skupštine održo je pridavanje o šumarstvu, koje je imalo značajnog uticaja na usvajanje Zakona o šumarstvu, na kojem je Pančić aktivno radio. Med prvima uključiva se 1872. u novoosnovano Srpsko lekarsko društvo, u kojem je izvestilac o doktorima, koji bi se iz Dalmacije i Trojedine kraljevine želili uključit u rad Društva, a s dr Medovićom je izvestilac o novom privodu „Anatomije”, zadužen je za obradu predmeta i dokumentacije za budući Muzej srpske medicine. Floru Crne Gore proučavo je 1873. godine, o čemu je publikovo rad na nemačkom jeziku. U Bugarskoj je boravio dva puta. Prvi put saradjuć sa čuvenim zoologom Karlom Brunerom fon Vitenilom, a drugi put sa kolegama Dokićom i Žujovićom. Kad je pri Ministarstvu prosvite osnovan Glavni prosvetni savet (1880.), Pančić je određen za člana i izabran za prvog pridsidnika tog Savita. Za vreme prvi zakonodavni skupština u Srbiji, Pančić je po tadašnjem ustavu (za vreme vlade Namesništva) u dva maha postavljen za narodnog poslanika i biran za potpridsidnika Skupštine Srbije (1870. i 1871.). Pri kraju života je iz uvažavanja prema njegovom savesnom, čestitom i plodnom radu na nauki i u škuli postavljen za člana Državnog

saveta (19. oktobra 1884), što se smatralo ko najveće dostojanstvo u činovničkoj karijeri u Srbiji. Za vreme Srpskobugarskog rata 1885-1886. iako je već odavno napuštio doktorsku praksu, Pančić dobrovoljno vrši dužnost Upravnika rezervne vojne bolnice Srpskog društva Crvenog krsta. Kada je 1. novembra 1886. godine osnovana Srpska akademija nauka, Pančić je ukazom od 5. aprila (Pančićev dan rođenja!) 1887. g. postavljen za prvog pridsidnika Srpske akademije nauka. Time je ukazano najveće priznanje Pančiću i uzdignut je na najviši vr srpske prosvite, nauke i kulture.

Pančić je bio član svi glavni naučni i kulturni društava i udruženja u Srbiji i mnogi u inostranstvu. Bio je član Društva srpske slovesnosti, Srpskog učenog društva, Srpske akademije nauka, Arheološkog društva, Lekarskog društva, Društva za poljsku privredu, i član mnogi manji kulturni udruženja u Srbiji. U inostranstvu bio je član mnogi akademija i naučni društava: član Matice srpske u Novom Sadu, Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu, Ugarske akademije, Bečkog geološkog instituta, Zoološkobotaničkog društva u Beču, član Bavarskog društva Polichia, Društva Regia Societatis Botanicae Ratisbonensis, Jestastveničkog društva u Šerburu. Posli Pančićeve smrti, nastala je obimna literatura i niz spomena u mnogim akademijama i naučnim društvima u zemlji i inostranstvu, u kojima su iznošene njegove velike zasluge za nauku. Med stranim botaničarima steko je ime „Linea srpske zemlje”. Čedomilj Mijatović o Pančiću kaže: „Posle Ruđera Boškovića, Pančić je drugi Srbin, koji je svojim radom pribavio svome narodu ravnopravnost sa drugim narodima... Prilikom bavljenja u južnoj Francuskoj ko oficir sa komisijom za prijem ratnog materijala, u 1916. godini posetio sam u Montelijeju čuvenu botaničku baštu i tu sreo sa starim i veoma uvaženim profesorom Šarlom Floalom, iznenađenje bilo je veliko i radost neopisana kada sam od njega slušao hvale o Pančiću, koga se on živo seća kao velikog srpskog botaničara i svoga prijatelja. I posle 30 godina od smrti Pančića, njega se živo sećaju i njegovo ime pominju sa osobitim poštovanjem i pijatetom.”

Pančić se, pored nauke i škole, interesovo za sve probleme koji su duboko zasicali u potrebe i život naroda. Gotovo u svakoj raspravi, u

svakom govoru i izveštaju on se uvijek divi lipotama, njega interesuju narodna pridanja, nevolje još porobljeni dilova srpskoga naroda, stanje crkava i manastira ko svidoka prošlosti, daje savite za unapriđenje prosvite, privrede itd. U svojoj prijavi na objavljeni stečaj za profesora u Liceju (1853) Pančić naročito naglašava da bi „želeo postići službu i položaj, u kome bi po znanju i sklonosti Srpstvu od veće polze biti mogao". Ukazom kneza Aleksandra Karađorđevića 26. septembra 1853. godine dr Josif Pančić postavljen je za kontraktualnog (honorarnog) profesora novoformljene Katedre jestastvene istorije i agronomije Liceja u Beogradu. Pančiću su tada bili povireni svi predmeti iz jestastvenice; pridavo je zoologiju, botaniku, minerologiju sa geologijom, i agronomiju. Kako je kvalifikovani profesora bilo malo, ubrzo je prihvatio i nastavu meteorologije i fizičke geografije. Pošto je 16. aprila 1854. dobio srpsko državljanstvo, 7. oktobra iste godine ukazom Ministarstva, postavljen za destvitelnog (redovnog) profesora predmeta jetastvenice i agronomije. Na dužnosti profesora jetastvenice, prvo na Liceju, posli na Velikoj škuli, provo je 34 godine (1853-1887). Tri godine nakon transformacije Liceja u Veliku školu, 1866. dr Josip Pančić postavljen je za njezinog rektora, na koju dužnost je biran 6 puta, poslednji put 1874. godine, što bi danas bilo ekvivalent dužnosti rektora Beogradskog univerziteta. Iste godine postavljen je za upravnika Botaničke bašče, koju je prvo osnovo još u avliji Liceja. Godine 1879. Filozofski fakultet Velike škole, podiljen je na dva odsika, na Istoriskofilološki i Prirodnomatemički. Profesori prirodnomatemičkog fakulteta izabrali su za dekana dr Josipa Pančića. Pančić je izradio prvi univerzitetski udžbenik biološke grupe u Srbiji. Ko pridsidniku Komisije za nastavne programe, i članu Glavnog prosvitnog savita, Pančiću pripada zasluga što je Srbija već na samom početku školovanja svoji kadrova imala dobre programe iz zoologije, i to ne samo na Liceju, Velikoj škuli, odnosno Univerzitetu, već i u svim ostalim sridnjim i nižim školama. Svojim programima kako ističe prof. Sergije Matvejev, Pančić se ujedno energično borio da se iz škole istisnu preobimni humanistički predmeti, i da se zamine prirodnjačkim. U tom je uspio, i od 1880. godine jestastvenica, u svoj svojoj kompleksnosti naučni sadržaja, pridaje se po njegovim novim knjigama, od 1. razreda u osnovnim školama do fakulteta. U zaključku te knjige, on ističe: „A kada se budu sve osnovne škole

izjednačile, kad bude sav mlađi pojas, koji u više škole prelazi, podjednako za to spremljen, onda će biti vreme da se promisli, kako da se i ostale naše srednje i više škole uredi, te da svima potrebama društvenim odgovaraju.“

Pančić sa grupom lekara i medicinskih sestara u vreme srpsko bugarskog rata 1885.

Priopterećen nastavom, Pančić 1868. traži od Akademskog savita da bude oslobođen nastave agronomije, a 1877. i zoologije sa anatomijom i minerologijom, ali želi da i dalje drži katedru botanike i upravu Botačičke bašče, koju je sam i osnovo. Omladinu koju je zvao „decom“ i „mladom braćom“, stalno je upućivo da ide u prirodu i u narod i da tu, na samom vrilu života, crpi snagu za svoj život i rad. Uvidivši da studenti nemaju stručne knjige na maternjem jeziku, on 1866. objavljuje „Zoologiju“, 1867. „Minerologiju i geologiju“, a 1868. i „Botaniku“. Da bi mogo na srpskom jeziku napisati savremene udžbenike, na bazi najpoznatiji, uglavnom nemački, moro je stvoriti potpuno nove srpske riči za stručne pojmove. Podsitimo se samo da je isti pionirski poso moro obaviti i drugi Bunjevac Antun Petar Katančić, stvarajući hrvatsku geodeziju i neophodan vokabular, stručni termina za područje geodezije i geografije. Pančić je nastojao uneti izmine u čitav obrazovni sistem Srbije. Zalago

se da nastava u osnovnim školama bude obaveza za sve, pa i za žensku dugu, što dugo nije urodilo plodom. Naročito se zalago za vežbanje crtanja, jer se tako po njemu materija savladava daleko brže, a svaćeni problemi ostaju u memoriji daleko duže. On o tome kaže: „Malo što više iziskuje se za elementarno crtanje, da se dobije pojam o perspektivi, o senčenju, da se svežba oko u shvatanju razmere.” On ukazuje na potrebu da osnovne škole imaju odgovarajuće zgrade, uređenu okolinu, zbirke, škulske biblioteke, škulske bašče. Ukazivo je na potrebu šestogodišnjeg trajanja osnovne škole, u koje se išlo do 34 razreda. Iz zdravstveni razloga, on pridlaže Ministarstvu da: „školska mladež od sredine novembra do kraja aprilia (u toku školske godine) ne prati mrtve na groblje, zato što junost prateći mrtvace po rđavom vremenu može besćislen bolesti dopasti od kojih je posle teško izlećiti”. Za ovako radikalani zahtivi, sigurno je u praksi našo ozbiljni razloga. O radu dr Josifa Panćića, profesori Janković i Tatić pišu: „Panćić je posle vekovnog robovanja srpskog naroda u Osmanlijskom carstvu, posle gotovo potpunog prekida svake iole znaćajnije naućne aktivnosti u toj, u mrak uronutoj i potlaćenoj Srbiji, bez ikakve bitnije mogućnosti da i sama naućno doprinese evropskoj naući, shvatio da pre svega mlade generacije moraju početi od samog početka; da moraju učiti i naućiti sve one bitne osnove tadašnjeg evropskog naućnog znanja, da se moraju naućno obrazovati, da bi se krenulo napred, da bi se što pre nadoknadilo sve propušteno i da bi i srpski narod nastavio naućno i kulturno stvaralaštvo. Panćić je imao ogromno poverenje u velke sposobnosti srpskog naroda, kome je predao svoju fizićku i duhovnu snagu, pun optimizma da će narod ubrzo moći da otvori sebi vrata u evropsku civilizaciju, da uđe u nju i njenoj kulturi i naući da svoj znaćajan doprinos”. Ukazujući na široko polje rada, Josif Panćić ovako je divanio omladini, u svojoj rektorskoj besedi (1869): „A na koga čeka sve, nego na vas, mlada braćo, koja ste se naućama posvetili. Prioniti svom živosti, koja je vašoj srećnoj dobi uroćena, da vreme koje vam je izmereno što boljma upotrebite. Ućite sve što vam prilika donese, a najbolje proućavajte svoju lepu otadžbinu... Nemojte misliti da vam valja daleko putovati da naćete ono što je vredno da se proući. Svaki kraj Srbije, svako najmanje mesto ima izobilja stvari, koje su nepoznate... Čim budete bolje poznavali sve ono što se na ljude i zemlju, koja vas je rodila, odnosi, tim ćete umeti bolje da primenite sve ono

čemu se u školama ili iz knjiga naučite, tim ćete zrelije moći da sudite, šta je od svetskih ustanova, od važnih pronalazaka nauke i veštine za narod potrebno i korisno. A što je za vas same najvažnije, čim budete bolje poznavali prošlost i sadašnjost, divote i bogate izvore svoga otačastva, tim ćete ga sa većom odanosti ljubiti, a ljubav otačastva je ona blagodetna sila, koja će vas najbolje rukovoditi da voljno snosite trude i žrtve, koje vas u budućem praktičnom radu čekaju.”

Tom prilikom, održo je pridavanje „Kopaonik i njegovo podgorje”. Kopaonik je inače bio njegova omiljena planina, na koju se penjo 16 puta, što pišice, što na konju, a u poznim godinama i na magarcu. Tu je uvijek nalazio novog, čemu bi se divio i uvijek je salazio sa željom da se na njega ponovo vrati. Evo kako je Pančić u svojoj besidi govorio omladini sa najvišeg vrva ove naše planine i sa najvišeg prosvitnog, naučnog i kulturnog vrva ko rektor Velike škole: „Pogled sa Suvog Rudišta neobično je zanimljiv i za onoga koji na podobnim mestima ne traži nego prostran horizont, raznolikost gledane površine i neobičnost pojedinih gorskih grupa; za Srbina leži tu otvorena ogromna knjiga, u kojoj su slovima, kojih nikakvo vreme zbrisati ne može, zapisani nebrojeni događaji iz prošlosti naroda srpskog”. ... A govoreći o „vinodjeliju” u Župi, Pančić iznosi legende što se čuvaju u tome kraju od davnina, pa kaže: „Tu će vam se pokazati mesto, Selište, gde narod drži da se rodio car Lazar; u Rakljanskom Polju pričaće vam o boru, koji je izrastao od grančice, što carica Milica na dan rođenja svoga sina u zemlju zabode; u Botunju će vam pokazati gidže, koje je posadio sam car Lazar, a za vino od tih gidža će vam pričati kako ne može da prevrije, već ostaje svakad slatko. Tu se čuju još mnoge druge skaske, koje prirodnjak ne ume svakad da dovede u saglasnost sa poznatim mu zakonima, ali kojima mora da se pokloni, kao lepim umotvorinama narodnog duha, u koje narod zavija svoju tugu sa boljom prošlosti i svoju odanost prema vrlim precima”. Za vrime bavljenja u Studenici Pančić je sa licejcima obašo isposnicu Sv. Save i o tome ovako piše: „Lepa dosta dobro očuvana crkvice, nad njom izvira čista ladna voda i mali konak služili su za pribežište mnogim srpskim anahoretima, koji su u prošlim burnim vremenima umeli Srpstvu očuvati ono, što bi bilo bez njiovog požrtvovanja nepremeno propalo, narodnost i zakon. Danas je ovakovi bo-

gougodnika nestalo, njiova je celj postignuta i njiova dejatelnost dobila polje prostranije i slobodnoga čoveka dostojnije... Ostavili smo ovaj predeo sa čustvom ne male radosti, što su minula ona nesretna vremena u kojima se morala srpska prosveta u šume i pepegere ugrivati.” Vršeci terenska istraživanja u Sremskim Karlovcima 1870. godine, izazvo je sumnju austrougarski vlasti, pa je u pratnji stražara sproveden u Petrovaradinsku vojnu komandu. Kako nisu tili da ga saslušaju, bio je zatvoren, sve dok nisu utrdili njegov identitet. Prija tog, poslo je iz Sremski Karlovaca pismo svom sinu Petru u Beograd, dajući mu određene instrukcije. Ovaj podatak saznajemo iz sačuvani pisama. U literaturi se vrlo ritko spominje sin, za razliku od ćeri Milice.

Budući da je i sam niko na planinskim vletima, istina od Srbije dalekog Velebita, naučen od ditinjstva na život u prirodi, Pančić ukazuje na prirodnu težnju čovika da tekovine nauke, tehnike i umitnosti, što prija i što potpunije uživa i dalje kaže: „Međutim, mogućnosti za iskorišćavanje tih tekovina, koje čine život ugodnijim, ne obuhvataju čitavo društvo: dok mali deo društva uživa, dotle velika većina radnog naroda živi u bedi i duhovnom mraku. Dok je nauka svojim pronalascima neke staleže u društvu postavljala u stanje da se okruže najfinijim luksuzom... Između manjine društva i veće mase naroda stvorila se provala, koja biva svaki dan veća, čim nepomični deo više zaostaje iza onoga drugoga koji se, naukom i veštinom upućen, življe kreće, koji jače napreduje i više uživa, a otud je poteklo mnogo što šta, od čega naše današnje društvo jako boluje”. Pančić se zatim pita: Ima li leka tome i može li se ta provala ispuniti? Nauka koja je tu provalu nehotice proizvela, kadra je i da je ispuni, ali to može samo tako da bude, ako se što življe na tome poradi, da se nauka navrati na onaj zaboravljeni sloj ljudskoga društva koji odavna za tim žudi, da sa bogate trpeze znanja i njemu koja mrva padne... Međutim, vladajuća klasa se ne može prosto razumnim ubeđivanjem privoleti da svoje privilegije rasprostire i na potišteni sloj radnog naroda. Privilegije se mogu dobiti samo organizovanom borbom naroda protiv svojih ugnjetača. Oslobođenje naroda je delo samoga naroda! Ovo nije moglo da ostane bez posledica. Mora se priznati da je Pančić svojim radom znatno doprino buđenju svisti u narodu i tako pripomogo da narod masovno pristupi tadašnjem socijalističkom pokretu Svetozara

Markovića i narodni tribuna Adama Bogosavljevića, Ranka Tajsića, Dimitrija Katića.

Pančić 1883. godine šalje molbu da bude zbog starosti priveden kako piše „u stanje pokoja”. Molbi je udovoljeno godinu dana posli, pošto je ukazom Kralja postavljen za člana Državnog sovjeta, al je po svojoj želji osto honorarni profesor botanike na Velikoj škuli i upravnik Bota ničke bašče. Odlukom ministra 1887. godine, na lični zahtiv, razrišen je dužnosti honorarnog profesora Velike škole i upravnika Botaničke bašče. Iste godine, kralj Milan, sa kojim je 1885. obalazio Srbiju, postavlja ga za pridsidnika tek osnovane Akademije nauka i dodiljuje mu orden Svetog Save i orden Takovskog krsta. Imo je i niz zanimljivi obaveza, ko na primer član Odbora jagodinski rudnika, 1867. godine bio je zadužen za ispitivanje živog piska Podunavlja, 1880. našo je meteorit u Sokobanji, pridstavljio je 1856. srpsku vladu na skupu nemački doktora i prirodnjaka u Beču, 1874. godine u Firenci na međunarodnom kongresu botaničara, 1879. bio je glavni nadzornik beogradski gimnazija, a 1884. godine u Beču učestvuje na ihtiološkom kongresu.

Konak Knjeginje Ljubice prva zgrada Liceja Pančić prvi dekan

Josip Pančić je bio prvi naš prirodnjak koji je počo krstarit Srbijom, vršeći naučna posmatranja i istraživanja, tako je za omoriku, ko četinar koji se razlikuje i od jele i od smrče, prvi put čuo u užičkom kraju 1855.god. Nije uspio da je pronade prilikom posite ovim krajevima

1861. godine, pa je 1865. naredio je da se za potrebe Velike škole, iz Zapadne Srbije dostave grane sa šišarkama svi četinara i tu su se našle i dvi grane omorike, al nije bilo zabiluženo odkaleg su donete, nit ko ji je poslo. Već slideće godine, krenio je sa svojim učenicima na naučnu ekskurziju po Zapadnoj Srbiji i opet je nije pronašo, iako je išo putom koji je prolazio pored prirodni staništa omorike. Pančić je ne spominje ni u svojoj knjigi „Flora kneževine Srbije“ (1874.). Na kraju 1875.god. Josif Pančić je pronašo omoriku u Zaovinama, a pronalazak i opis je objavio na nemačkom jeziku u članku „Jedan novi četinar u Istočnim alpima“, a opis biljke je napisan kako to i današnja botanika zahteva na latinskom jeziku.

„Ledena lepotica”

Odmah je počelo osporavanje u naučnim krugovima, da se radi o novoj vrsti koju je Pančić nazvao *Picea omorica* P, a često joj je tepo i „ledena lepotica”. Pančić je ipak izdržo kritiku nauke i nova vrsta je dobila ime po njemu, Pančićeva omorika. Kasnije, Feliks Kanic u svom putopisu, navodi da su Pančićevu omoriku Rimljani koristili zbog izdržljivosti za podupiranje rudnički jama u Bosni. Pančić je uspio da locira i druga prirodna staništa omorike. Karlo Maly 1934. god. otkrio je najinteresantnije nalazište Pančićeve omorike na Mitrovcu „Crveni potok”, jel „Tepih livada”, što pristavlja jedino nalazište omorike na tresetištu.

Sva nalazišta Pančićeve omorike izdvojena su u tzv. rezervate prirode, o kojima brine Zavod za zaštitu prirode Srbije, u saradnji sa JP „Nacionalni park Tara”. Svako pojedinačno stablo Pančićeve omorike je pod zaštitom, ko i prirodna staništa, ko strogi rezervati prirode: Zvezda, Crveni potok, Karaula Štula, Crvene stene, Ljuti breg, Bilo i Podgorušica. Šumsko gazdinstvo Tara u saradnji sa Institutom za šumarstvo iz Beograda, podignilo je na Jelovoj gori prvu plantažu Pančićeve omorike, kako bi se ova sve više ugrožena vrsta spasila i omogućila proizvodnja sadnica.

Priko 120 radova

Do sada je objavljeno više od 120 radova prof. dr Josifa Pančića, a ra-

dova o njemu naših autora, objavljeno je više od 700. „Zavod za udžbenike i nastavna sredstva” izdo je 1997. sabrana dila Josifa Pančića u 11 tomova, na inicijativu sr. Dobroslava Bjeletića. Osim Pančićeve omorike, njegovo prizime nalazi se ko dio latinskog naziva 35 taksona, od naših naučnika Lujo Adamović i Živojin Jurišić, a od stranih Švajcarac Isak Briket, Italijani Roberto Visiani i Antonio Baldaki, mađarski Antal Degenj i Janoš Hajfel, česki Karel Vandas, Josef Velenovski, Josef Rehlin i drugi. Jedan broj taksona, koje je Pančić definisao kao nove, u naučnoj sistematiki, vrimenom je demantovan, u skladu sa novim klasifikacijama, ali je u toku proces, vrlo ohrabrujući za Pančićevu naučnu ostavštinu.

Razvojom savrimeni naučni metoda, morfoložkohorološke, fitohemijske, citogenetske, serodijagnostičke, mikromorfoložke analize i elektronske mikroskopije, 8 taksona koji su Pančiću osporeni kao zasebni, i pored toga što su osporivači imali neuporedivo bolja sredstva od njega, ipak su nedavno reafirmisana, onako kako ih je Pančić odridio. U definisanju no vi vrsta, oslanjo se često i na mišljenja svojih poznati kolega, o čemu svidoci oko 2.000 sačuvani pisama i dopisnica, na oko 5.000 stranica, najviše iz Austrije, Bugarske, Grčke, Engleske, Italije, Ugarske, Nemačke, Poljske, Rumunije, Rusije, Francuske, Turske, Švajcarske, Švedske, Španije, Češke, Crne Gore, dok je od pripiske sa kolegama iz Hrvatske, sačuvano samo 1 pismo. On je bio izuzetno vridan i izdržljiv čovik, bio je samo na Kopaoniku 16 puta, a kad je 1886. bio posljednji put, kazo je: „Mislio sam Kopaonik potpuno da proučim, ali, eto, ne stigoh, na vama ostaje da dovršite što ja započeh.” Poslidnja mu je želja bila da se na Kopaoniku sarani.

Poruke Srpskoj akademiji nauka i umitnosti

Pri rastanku sa životom, na tri dana prid smrt, Pančić je sa bolesničke postelje uputio Srpskoj akademiji nauka dva pisma. U jednom piše: „Ja sam vam bolan i prebolan. Dokle će trajati, ne znam, ali dugo ne može da traje. Kada se puna dva meseca ne jede i ne spava, možete misliti da tu života nema. No kako mu drago, ja sam se svojoj sudbi predao. Za današnji godišnji skup Akademije bio sam spremio nekoliko reči, da ih

kao svoj amanet Akademiji saopštim. Ne znam, prijatelji, da li je to pametno bilo da bolestan zdrave poučava? Presudite vi, pa ako nađete da nije, a vi prećutite." U drugom pismu, amanetu Akademiji, nalaze se tri poruke kojima bi se Akademija rukovala u budućnosti: 1) da se Akademija u svome budućem radu rukovodi samo istinom i naučnom objektivnošću; da očuva čistotu našeg lepog jezika onako, kao što ga sam narod daje i kao što su nam ga naši veliki učitelji Vuk i Daničić propisali; 3) da se na naučnom polju u prvome redu posveti pažnja naukama koje se tiču srpstva i južnog slovenstva, a naročito zemalja Balkanskog poluostrva. „Tu je", završava Pančić, „naša prošlost zakopana, a tu mislim da je i njena bolja budućnost, u koju ja čvrsto i nepokolebljivo verujem, jer joj tu sve uslove za što bolji uspeh posvednevno gledam. Vaš vami davno i svagda odani dr J. Pančić."

Josif Pančić je umro 25. februara (po starom kalendaru) 1888. g. u 4 časa i 30 minuta, u naručju svoje ćeri Milice. Njegova poslednja želja je ispunjena na inicijativu Saveza planinara Jugoslavije i SANU. Kovčeg od Pančićeve omorike, s njegovim kostima, 7. jula 1951. god. prinesen je na Kopaonik, i položen u mauzolej na najvišem vrhu te planine, na visini od 2017 m.

„Bila je to velika narodna tuga. Kada je došao u Srbiju, nije ga niko poznavao, a kada je posle 42 godine života i rada umro, cela naša zemlja se zavila u tugu. Narod je oplakivao svoga najvećeg prijatelja i učitelja. Zajedno sa narodom bile su pogružene u dubokoj žalosti 34 generacije licejaca i velikoškolaca, koje je Pančić svojim životom i radom poučio u nauci, dužnosti, a pre svega u ljubavi prema narodu i otadžbini. U plejadi naših velikana nauke i patriotizma, Pančićevo ime blista punim sjajem!" kaže o Pančiću prof. dr Ljubiša M. Glišić.

U Arhivu SANU pod brojom 8746 u odiljku o Pančiću čuva se pismo advokata Milana Mostića, muža Pančićove ćeri Milice, o poslednjim danima, koje je 4 dana posli smrti poslo Stojanu Novakoviću, ministru prosvete i crkveni dila i kasnijem pridsidniku SANU, koji je reformu obrazovanja od osnovnog do visokog, izvršio baš onako kako je to Pančić tražio, još u vreme dok je Novaković bio Pančićov student na

Liceju. U pismu Mostić kaže: „...Za vreme dvomesečnog bolovanja mog pokojnog neprežaljenog tasta, profesora Jos. Pančića, ja sam mu sva pisma, koja su mu dolazila čitao. Po pročitaju Vašeg pisma naredio mi je da Vam odgovorim i da Vas i Vašu porodicu, koja mu šalje ponude, u ime njegovo ljubazno pozdravim i na ponudama zablagodaram. Ponude su stigle dok je još bio u životu i on je isceden sok iz jedne pomorandže ispio. Posle 45 dana, on je zavek zaspao.”

U svom pogrebnom govoru, ispid Velike škole, opraštajući se od Pančića u ime Velike škole, profesor J. Žujović, njegov asistent naročito je istako neumorni Pančićev rad u botaničkom kabinetu, i kaže: „Taj kabinet je osveštani hram, u kome je ovaj učeni sveštenik svoju službu nauci služio. To je najveća dragocenost Velike škole, jer je stečena najvećim trudom i najdužim naprezanjem Pančićevim. To je ponos srpskoj nauci, jer, pri svom skromnom izgledu spoljnom, svi strani stručnjaci koji su ga videli ne mogu da se ne dive bogatoj sadržini njegovoj”, a jedan od osnivača Srpskog lekarskog društva dr Vladan Đorđević, evocirajući uspomenu na Pančića, kazo je: „U ono doba kada je najveća srpska škola poklanjala gotovo isključivu pažnju pravima, Ti si prvi počeo da nas učiš sricati i čitati u veličanstvenoj knjizi prirode. Ti si nas vodio po ovoj lepoj zemlji srpskoj, da nam pokažeš svaki grad i svako selo, svaku reku i svaku planinu, da nam pokažeš sva bogatstva srpske flore i faune i sve rudno blago Srbije.”

Opelu je prisustvo i sam Kralj Milan Obrenović, a uz najveće počasti, dr Josif Pančić, saranjen je na Tašmajdanskome groblju kraj crkve sv. Marka, u ulici Grobljanskoj, današnjoj Takovskoj. Tu su bili saranjeni još i Daničić, Kolarac, Vujić. Vince na samrtni kovčeg priložili su: Njegovo Veličanstvo Kralj Milan, Srpska Kraljevska Akademija, profesori Velike škole, Srpsko lekarsko društvo, Srpsko arheološko društvo, Srpsko poljoprivredno društvo, Građanska kasina, Glavni prosvetni savet, akademici, Narodna radikalna stranka, Srpska napredna stranka, Viša ženska škola, nastavnici 1. i 2. beogradske gimnazije, nastavnici beogradske učiteljske škole, Realka beogradska, Kraljevska srpska bogoslovija, baštovani Botaničke bašče, Učiteljsko udruženje, Srpski rudari, rudnik „Pančić” iz Podrinja, Srpski slobodni zidari, „Pobratim-

stvo” (iz čega se vidi da je bio mason), Fond za pripomaganje siromašni visokoškolaraca, Akademijsko pevačko društvo „Obilić”, Crkveno pevačko društvo „Kornelije”, Srpsko jevrejsko pevačko društvo, prirodnjaci, filolozi, pravnici, tehničari, Akademijska omladina u Beču.

Pismene izraze saučešća poslali su: „Tekelijanum” sa pitomcima iz Budimpešte, Srpska univerzitetska omladina peštanska, Pravoslavni bogoslovski zavod iz Zadra, rektor Kraljevskog Sveučilišta Franje Josipa I. iz Zagreba, arhimandrit dr Nikodin Milaš iz Zadra, Kraljevski Venecijanski institut za nauku, književnost i umetnost iz Venecije, Srpsko akademijsko društvo „Srbija” iz Graca, Prirodnjačko društvo Mađarske iz Budimpešte, Mađarska akademija nauka, kraljevska akademija nauka iz Berlina i Kijevsko društvo prirodnjaka pri Imperatorskom Univerzitetu Sv. Vladimira iz Kijeva.

Kapetan Mišino zdanje Pančić prvi rektor Velike škole

Od svoji bliski kolega naučnika, Pančić je za života zaslužio stvarno poštovanje, pa tako u nekrologu u Ugarskoj akademiji nauka, 1893. godine, August Kanic pominje Pančićevu pripisku sa Johanom Hajfe-

lom, ko i poteškoće koje je imo u korespondenciji, nakon kratkog vremena, pošto je Sadler umro, dosta dugo dopisivo se samo sa Hajfelom, njemu je poslao jedan opširan izvištaj o vegetaciji Jagodinskog okruga. U današnjem Studentskom parku 1897. godine podignut je spomenik Pančiću. Prilikom svečanog otvaranja, pored mnoštva studenata i srednjoškolaca, akademika, profesora, ministara, članova Srpske Kraljevske akademije, prisustvovali su Kralj Aleksandar Obrenović, patrijarh Srpske pravoslavne crkve Georgije Branković, pridsidnik beogradske opštine Nikola Pašić, koji je tom prilikom kazao: „Podižući ovaj spomenik, prestonica Srbije htela je da obodri mlađi srpski naraštaj na kulturni i književni rad i da pruži dokaza da su joj Srbi mili, ma gde oni nađeni bili, i da ih Beograd bratski podržava i polaže na diku i svoju i celoga srpstva”.

Planinari i SANU su se 1950. godine sitali davnašnje želje dr Josipa Pančića, da počiva na vrhu Kopaonika, pa je 5. jula iduće godine krenila povorka sa sandukom od Pančićeve omorike, sa Pančićevim zemnim ostacima, a sutradan, 6. jula, sanduk je definitivno krenio ka Suvom Rudištu na Kopaoniku. Novom svečanom ispraćaju, prisustvovali su mnogi srpski akademici i profesori Beogradskog univerziteta, ko i mnoštva planinara. Najviši vrh Kopaonika, od te godine umesto Milanov, po knjazu Milanu, zove se Pančićev vrh, a iste godine podignut je mauzolej, u koji su smištene Pančićeve kosti, posli i njegove žene. Pored Pančićevog mauzoleja, zbog povoljnog strateškog položaja vojska je izgradila radarsko osmatrački centar, a tu su bili i objekti civilne Agencije za kontrolu leta, koje su 1999. godine razrušile NATO bombe i rakete. Svi znamo koliko je trajalo NATO bombardovanje Srbije, al prema nikim prognozama, zasnovanim na praćenju povećanja broja pacijenata obolili od kancera, eksploziju maligni tumora, tek možemo da očekujemo, ko poslidicu 15 tona osiromašenog uranijuma. Posebno je interesantno da je prvi u svitu o likovitim svojstvima petrolina, izmed ostalog i kada su u pitanju maligne bolesti, govorio i piso Josif Pančić, u svojoj „Omoriki”.

Prija četiri godine, meni i mom nećaku nije dozvoljen ulazak unutar vojnog objekta, koji je sad ograđen visokim duplim betonskim zidom,

tako da se mauzolej slabo vidi spolja. Nakon godinu dana i nesriće sa eksplozivnim kasetnim bombama, na najvišoj skijaškoj stazi, u kojoj je poginuo razminer i dva oficira vojske Srbije, vidili smo da je to baš ona ista staza, priko koje smo prilazili do mauzoleja, i na kojoj je samo pisalo da je zatvorena, a da je opasna, pogotovo zbog kasetni bombi, nije bilo ni riči. Na njoj su ljudi bezbrižno brali divlje maline, koje su zbog zapuštenosti i nekorišćenja staze izrasle. Prema slikama koje možete videti, mauzolej je pritrpio manja oštećenja, ali nije pogođen, iako je metalni toranj u neposrednoj blizini, na 4 metera, sav iskrivljen. Ubrzo je mauzolej rekonstruisan, al se vide oštećenja kamene bordure. Mermerna ploča, koja je od eksplozija otpala sa mauzoleja, takođe je obnovljena. Na njoj sada opet piše: „Ostvarujući zavet Pančićev, prenosimo ga da ovde večno počiva. Objavljujemo i njegovu poruku upućenu srpskoj omladini – da će tek dubokim poznavanjem i proučavanjem prirode naše zemlje pokazati koliko voli i poštuje svoju otadžbinu.”

Dosije 1945

Zvonko Stantić

Revolucionarno ukidanje Šokaca i Bunjevaca 1945. godine

*Povodom 70 godina neispravljene državne pravne nepravde i silovanja
istine o Bunjercima.*

*Ne čekajući kraj rata, narodna vlast objavila je da se o trošku države svi
dokumenti Šokaca i Bunjevaca, kao i ostala evidencija u knjigama o
njima, mora pripremiti.*

Bunjevci nisu ostvarili matičnu državu, u kojoj bi predstavljali većinsku naciju, već su se stvaranjem novi nacionalni država posli bratoubilačkog rata, posli života u Jugoslaviji našli, ko i toliko puta prija tog u više država, izmed više nacionalizama, prinuđeni da manevrišu svojim egom i pokušajima asimilacije. Sporovi o posebnoj etničkoj pripadnosti Bunjevaca prisutni su u posljednji stotinu i pedeset godina. Nacionalne države i tom odgovarajući nacionalizmi, produkt su okolnosti koje je stvorila „nacija i država ruku pod ruku“. Još u 19. viku u francuskoj buržoaskoj revoluciji nacija je definisana ko politička zajednica građana, al ne u etničkom smislu. Nacija je i američka, a narodi koji tu naciju sa sopstvenom samosvišću čine, su posve različiti. Kod nas postoji široko rasprostranjeno brkanje pojmova narod i nacija. U zapadnom, razvijenom svitu, na koji se pozivamo u maštanju o budućnosti postojali su, a i sad postoje, mnogi narodi za koje saznajemo tek kad odemo tamo, jer taj svit s našeg prozora izgleda potpuno homogen iako je etnički složen. Zahtiv političke lojalnosti koji se

podrazumiva od građana, čini vezu sa većinskom nacijom doziranom, jer su etničke manjine sumnjive ko potencijalno neloyalne. U projektima „nacionalizacije“ u državama koje su išle principom stvaranja od različitih etniciteta, opšteg zajedničkog nacionalnog identiteta, di koje su etničke grupe imale razvijenu samosvist, uglavnom ko sićanje i zavrit pridaka, ko mi Bunjevci. „Modernizacija“ mali u sigurnije veće nacionalne odrednice, koštala je mnoge nestanka. Nestanka u smislu pristanka upotribe jezika, izučavanja svaćije, samo ne istorije oni čije gene nose. Svodenje na folklorno, na štetu istorijskog, stvaralo je uvik osićaj nebitnosti, marginalnosti. Manje od jedne desetine država na svitu ima stvarno homogenu etničku strukturu, a sa jezicima je situacija još složenija, od oko 5000, par desetina se svake godine ugasi zauvik. Iako se u međunarodnoj, pa i našoj balkanskoj sadašnjosti na prava manjina često poziva, pogotovo u bilateralnim razgovorima susidni zemalja, položaj manjina leluja izmed prava na različitost i nastojanja domicilne države da minimizira te zahtive. Noviji pristup ovom fenomenu ističe istoričnost, ide principima subjektivnosti, kontekstualnosti. Utemeljen je na kulturi i istoriji grupe, al nije njezin prost izraz, već je i podrazumivana simbolička zajednica koja viruje u svoje posebno i zajedničko poriklo, na tom zasnovanu posebnu kulturu. Ovo su principi koji mogu dovest u pitanje i istorodnost već zaokruženi veći nacija, u kojima poznavaooci nacionalne istorije mogu identifikovat analitički rodove, koji su svojevrimeno sebe doživljavali ko na višem stepenu organizovane jasno izdefinisane zajednice, brez ikake pridstave da će se kroz koji vik zvat zajedničkim imenom, sa u to vrime dosta različitima. Etnički identitet Bunjevaca u savrimenom smislu, svoje zaćetke ima u radovima, prija svega, kaloćkog svećenika Ivana Antunovića (roćen 19. juna 1815. godine u Kunbaji), kasnijeg naslovnog biskupa, koji je svoje kapitalno dilo „Razprava o podunavskih i potisanskih Bunjevcih i Šokcih.“, kake li ironije objavio materijalno podržan od strane g. Ostojića. Pokrenio je 1870. godine i „Bunjevaćke i Šokaćke novine“, koje su se zvale upravo onako kako med navodnicima stoji i nikako drugaćije. Pa zar je biskup za osudu, možel kogod kazat da je bio zaveden, neobavišten, jel nagovoren. Kako o njegovom radu svi imamo i usmeno i pismeno konsenzus da je naš veliki priporoditelj? Zar to već nije potvrćeno i na naućnim skupovima, organizovanim upravo na temu

Antunovićevog rada. Kasniji novi naziv lista --, „Bunjevačka i Šokačka vila“ zorno divani o kontinuitetu stavova. Divani i o našem zajedničkom imenitelju. I Bunjevcima i Bunjevcima-Hrvatima i Hrvatima-Bunjevcima zajednički je imenitelj –Bunjevci. Ni jedna druga rič ove tri grupe genetski i rodbinski potpuno istog naroda ne veže u cilinu, iz koje su elementarna sastavnica. Sve je to lipo, al ćemo mi za svakog zapitat – a od koji je To nas zdravo baš ne zanima kad zajedničkog imenitelja u samospoznaji i samodefiniciji nema. Uvik razlikujemo rođenu sestru od dalje rodbine, strička i brata od komšije i prijatelja. U nedostatku istorijski repera, prostorni odrednica, često se pokrećemo za bukaćima, virujuć u njev sašiven kostim. Naše ruvo možemo vidit samo ako se okrenemo unatrag, oko sebe, ono je tako kako su ga dida i majka naša nosili, pa tako didin dida i majkina majka, svi što su rađali dicu našeg prizimena, brez koji nas i naše dice ne bi bilo ovaki kaki smo, već drugačiji, jel nikaki.

Biskup Antunović je svoj program izrazio i ričima: „Mene je prava Bunjevka rodila, i zato donle neću da umrijem dok se ne osvidoćim, da i vi ostali dragog svog naroda sinovi...žestoki bol ne osiće kad gledate, gdi oni naši rođaci ... u neznanstvu ginu, brojem i imovinom se gube, jel ne imadu, ko bi im knjige znanstva sadanjeg svita otvorio i udilio... Bio je to i njegov akcent na fine i grubijanske oblike mađarizacije.

Složenosti svakako doprinosti i med nama jako izražena i stara ideja slavinstva i jugoslovenstva. Za virovat je da smo mi Bunjevci, platili ovu ideju poslidnjim dukatima.

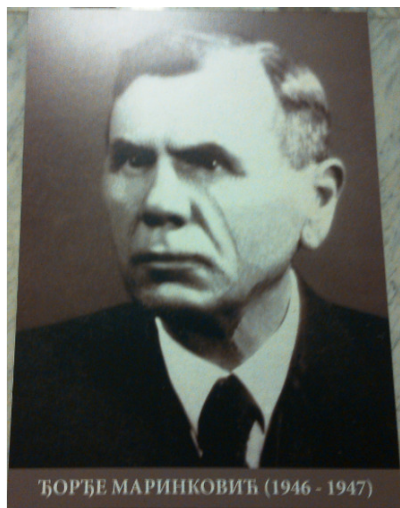
Istorijski prikid sa prošloću

Prisudni rez, za nevirovat je, da je to čuvano ko važna tajna do nedavno, alatom u svojoj ruki zasikli su komunisti, prid sam kraj Drugog svitskog rata. Zbog kake trgovine je važno bilo akt o pripravki postojeći evidencija o Šokcima i Bunjevcima izdati dan prija potpisivanja kapitulacije Nimačke na tlu Jugoslavije ostaje da se utvrdi, ako o tom postoji pismeni trag. Al dokumente o samom naređivanju, sad već imamo za četri grada u našoj multinacionalnoj i multikonfesionalnoj Vojvodini.

Sprovedenje u život ovog „administrativnog genocida“, kako ga je nazvao autor teksta pravnik Karlo Dujmović u „Somborskim novinama“ od 7. 9. 2001. godine, oštro je med prvima, kritikovo javno. U zaključku teksta autor podvlači -, „Posle više od pola veka Bunjevci u svojoj otadžbini Srbiji i Jugoslaviji izjašnjavaju se kao narod. Zakon o popisu (Sl.list SRJ br. 74/99) tačka 11. nacionalna pripadnost, šifra 10 Bunjevac“. Prvi put prid svitom dokument o tom sakaćenju arhivske građe i kolektivne svisti, pokazao je somborski advokat i ondašnji pridsidnik somborskog „Bunjevačkog kola“, mr Đuro Bošnjak, 23.3.2003. na elektorskoj skupštini za izbor Nacionalnog savita bunjevačke nacionalne manjine, di je ko najstariji pridsidavo sidnicom. Dokument izdat od SANOO-a sreza Bačka Palanka je godinu dana prija dobio od pokojnog upravnika somborskog arhiva Radeta Šumonje. Radosno je na skupštini kazo: „Gospodo, ovo od danas više ne važi“! - znajući naravno, ko iskusni advokat, da sotim, samim osnivanjom Nacionalnog savita, još nije dokinuta latentna snaga ovog naređenja. Ubrzo je pridsidnik Nacionalnog savita Nikola Babić zatražio od Nevenke Bašić Palković da krene tragom bačkopalanačkog dokumenta. Iskusnom bibliotekaru nije bio veliki problem da ove dokumente nađe u Subotičkom arhivu. U knjigi „Okružni Narodno oslobodilački odbor u Subotici“ svitlost dana čekali su dokumenti GNOOV-a iz Novog Sada, na kojima se vidi njezinim rukopisom upisana signatura nađeni dokumenta, na našoj kopiji, zatim subotičko naređenje i martonoški odgovor na naređenje iz Sente. Ubrzo, u novembru iste godine, novinar Nada Harminc donosi tekst -, „Predsednik Bunjevačkog nacionalnog saveta Nikola Babić obavestio je juče novinare da su otkrili dokument o zabrani postojanja bunjevačke i šokačke nacije, iz 1945. godine, za koji do sada nisu bili uvereni da postoji. „ Objavljen je i mali faksimil ovog dokumenta u veličini od 7x6 cm, pa je tako osto nečitljiv. Iste godine, 1. decembra zatražio je Nacionalni savit od Skupštine Vojvodine da ista, poništi ovaj dokument i ispravi ovu nepravdu. Osim g. Đukića i g. Čanka obavistili su i g. Mauricija Masarija iz OEBS-a, od kojeg su dobili podršku za rišavanje ovog problema. Odgovor Skupštine Vojvodine, po ričima advokata mr Đure Bošnjaka je bio da ne mogu derogirat policijski dokumenti, već samo zakoni. S obzirom da je GNOOV (Glavni narodno oslobodilački odbor Vojvodine) 14.5.1945.

godine bio glavni organ narodno oslobodilačke vlasti u Vojvodini, jasno je da pravni kontinuitet postoji, pa tako i ovo avetinjsko pitanje, bez obzira što je formalno, akt izdalo odilenje za unutrašnje poslove tog istog GNOOV-a. I to u formi naređenja, s tim da je izbignuto da se dokumentu da zvaničan oblik, te ne stoji ni da je naređenje, ni odluka, ni štogod drugo. U praksi imalo je gotovo snagu uredbe, pogotovo ako uzmemo u obzir ko je sve ovo inicirao. Priminjivali su ga svi organi vlasti decenijama, revnošću kaka se nije priminjivala ni za ono što je zdravo većma tribalo paziti, ko što je kosovska iredenta, a pošto se revnost priminjivala i na izborima na svim nivoima, sprovodilo se vrlo savisno i od strane najviše vlasti.

U osmobroju „Bunjevačkih novina“ od 23. decembra 2003. , onda još u izdanju „Bunjevačke matice“, di je privrimeno bio smišten i Nacionalni savit, Nikola Babić kaže: „Položaj manjina u državi je regulisao zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina SRJ, pa je nakon formiranja Državne zajednice Srbija i Crna Gora, bilo nejasno ko sada preuzima te obaveze. Dilema je razrešena na sastanku predstavnika manjina sa Nenadom Čankom, predsednikom Skupštine Vojvodine, koji nam je saopštio da ove nadležnosti, omnibus zakonom preuzima pokrajina....Nakon toga smo bili primljeni kod predsednika Izvršnog veća Đorđa Đukića, koji je saslušao sve naše probleme... Ovom prilikom sam Đukiću predočio kopiju Uredbe iz 1945. godine ...Istovremeno sam zahtevao da se ova istorijska nepravda otkloni“. Pored pokrajinskih organa, kaže se dalje u tekstu primio ji je i ministar za ljudska i prava manjina Rasim Ljajić, o čemu je Babić kazo -„Pored već navedenih problema sa kojima se susreće bunjevačka zajednica, ministra Ljajića sam upoznao sa činjenicom da sve manjinske zajednice imaju matičnu zemlju od koje dobijaju materijalnu, tehničku, pa i kadrovsku pomoć, da je Bunjevcima matična država nekada bila Jugoslavija, a sada Srbija. Kako ostale manjinske zajednice imaju podršku matične zemlje, a Bunjevci ne, teško je govoriti o ravnopravnosti.“ Pored teksta objavljen je sad, po drugi put, faksimil novosadskog osnovnog dokumenta u dovoljnoj veličini da se sa lakoćom mož pročitati sadržaj naređenja.

Slika iz Skupštine Vojvodine - naredbodavac Đorđe Marinković, načelnik odjenja za unutrašnje poslove GNOO 1945., pridsidnik Skupštine Vojvodine 1946. do 1947.

Iz današnje perspektive, ovi dokumenti su velika sramota i spomenik nedemokratske revolucionarne komunističke prošle vlasti i svi oni aparatčika koji su sve tako marno sprovodili. Taj rad na, vrmenom se pokazalo, anacionalizaciji Bunjevaca i Šokaca, učinio je da se stvori slika da su samo oni imali ogromnu negativnu stopu priraštaja, dok je tu baš na račun nas, raso broj Jugoslovena. Zbog slipečkog rukovodećeg rada, ljudi koji nisu iz našeg korpusa, u mladima je sazrivo utisak da nije bitno jel si Bunjevac, što je atribut neobavištenosti. Za razliku od Srba i Mađara, koji su svoju prošlost istraživali do daleki

vrmena, rodoljubivo se prema njoj odnosili, iskreno podržani čak i o sopstvenog klera, pojedini bunjevački prvaci, lomili su nogu tom našem astalu za kojim smo kadgod svetkovali. Sad se oni, koji se s nama ni blizu nisu mogli mirit kadgod, diče sa našim starim junacima i uspisima, imenujuć ji svojim, a mi se obezličujemo do nivoa folklora. Istini za volju, tako umanjjen natalitet je i med Srbima starosidiocma i Mađarima, al se njev broj srazmirno ne umanjiva zbog doseljavanja sa juga i iz Banata. Najveći problem je što dica iz mišani brakova, zbog „nebitnosti“ bunjevačke grane, u svom kućnom vaspitanju, svoju dicu odgajaju u duhu veće bitnosti duhovnosti, onog drugog roditelja. Da druga naša polovina, ne dobija tako kratkovide instrukcije, povelala bi se za srcem, a ono uvijek nepogrišivo sluti kad će oluja i bolest.

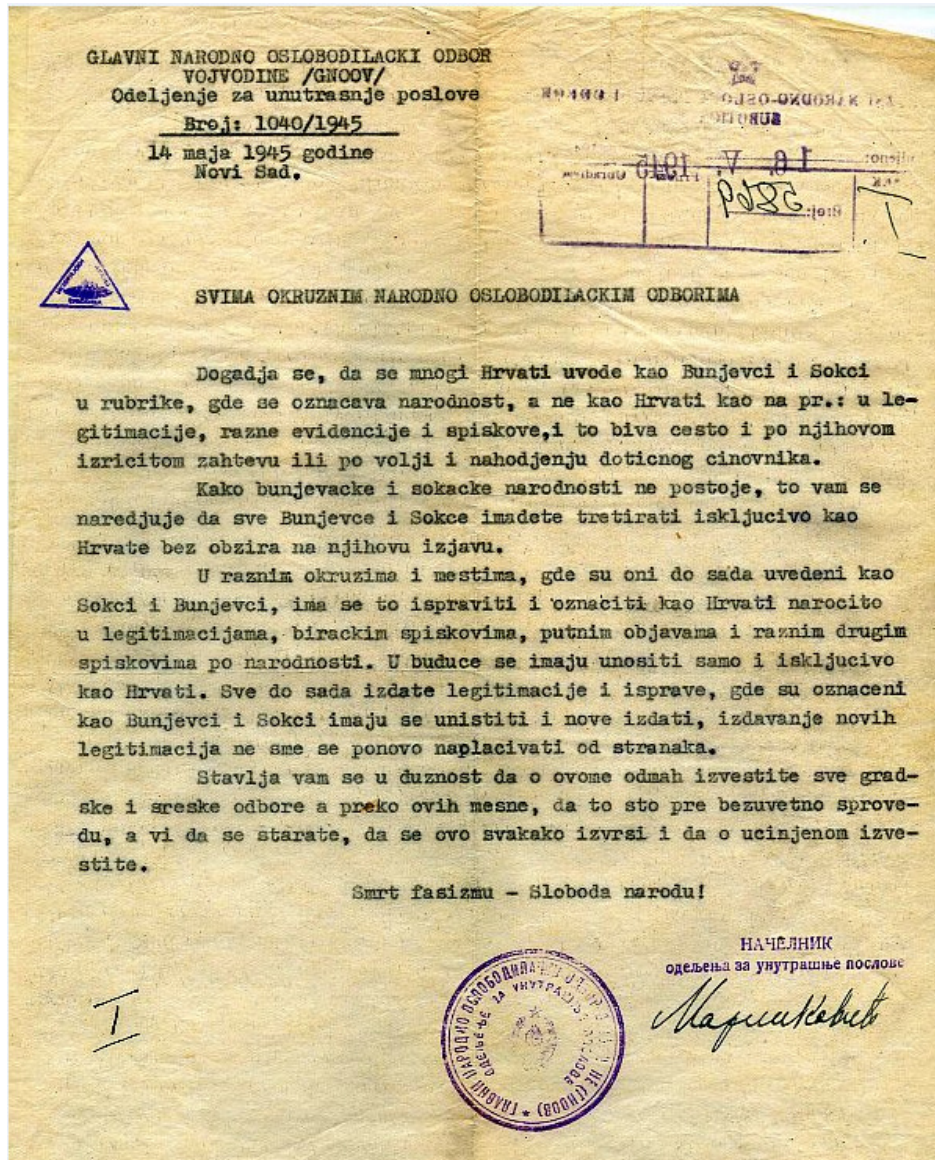
Ako bi divana radi pridpostavili, da svi naši momci i divojke stupe u mišovite brakove, nas bi u slidećoj generaciji nestalo, a veliki narodi to na svojem priraštaju ne bi ni primetili.

Najčvršće tlo za svakog Bunjevca i Bunjevku, je da se otvoreno ponosi baš svojim gensom, svim svojim, a ne da naši vajni političari,

izjavljivaje prid svitom, kako se nadaju, da u skupštini više neće čuti bunjevački jezik, pa nam se svi smiju, i jednim i drugim.

Vratimo se na prithodne poslidice. Subotičko naređenje je izdato dva dana posli pokrajinskog, dakle dan posli potpisivanja kapitulacije 16.5.1945. godine, pod brojom 5869/1945. Po sadržaju je isti sa ostalima, odnosno sadržaj je iz osnovnog novosadskog dokumenta od 14. 5.1945. godine. Interesantno je da se u dilu teksta: „Događa se, da se mnogi Hrvati uvode kao bunjevci i šokci u rubrike gde se označava narodnost“. Za razliku od druga tri pronađena naređenja imenica Bunjevci i Šokci piše malim slovima, a samo Hrvati velikim. To je sigurno zato što baš u Subotici, u to vreme baš Bunjevci čine veliku većinu, a Subotica s tim Bunjevcima u većini, figurira ko jedan od najveći i najrazvijeniji gradova prithodne kraljevine Jugoslavije.

Slideći po datumu nastanka, med onima koje imamo, je dokument Sreskog narodno oslobodilačkog odbora, sreza Bačko Palanačkog – odeljak za unutrašnje poslove – Sekcija za unutrašnje poslove 1-6 i sve vojne stanice 1-6, izdalo je ovaj dokument pod brojem 1968/1945. dana 18.05.1945. Kako su se u to vreme dokumenti kucali na mehaničkoj pisačkoj mašini, na vrlo tankom papiru da bi se mogo postignit određen broj kopija, pa su se oni dosta providili, na poleđini je s druge strane vidljiv pečat o zaprimanju – Plavna 20.5.1945. pod brojem protokola 1039, a bio je usmiren, očigledno na Šokce. Interesantno je iz današnje perspektive za Šokce spomenit slideće pismo Ignaca Alojzija Brlića iz Broda - Vuku Karadžiću, s kraja aprila 1834. u kojem, izmed ostalog, kaže: „Ove zime t.j. u mesecu martu malo ne biaše okerši u Bosni, - kerštenici Šokci i Vlasi bili su se protiva Turcim podigli, ali nepromotrivši da još nije određeno i ugovoreno vreme došlo – moradoše se treći dan umiriti, - pop Jovica bio je Vođa... (Muhsin Rizvić „Između Vuka i Gaja“ „Oslobođenje“ Sarajevo 1989.). „Neven“ od 30.4.1939. kaže – „HSS koja je osnovana prije 13 godina u Subotici sa ciljem da razbije ideološko jedinstvo vojvođanskih Bunjevaca i Šokaca, koje je do sada postojalo, počela je ponovno živahnu akciju“. Više putova iz ovi citata vode, treba di koji od mogućí rekonstruisat, pa probat iz današnje realnosti života Šokaca, približit se mogućem zaključku brez nervozne apriornosti.

Posljednji dokument pronašao sam 10.6.2007. godine (Istorijski arhiv Sombor –fond 530). Dokument broj 1178/45, koji Okružni odbor

Sombor dostavlja GNOO-u Apatin, izdat je istog dana ko i subotički, a zaprimljen pod brojem 2390/45 dana 26.5.1945. Na njega se naišlo krajem 2005. godine, u toku redovne obrade fonda „Sreski narodno oslobodilački odbor Apatin 1945-1946.“. Pokazan je pokojnom direktoru Šumonji, al ga je on, ne poznajući našu, ipak bunjevačku neslogu, dao na uvid jednoj miletičkoj plemenitaškoj gospođi, koja je tu vist, vridno čuvala od javnosti. Spomenutim dokumentima je ko i u ostalima, skoro uvik iste sadržine, naređeno doslovno slideće:

-Događa se, da se mnogi Hrvati uvode kao Bunjevci i Šokci u rubrike gde se označava narodnost, a ne kao Hrvati kao na pr.: u legitimacije, razne evidencije i spiskove, i to biva često i po njihovom izričitom zahtevu ili volji i nahođenju dotičnog činovnika.

Kako bunjevačke i šokačke narodnosti ne postoje, to vam se naređuje da sve Bunjevce i Šokce imadete tretirati isključivo kao Hrvate bez obzira na njihovu izjavu.

U raznim okruzima i mestima, gde su oni dosada uvedeni kao Šokci i Bunjevci, ima se to ispraviti i označiti kao Hrvati naročito u legitimacijama, biračkim spiskovima, putnim objavama i raznim drugim spiskovima po narodnosti. U buduće se imaju unositi samo isključivo kao Hrvati. Sve do sada izdate legitimacije i isprave, gde su označeni kao Bunjevci i Šokci imaju se uništiti i nove izdati, izdavanje novih legitimacija nesme se ponovo naplaćivati od stranaka. Stavlja vam se u dužnost da o ovome odmah izvestite sve gradske i sreske odbore a preko ovih i mesne, da to što pre bezuvetno sprovedu

(podvučeno u originalu, primedba I.B.), a vi da se starate, da se ovo svakako izvrši i da o učinjenom izvestite.

Gornje vam se dostavlja znanja i izvršenja radi s tim da u roku od 10 dana o učinjenom podnesete izveštaj /bez požurivanja/ ovom Odboru.

Rok 10 dana.

SMRT FAŠIZMU SLOBODA NARODU!

Sve je vrlo hitno i važno. O izvršenom, mora se u ostavljenom roku od 10 dana dostaviti pismeni izvištaj. Jedan od ti je i izvištaj Narodno oslobodilačkog odbora Martonoš pod brojem 1974/1945 od 7.6.1945. upućen SNOO-u Senta. U njemu se kaže: „Na vas broj 3072/1945. izvestavate se da su bunjevačke i sokacke narodnosti po legitimacijama, birackim spiskovima, putnim objavama i raznim drugim spiskovima ispravljeni i uvedeni kao Hrvati.. U potpisu – junaci -Predsednik MNOO-a Bajic Ilija i referent za u.p. Congradac Ljubomir. Izgleda da mašina koju su koristili nije imala našu ortografiju.

Kako je do svega ovog uopšte došlo? Normalno, moralo se s najvišeg mesta inicirati

Odgovor nalazimo bez potrebe čitanja izmed redova, iz Titovog govora na Osnivačkom kongresu KP Srbije u Beogradu 8. maja 1945. godine, znači nedilju dana prija prostačkog i necivilizacijskog „dopisa“ GNOOV-a iz Novog Sada, koji su posli svi citirali. Siroti, šta su i mogli, bili bi sminjeni, i to sad kad je jesen rodna, u maju stigla. Nisu blesavi, napisali, pa šta njim (Bunjevcima i Šokcima) budne. Završavajući divan o odnosu prema Šiptarima, Tito pravi slideću paralelu. „Uzmimo, na primjer, Vojvodinu. Mi gradimo jedinstvo i bratstvo, ali srpski šovinisti u Vojvodini neće da priznaju Hrvatima da je Hrvat, već ga zovu Bunjevac. On traži propusnicu za Beograd, a ovaj mu piše: narodnost – Bunjevac. Ako su Hrvati imali ustaše, onda su Srbi imali četnike. U čemu je razlika između jednih i drugih? To su greške koje treba iskorijeniti. Iz temelja treba iskorijeniti lokalni šovinizam! Ja bih htio da naša Vojvodina bude zaista pokrajina bratstva i jedinstva, u kojoj će svi narodi živjeti u slozi, gdje neće biti nikakve razlike između njih. („Autobiografska kazivanja“ Institut za savremenu istoriju Beograd, II tom –prvo izdanje 1982.) Iz maloprija kazanog logično sledi di je najteži udar nacionalizma po državu, pa med nama Bunjevcima, lokalnim šovinstima.

Eto dara prosvitljeni drugova!

Do sad je pronađeno sedam dokumenata pridmetnog sadržaja, poređani hronološki kako su izdavani:

8. maja 1945. Titov govor na osnivačkom kongresu KP Srbije

14. maja 1945. Glavni NOV Novi Sad-broj 1040/1945

16. maja 1945. Okružni NOO Subotica-broj 5869/1945

16. maja 1945. Okružni NOO Sombor – broj 1178/1945, zaprimljeno u Apatinu

26. maja 1945. Sreski NOO Apatin –pod brojem 2390/1945

18. maja 1945. Sreski NOO Bačka Palanka –broj 1968/1945

26. maja 1945. Sreski narodno oslobodilački odbor Apatin broj 2390/1945

7. juna 1945. Narodno OO Martonoš –broj 1974/1945

Kako je „politički marketing“ odrađen u ono vreme

U utorak 24. oktobra 1944. godine, general major Božidar Maslarić, (Dalj, 1895 – Zagreb 1963. godine, đak – solunski dobrovoljac, od januara 1937. godine, komandant bataljona 62 španske brigade u građanskom ratu, u zemlju došo 1944. godine iz Moskve, sa mesta podpridsidnika Sveslovenskog komiteta, narodni heroj), dono je u Suboticu naređenje da se zbog potrebe mobilizacije svi privredni snaga (i prija svega pitanja saradnje dila neslavinskog stanovništva sa okupatorom) uspostavlja privremena vojna uprava na području Banata, Bačke i Baranje. „Radio vijesti” od 25. oktobra samo navode da je na kraju general Božidar Maslarić, održo završni govor. On je u Subotici opet dvi nedilje posli tog - 6. novembra 1944. godine na velikom mitingu povodom dvadeset sedme godišnjice Oktobarske revolucije. Prvi je tom prilikom divanijo Grgo Lulić –sekretar NOO i izmed ostalog kazo: „Mi, stanovnici grada Subotice, Hrvati, Bunjevci i Srbi nećemo to zaboraviti”. Posli njega divanio je potpukovnik sovjetske vojske Slucki, a onda je rič dobio general Božidar Maslarić, koji je počo ričima: „Braćo Slaveni! Braćo Bunjevci i Srbi! Drugovi borci, podoficiri, politički

komesari i komandiri”. Srbe i Hrvate spominjo je još samo u kontekstu saradnje pojedini grupacija sa okupatorom, a o Bunjevcima više ništa.

Posli njega, divanio je član Glavnog Narodno-oslobodilačkog odbora za Vojvodinu, Geza Tikvicki, koji pomalo zagonetno kaže da je: „Srećan što..možem poslije trogodišnje okupacije da prozborim javno našim jezikom...”.

Važno je skrenit pažnju na manje poznat govor pridstavnika Nacionalnog komiteta i člana Glavnog odbora NOO Vojvodine Nikole Petrovića (Novi Sad 1915, član pridsidništva ANOJ-a i član NKOJ-a, član vlade DFJ), koji u „Radio vijestima” od 8. decembra 1944. godine kaže na konferenciji JNOF-a (Jedinstvene narodno oslobodilačke fronte) za grad Suboticu: „...-rođen u Zagorju, sin hrvatskog naroda, njime se ponosi čitav hrvatski narod. Na njega mogu biti ponosni i Hrvati Vojvodine...Svi pošteni ljudi uživaće slobodu i sva prava. To donosi i obaveze za te narode. Oni treba da dokažu djelom, da nemaju ništa zajedničkog sa krvnikom Hortijem i njihovim slugama, koji su na primjer, zabranjivali našim Hrvatima u Bačkoj da se nazivaju tim imenom i dozvoljavali su im samo da se nazivaju Bunjevcima. To gorko nasleđe pripada prošlosti. To nasleđe treba ujedinjenim snagama da se otkloni.... Živjelo bratstvo i jednakost naših naroda!...

Eto nas Bunjevaca na istoj liniji sa Hortijem, po mišljenju druga Nikole Petrovića, i mi bi furtom baš, to što i oni, da ne budemo drugo do Bunjevci, ako mož. Pa fala, dok jedared ne vratimo. Na kraju je telegram upućen Nacionalnom komitetu oslobođenja Jugoslavije u kojem se izražava želja –da se krajevi Baje i Pečuja, naseljeni u većini našom slavenskom braćom, priključe ...Telegram je poslat još i pridsidniku SAD Franklinu Ruzveltu, maršalu Staljinu i pridsidniku britanske vlade Vinstonu Čerčilu (ni manje ni više).

Mogući smer ovakog raspleta positom Tavankutu, najavio je bunjevački general Narodno oslobodilačke vojske Ivan Rukavina, iz čuvenog roda ličkih Rukavina. Rođen je 26. januara 1912. u Otočcu, penzionisan ko general armije, gimnaziju završio u Ogulinu, studiro medicinu u Zagrebu, di je posto član SKOJ-a od 1933. Bio je komanant bataljona

„Đuro Đaković“ 129. internacionalne brigade u španskom građanskom ratu, jedan od organizatora ustanka na Kordunu i Baniji, od ustanka do septembra 1943. komandant Glavnog štaba NOPO Hrvatske. Od maja 1942. je član vrhovnog štaba NOP i DV Jugoslavije –(obavištenje J.B.Tita iz Foče od 06.05.1942.), od 1943. do 1944. komandant je IV korpusa NOVJ, a u vrime posite na Tavankutu, kako stoji u „Radio vijestima“ od 30. decembra – zapovidnik je Vojne uprave za Banat, Bačku i Baranju, pa šef naše vojne misije u Parizu, načelnik VVA JNA, komandant armije, narodni heroj, akademik (podaci iz „Vojna Enciklopedija“ i iz „Leksikon –Narodnooslobodilački rat i revolucija u Jugoslaviji 1941-1945.“). Njegova vojna karijera trajala je do prolića 1967. godine, kad je sminjen. Tito o tom kaže: „Još u decembru 1966. godine kad je pao Ranković, u Bijeloj vili održan je sastanak sa vojnim vrhom, na kojem su generali Ivan Rukavina i Bogdan Oreščanin inzistirali na reorganizaciji JNA i konceptu Teritorijalne obrane (TO) u republikama. Gošnjak (ministar vojni) je bio protiv, a podržavao ga je general Nenezić. No „lavina“ reorganizacije Armije je krenula. Rukavina i Oreščanin imali su podršku Bakarića i Kardelja. Osim toga, i Vlado je bio stalno u sukobu sa Gošnjakom od 1944. godine i njegovim izborom za sekretara CK Hrvatske. U drugim republikama Gošnjaka su smatrali ruskim čovekom, ali nikad nisu mogli dokazati da je „rusofil“. U proleće 1967. godine predlagali su Oreščanina za ministra. Ja nisam pristao i Gošnjak je i dalje bio ministar. Videći da nemam republičke podrške posebno Slovenije, Hrvatske i Makedonije, ja sam odlučio da Ivan ide u penziju, posebno zbog njegovog stava prema TO. Njegovo mesto dobio je Nikola Ljubičić, iako je i sam Gošnjak predlagao Oreščanina. Odmah po donošenju novog Ustava Gošnjak je i službeno penzionisan. (Vjenceslav Cenčić „Titova poslednja ispovest“ u izdanju „Grafos“ Beograd i „Orfelin“ Kraljevo, 2001.).

O positi Tavankutu, novine „Radio vijesti“ izvištavaju da je general Rukavina došo čestitat Božić u društvu pridstavnika Nacionalnog komiteta -Nikole Petrovića, koji je tu sa željom da u ime vojvođanski Srba čestita Božić, pridsidnika NOO za grad Lajče Jaramazovića, komandanta Vojnog područja Miloša Tadijinog, člana Glavnog odbora NOO Geze Tikvickog, pročelnika privrednog odeljka Ladislava Grosa i

drugi. Dočekani su na početku sela svečano s konjanicima i zastavama. Na lipim željama u selu, upućeni od strane dr Grge Tumbasa, general Ivan Rukavina je odgovorio „bunjevačkim narječjem“ kako stoji u novinama slidećim ričima: „Srićan vam Božić, da vam progovorim našom lipom ikavicom kako me je moja majka naučila, došao sam ne da vam držim programski govor, nego da vam zaželim srićan Božić i da se proveselim s vama. Ali ipak osvrniću se na historiju Hrvata u ovim krajevima. Za vrime Austrougarske pokušavali su da vas odnarode i pomadžare. I što su oni u svom nastojanju bili uporniji vi ste bili čvršći i vi ste pobjedili. Za vrime prošle Jugoslavije opet su vam pokušali osporiti hrvatstvo, a sad kad je stvorena demokratska i federativna Jugoslavija ja vam kažem da nema više bojazni bez obzira kojoj će federativnoj jedinici pripadati autonomna Vojvodina, da će tko više osporavati vaša prava ili hrvatstvo.“ Govor je prikidan klicanjem maršalu Staljnu i maršalu Titu.

Zašto je upravo general Ivan Rukavina došo da kaže koju Bunjevcima, na lipoj mišanoj, zaboravljenoj, a kod nas najvećma očuvanoj ikavici, kogod moždar mož ubardat ako samo malo tidne. Nije li možda odlazak Baranje, koja je do kraja rata smatrana integralnim dilom Vojvodine, na zahtiv KP Hrvatske 1945. iz sastava Vojvodine, a ulazak istočnog Srema u njen sastav, iako je Andrija Hebrang, na svoju ruku 1945. godine poslo čitavu garnituru svoji rukovodilaca u Mesni komitet Sremske Mitrovice, sa zadatkom da obuhvati sve partijske organizacije u Sremu i da ji priključi CK-u KP Hrvatske, čemu se Tito istina odlučno usprotivio („Novi prilozi za biografiju J. B.Tita“ III tom,Vladimir Dedijer -Beograd 1984.).

Ova ideja, naravno nije nova. Maja 1939. godine zakazan je dolazak izaslanika dr Mačeka (koji je u Subotici studiro prava), dr Ljudevita Tomašića u Šebešić, al je posita bila zabranjena, a podnete su i krivične prijave zbog širenja visti da je postignut sporazum po kojem će u kraljevini Jugoslaviji doć do izvesni pomiranja granica. Čitani su i tekstovi za koje se divanilo da su nacrti sporazuma (Istorijski arhiv Subotica, F57.3616/1939.) U službenim biluškama žandarmerije, evidentirano je da je misec dana prija, zemljoradnik Franjo Rudić iz Tavankuta dobio od Josipa Vukovića Đide niki tekst sporazuma i da je u

njemu označena posebno kraljevina Srbija, kraljevina Hrvatska i kraljevina Slovenija, s novim graničnim linijama, odnosno koji će kotari kojoj kraljevini pripast, dok će vojska i mornarica bit zajedničke, a budžeti odvojeni. Ovaj konfederalni proces, započet je potpisivanjom sporazuma Cvetković – Maček 24. avgusta 1939. godine, čime je stvorena Banovina Hrvatska, sa nizom državni ovlašćenja. Granice ovim sporazumom nisu bile do kraja definisane, a jednom dilu bački prvaka HSS-a divanjeno je o ulasku linije Batina – Darda – Sombor – Subotica u Banovinu Hrvatsku. O tom „Subotičke novine“ od 26. januara 1940. godine donose izjavu subotičkog prvaka HSS-a Josipa Vukovića Đide, datu prilikom njegovog boravka u Zagrebu, da granice Banovine nisu konačne i da će Subotica (najdalja tačka linije) biti uključena. (Stevan Mačković, „Klasje naših ravni“,1-2 2005. U ovom broju objavljen je i faksimil osnovne naredbe GNOV Novi Sad, al u drugom kontekstu).

Kako god bilo sa drugima, cila Bačka (južna, jel i Baja je u Bačkoj), ostala je di se bila prija stvaranja DFJ.

Mi Bunjevci nemamo pomoć ni jedne države na svitu, ko što je imadu od svoji, Hrvati, Mađari, Česi, Slovaci, Albanci, Rumuni...već samo od države čija smo nacionalna manjina, što imadu i drugi, pored već spominjane pomoći države svoji zemljaka.

Ni Bunjevci u Madžarskoj ne dobivaje za svoje aktivnosti ni filera, njeva je Akademija nauka naučno utvrdila, da nema osnova da postojimo ko narod, ko zasebnost, već samo ko Hrvati.

Poznat je termin –„bot-Magyar“, ko metod madžarizacije Bunjevaca, sve do kraja sedamdeseti godina prošlog vika, a ima značenje onog ko je pod batinom posto „domaći“. Taki je bilo i u socijalističko vrime, o čemu su nam na naš i njev užas, divanili Bunjevci iz mista južne Mađarske, kako su njim očeve priko vikenda policijski obrađivali. Tu nisu vodili računa jesil ti Bunjevac-Hrvat, jel Bunjevac. Bilo je to oplavljivanje leđa „vod-Raca“, jel oped u privodu -diviji Raca. Interesantno je, ako se to tako mož za ovo kazat, da su izgleda baćuške to podržavali i inicirali. Čudno? Ne, evo i zašto.

Snižnog januara 1946. godine delegacija od deset predstavnika bački (mađarskog dila) Bunjevaca iz Baje, Gare, Čavolja, Bačaljmaša i drugi manji mesta, pridvođena piscem Antunom Karagićem posutila je Beograd. Primio ji je Tito, a sastanku su prisustvovali vojni ministar Ivan Gošnjak i pridsidnik parlamenta Ivan Ribar. Tom prilikom domaćinima su gosti otvoreno izrazili želju da se bajski trougao pripoji Jugoslaviji, a na bazi svega onog što su u Drugom svitskom ratu činili, naročito formiranjem NOO-a u mistima sa našim bunjevačkim i srpskim življom. Tito nije tajio da je to za njega neizvodivo, govoreć otvoreno: „Ne mogu žrtvovati pola Istre za jedan deo teritorije Bačke, ni onda ako tamo puno južnih Slovena živi, jer i u Istri puno Hrvata živi, i o njima se moram starati, a i teritorija je sa vojne tačke gledišta izuzetno važna za Jugoslaviju.“

Dakle, nisu tačni navodi pojedini mlađi autora, da su tom prilikom davana obećanja, da su data „jemstva delegaciji da će se zauzet u njihovim nastojanjima u pripajanju tog područja Jugoslaviji“, a koja su mogla kod gostiju podgrijavati lažnu nadu. Sva Titova ohrabivanja prilikom rastanka, da ne klonu, (prim. aut. lipo od njega), nisu njim pomogli na povratku. Na granici su ji naravno, čekali organi unutrašnji poslova, oma su odvedeni na saslušanje, koje se nastavilo sukcesivno. Ipak, 19-20. maja 1946. održan je I kongres Antifašističkog fronta za južnoslovensku sekciju u Baji. Odlučeno je da se južni Sloveni izdvoje iz dotad postojećeg slovačko-južnoslovenskog saveza i formiraju svoj poseban savez. U Bačaljmašu je 5. oktobra 1947. godine održali su svoj II kongres, na kojem su izmed ostalog prominili ime Antifašističkog fronta južni Slovena Mađarske u Demokratski savez južni Slovena Mađarske, brojeći početkom 1948. godine oko 13.000 članova. Sve do zaoštavanja odnosa sa Sovjetskim savezom bilo je aktivnosti, kad su grij od prija par godina za Antuna Karagića odlukom suda postali teški sedam godina, za Lazu Babića pet godina, a i ostali su dobili prema „zaslugama“. Najveću kaznu novi razvoj događaja dono je Milanu Ognjenoviću kojeg je dr Janko Peter, pridsidnik Narodnog suda u Budimpešti, osudio na devet godina robije i zaplinu imovine. Interesantno da o ovim značajnim događajima prva posliratna knjiga o mađarskim južnim Slovenima, koju je objavio Danilo Urosevics 1969. godine nema ni riči. Aktivnosti su počele još 7. 12. 1944. godine kad su

Bunjevci i Srbi iskoristivši dolazak Crvene armije formirali revolucionarnu vlast. Posli ukidanja vojne uprave u Mađarskoj, marta 1945. godine osnovane su misne organizacije Antifašističkog fronta Slovena u Baji i Santovu. Jedan od glavni vojni rukovodilaca, poslat iz Subotice, bio je (bezbednjak) Marko Poljaković. Virujuć da je pripojenje Jugoslaviji moguće, na narodnom zboru u Gari, Antun Karagić upravo iz Gare, vodeć organizator ovi gibanja i pridsidnik NO za subotički okrug Lajčo Jaramazović, divanili su javno o ideji pripojenja. Karagića spominju i u zapisniku sa sidnice CK KP Hrvatske od 14.12.1945. godine, Vladimir Bakarić prema zapisniku kaže: „Ovdje je bio Karagić iz Banjskog Trokuta (tako stoji), te je tražio pomoć u radu. Pitao sam tko je on, Kardelj je javio da je isti na čelu fronte i da radi sa nama, i javio nam je da mu mi damo što veću pomoć i da rukovodimo sa političkom akcijom u Banjskom Trouglu (opet isto), pošto su tamo u većini Hrvati, te da im pomognemo da budu što glasniji u njihovom zahtjevu za pripojenje Jugoslaviji. Stevo Krajačić nastavlja: „Hrvati u Subotici su zapostavljeni, mislim da bi mi to trebali da ispitamo...“. Vicko Krstulović: „Kada je bio Pajo (Pavle Gregorić) u Subotici on je tamo govorio, a subotička štampa nije donijela ništa premda je on Ministar za Hrvatsku u Saveznoj Vladi. Stevo Krajačić: „Jedino rješenje za Suboticu i okolicu bilo bi pripojenje tog kraja Hrvatskoj. Pošto je tamo većina Hrvata a odnos prema njima nepravilan, to bi se kad se povuče Crvena Armija iz Mađarske, ako se te stvari ranije ne riješe tamošnji nezadovoljnici mogli bi u Mađarskoj da nađu podršku ko npr. Janka Pusta. Karagića spominje i dr Juraj Andrašić u svom podužem izvištaju Komisiji za razgraničenje kod Pridsidništva Vlade Hrvatske od 23. novembra 1945. godine u kojem, izmed ostalog kaže: „Glavna mi je zadaća bila, da pronađem način, kako da se priberu uvjerljivi dokazi o broju našega življa u Bajskom trokutu....Drug Jaramazović (kasniji ministar bez portfelja u vladi Srbije, na čijem su se salašu krili ilegalci, pa i Jevreji, primedba I.P.) je u svojstvu predsjednika narodnog odbora pokazao naročito zanimanje za moj rad te mi je dva puta stavio automobil na raspolaganje, da bi mogao doći do druga Karagića, koji navodno najbolje može poslužiti za informacije. Nesreća je htela da se sa njime nisam mogao naći, ali sam ostavio upute kod tajnika okružnog odbora Ninkova. Kao najvrjedniji nalaz u Somboru smatra, gradivo o

katastru o svim opštinama Bajskog trokuta, a koje se slučajno nalazilo u Somboru. Andraši tačno zna šta pojam Bajski trokut znači, za razliku od mnogi koji danas misle i pišu, da je to trokut Baja-Sombor-Subotica. O stanju u njemu, u ovom značajnom izveštaju Andraši nastavlja: „Mađarska statistika za Bajski trokut je za nas skroz nepovoljna. Ona pokazuje naprama 11.600 Hrvata i Srba (14%) 44.000 Mađara (52%). Za svoga boravka u Subotici i okolici prikupio sam od nekih poznavalaca (Lulić, Blaško Rajić, potpredsjednik ONO u Somboru Vujović) mnogo povoljnije brojeve, prema kojima bi omjer našeg življa bio bar podjednak. Za to govore i drugi neki dokazi, npr. da se u Baji služba u crkvi (propovjed) vrši svake druge nedjelje na hrvatskom jeziku (po kazivanju biskupa Budanovića). Dr. Katanec obećao mi je u tom pravcu poslati pismeno izvješće, a u tu svrhu imao bi se poslužiti kazivanjem Ante Karagića iz Gare, koji sada živi u Riđici. Na sastanku kod predsjednika okružnog narodnog odbora u Subotici Jaramazovića, obećani su mi još specijalni referati za pojedina pitanja o Bajskom trokutu od drugova Šokčića i Mazića. Potonji bi opisao učešće Bunjevaca Bajskog trokuta u narodno-oslobodilačkoj borbi i njihovo nastojanje, da budu pripojeni Jugoslaviji. U tu svrhu bile su u Beogradu dvije delegacije, od kojih je jedna navodno dobila obećanje od maršala Tita. Od direktora gimnazije Evetovića primit ćemo izvješća o postupanju Mađara s našim školama za vrijeme okupacije, da bi nam to poslužilo kao primjer njihova nastojanja za mađarizaciju... Jedino sam u Subotici pregledao izvješća subotičke gimnazije od 1894. do 1910. godine. Opazio sam da je 1894. godine bilo na toj gimnaziji iskazano 103 Bunjevca i 19 Srbo-Hrvata, a taj broj sve više pada tako da ima 1910. godine svega samo 41 Bunjevac i 17 Srba. Zato sam zamolio prof. Evetovića, da sam ili neko drugi prođe sva imena đaka iz 1910. i ispiše one, koji su po njegovu znanju Hrvati.

Pavle Gregorić, ministar za Hrvatsku u Ministarskom savitu DF Jugoslaije, poslao je 28. aprila 1945. godine Pridsidništvu narodne vlade Hrvatske, u Šibenik, zanimljiv pridlog. On u ovom dopisu prvo određiva tadašnje granice Vojvodine, slidećim ričima: „Vojvodina je na zapad, prema Hrvatskoj dopirala dotle, dokle su vojvođanski partizanski odredi i narodno-oslobodilačke vlasti organizovale oslobodilačku borbu. To je bilo do Vukovara i do Vinkovaca...Pravednim rešenjem pitanja granice

Vojvodine na zapadu Srema prema Slavoniji, odnosno prema federalnoj Hrvatskoj, zatim rešenje pitanja Bunjevaca-Šokaca-Hrvata u Bačkoj...Pitanje Bunjevac-Šokaca-Hrvata u Bačkoj ne može i ne treba da se reši možda nekim odvajanjem severo-zapadne Bačke, tj. kraja između Subotice-Sombora i Dunava, i pripajanjem toga kraja Hrvatskoj...Ako je potrebno da Hrvatska bude pojačana izvesnim delom Vojvodine, prirodnije bi bilo da se Baranja uklopi (preko Osijeka) pored toga što u njoj ima Srba koliko i Hrvata i što ranije nije bila sastavni deo Hrvatske, nego je u sklopu Vojvodine ušla u sastav Jugoslavije. Ovakvo srpsko-hrvatsko razgraničenje nazvali bi bačko-baranjskom kompen-zacijom. U tom slučaju Dunav bi postao prirodna granica Vojvodine...

Spominuti popis stanovništva koji prilaže drug Gregorić, navodi da u Bačkoj ima 92.217 Hrvata, dok ji u Baranji ima 10.434, Bunjevce zasebno, ne vidi u izveštaju komisije za popis. Sam grad Subotica, prema popisu sprovedenom u Kraljevini Jugoslaviji 1931. godine, na koji se u krajnoj liniji Drug i oslanja, ima zvanično 18.145 Bunjevaca, (više nego što čitava Baranja ima Hrvata), i 683 Hrvata, a sa spoljnim teritorijama grada, broj Bunjevaca je 43.832, ili 44,29% , Hrvata ima ukupno 880. ili 0,89%. Značajan je pored Bunjevaca, procenat Mađara od 38,73%, treći po broju su Srbi sa 8,86%, a četvrti Jevreji sa 3,78%, Nemci čine 1,99%. I u dopisu, koji je Gregorić dostavio 14. jula 1945. godine. Radi Pribičeviću, u Pridsidništvo Vlade Hrvatske, u kojem ga upoznaje sa dopisom koji je poslo Pridsidništvu Ministarskog savita DFJ, o obustavljanju izbora za norodnooslobodilačke odbore u Vojvodini (da se zbog eventualni novi granica, ne sprovode još jedared), on barata sa istim proizvoljnim relacijama, jer kaže da u Subotici ima 65% Hrvata. Ovakva matematika, bazira se i na značajnom smanjenju učešća u ukupnom broju stanovnika: Nemaca, Mađara i Jevreja. Komisija ko da je spominuto, Gregorićevo, naučila napamet. Pridsidnik AVNOJA dr I. Ribar, u ime svog predsedništva, poslao je 10. jula 1945. godina Pridsidništvu Ministarskog saveta DFJ, izveštaj komisije za razgraničenje između Hrvatske i Vojvodine. Članovi komisije, formirane 19. juna 1945. godine sa hrvatske strane, bili su Vicko Krstulović, ministar unutrašnji poslova Narodne vlade Hrvatske i Jerko Zlatarić, potpridsidnik Okružnog NOO-a u Somboru, rodom iz baranjskog sela

Gajić, a sa srpske strane Jovan Veselinov –Žarko, sekretar JNOF-a Vojvodine i Milentije Popović, ministar unutrašnji poslova Narodne vlade Srbije. Pridsidnik je bio crnogorski kadar Milovan Đilas, ministar za Crnu Goru pri saveznoj vladi. Prema izvištaju, sporne teritorije izmed Hrvatske i Vojvodine (tako stoji) su srezovi Subotica, Sombor, Apatin, Odžaci –severno i severoistočno od reke Dunava (Bačka). Dalje se kaže: -Srez Subotica naseljen je u ogromnoj većini Hrvatima. Srez Sombor od slovenskih manjina ima relativnu (neznatnu) većinu Srba i to raspoređenu tako da Srbi imaju većinu u gradu Somboru, a Hrvati na selima...Iako je srez Subotica u apsolutnoj većini naseljen kompaktnim hrvatskim stanovništvom, komisija nije mogla doć do zaključka da bi sjeverno od grada Sombora mogao da se uspostavi jedan pojas koji bi zajedno sa gradom Suboticom pripadao Hrvatskoj. Taj pojas bio bi jedna neprirodna tvorevina, koja iako bi imala ogromnu većinu Hrvata, ne bi bila celovito povezana, a grad Suboticu, kao krupni privredni i kulturni centar pretvorila bi u periferni grad, čije komunikacije i čitav privredni život struje na jug, a ne na zapad. Uključenje svih pomenutih srezova u Hrvatsku ne dolazi u obzir iz prostog razloga, što u nekim od tih srezova Srbi imaju relativnu (od slovenskog življa) većinu. Zato je komisija smatrala da čitava ova teritorija treba da ostane Vojvodini. Razumije se, ako bi se ova teritorija proširila na sjever preko stare jugoslovensko-mađarske granice i uključila u sebe i Hrvate u prostoru Baje, koji se nalaze u Mađarskoj pitanje bi se moralo ponovo uzeti u pretres. Prema tome je pitanje razgraničenja na tom prostoru, sem ostalog, usko povezano sa pitanjem definitivnog utvrđivanja granica Jugoslavije na mirovnim i drugim konferencijama.“

Dok smo mi Bunjevci živili na kompaktnom prostoru, dok se nismo virujuć caru austrijskom, razasuli ko graničari, sve do Temišvara i Arada, niko nije smio zakečkavat nas, brez da to ne zažali. To je i razlog zašto se svako istraživanje, fundirano u prošlo vrime, a koje bi moglo biti čvrst temelj za nove odnose, koji će tili to oni svi, jel ne, morati u novim vremenima omogućit određenu unutarbunjevačku kohezivnost. Druge nacionalne manjine, a nama teško pada da smo tu di smo domaćini bili, sad mi nacionalna manjina, koliko god da nas sad malo ima, imadu potporu i države Srbije i svoje matične države. U vezi s tim našim nesređenim statusom, u kojem nemamo matičnu državu, bolje

kazano, nijedna nas država nije priznala da nam je baš ona, matična država eksplicitno, bilo je riči 2005. godine kad su Nikola Babić, Đuro Bošnjak, Šime Sekulić i Josip Bošnjak, bili primljeni u kabinetu ondašnjeg pridsidnika republike, Vojislava Koštunice. Primio ji je savitnik g. Samardžić. U uvodnoj riči, somborski advokat, pravni zastupnik Biskupije u vrime Biskupa Lajče Budanovića, Đuro Bošnjak, kazo je, naravno na zvaničnom državnom - srpskom jeziku, između ostalog i ovo: „Povodom nacrta Zakona o nacionalnim manjinama, Bunjevci iz Bačke smatraju da se njima mora priznati status državotvornog, autohtonog, konstitutivnog naroda u državi Srbiji. Bunjevci na to imaju pravo jer su u najvažnijim trenucima istorije krajeva u kojima žive, pokazali svoju konstitutivnost i državotvornost kao autohtoni narod...oni su kao militari zajedno sa Srbima bili presudni politički faktor kod dobijanja statusa slobodnih kraljevskih gradova Sombora 1749. i Subotice 1782. godine. Deleći zajedničku sudbinu u Austrijskoj, a potom u Austro-Ugarskoj monarhiji, Bunjevci se ponovo zajedno sa Srbima izjašnjavaju za otcepljenje njihovih krajeva od Ugarske i pripojenje Srbiji...Tu su Bunjevci odigrali presudnu ulogu i upravo se najviše na nju i pozivaju tražeći svoja već jednom stečena prava. (Sitimo se završnog teksta sa Velike narodne skupštine u Novom Sadu - Srbi, Bunjevci i ostali...nije to srpska greška, već realna procina ondašnje konstalacije.) U Somboru je na primer tad po popisu iz marta meseca 1919. godine bilo 8000 Bunjevaca, 12000 Srba i ukupno 29000 stanovnika. Da je 8000 Bunjevaca glasalo za ostanak u Mađarskoj, Srbi bi bili nadglasani. Mihalj Karolji je tada već radio na obrazovanju posleratne Mađarske i vrlo aktivno (obraćajući se proglassom - Bunjvcima, Nijemcima, Rumunima, Rusinima, Sasima, Srbima i Slovacima – tim redosledom stoji u naslovu. U Subotici di su Bunjevci činili veliku većinu, značaj njevi glasova prosto je bio prisudan, primedba prim. aut.) na pridobijanju Bunjevaca, obećavajuć mnoštvo privilegija. Naprotiv, Bunjevci se priključuju i postaju zajedno sa Srbima nosioci zahteva za otcepljenjem od južne Ugarske i priključenje slovenskoj braći. Nije se ovde radilo samo o prostoj deklaraciji donetoj dana 05.11.1918. na skupštini Srba, Bunjevaca i ostalih Slovena u Somboru i u Subotici 03.11.1918... Posle I svetskog rata, a nakon pripojenja svojoj braći, Bunjevci su u Somboru i Subotici jedan od

najvažnijih političkih faktora, pa tako u Somboru na prvim izborima dobijaju najviše glasova. (Bože dragi kako ta slika sad nestvarno izgleda)...Imaju svoje poslanike, dobijaju od kuće Karađorđevićeve dinastije visoka odlikovanja za svoju hrabrost i rad na prisajedinjenju, oni su dakle kao autohtoni narod utvrdili svoj status konstitutivnog, državotvornog naroda. Brane svoju jedinu domovinu i u II svetskom ratu. Podaci ukazuju da nijedan Bunjevac iz Sombora nije bio ustaša, bez obzira na to što se u to vreme ne mali broj Bunjevaca izjašnjavao za Hrvata, sledeći radićevske ideje...nacionalno pravo tražimo da nam se vrati, jer smo ga zasluženno imali...stečeno pravo.. To pravo stekli smo dakle, našom istorijom, našim ratovima, našom konstitutivnošću kod dobijanja statusa slobodnih kraljevskih gradova, našom državotvornošću kod stvaranja nove Srbije i države SHS i njenom odbranom u ratu... međunarodno priznanje – to naše svojstvo ima i međunarodno priznanje Pariske konferencije. Tamo je kod odlučivanja držan u rukama učesnika konferencije akt u čijem naslovu stoji reč Bunjevci, a to su bile odluke Skupštine Srba, Bunjevaca i ostalih slovenskih naroda Banata, Bačke i Baranje, što jeste bilo presudno za razgraničenje sa Mađarskom po trianonskom ugovoru....Tražimo pravo na izjašnjavanje, baš onako kako nam to čl. 15 Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima Ujedinjenih naroda daje i kako to predviđa čl. 5. predloga ovog zakona, tražimo da svaki Bunjevac jasno zna da se od sada može slobodno izjasniti kao Bunjevac, da se time izjašnjava za pripadnika jedne državotvorne, konstitutivne i autohtone nacije u ovoj zemlji, da je ovo njegova jedina domovina, da će svako u ovoj zemlji pa i van nje ovakvo njegovo izjašnjavanje primiti s poštovanjem i uvažavanjem. Ako se on posle toga ne izjasni kao Bunjevac, mi ćemo i njega ipak poštivati, jer je odluku dono sam za sebe, a ne neko drugi za njega.

Ako pogledamo kako je u „Službenom listu Autonomne Pokrajine Vojvodine u Narodnoj Republici Srbiji“ broj 40. od 9. oktobra 1946. godine a na osnovu odluke Prezidijuma Narodne Skupštine Republike Srbije od 27. septembra iste godine izgledo „Zakon o administrativno-teritorijalnoj podeli Autonomne Pokrajine Vojvodine“ vidićemo, opet je za nepovirovat, al idimo redom.

Član 1. „Područje Autonomne pokrajine Vojvodine obuhvata deo teritorije Narodne Republike Srbije koji se graniči: počev od reke Save zapadno od mesta Sremska Rača, u pravcu severa, granicom Narodne Republike Srbije prema Narodnoj Republici Hrvatskoj sve do državne granice prema Mađarskoj; odatle državnim granicom prema Mađarskoj, pa državnim granicom prema Rumuniji do Dunava; zatim maticom Dunava uzvodno do granice atara naselja Krnjača, pa granicom atara naselja Krnjača do Dunava ostavljajući ovo naselje van područja Autonomne Pokrajine Vojvodine, a odatle uzvodno maticom Dunava do granice grada Zemuna do reke Save, ostavljajući grad Zemun sa aerodromom van područja Autonomne Pokrajine Vojvodine, a odatle maticom reke Save uzvodno do polazne tačke“.

Član 3. Gradovi: Novi Sad sa Petrovaradinom, Sombor, Senta, Sremska Mitrovica, Pančevo sa Vojlovicom, Petrograd sa Gornjom Mužljom, Velika Kikinda, Vršac i grad Subotica sa Bajmocom...

Član 4. Administrativni srezovi na području Autonomne Pokrajine Vojvodine su: Novosadski, Žabaljski, Starobečejski, Bačkopalanački, Somborski, Kulski, Odžački, Bačkotopolski (sa naseljem Novi Žednik), Senčanski, Zemunski, Staropazovački, Rumski, Sremskomitrovački, Šidski, Pančevački, Alibunarski, Kovinski, Vršački (između ostalih sa naseljem Banatska Subotica – primedba I.B.), Severnopenetrogradski, Južnopenetrogradski, Kneževački, Kikindski i Jašatomički.

Mislite li možda da su i Prezidijum narodne Skupštine, Narodne Republike Srbije i ovi u Službenom listu Vojvodine, omanili zaboravljajući da je Subotica ko treći grad (onda) po površini, posli Beograda i Zagreba, griškom izostala sa popisa srezova? Ako pažljivije pročitamo mesta koja su navedena da spadaju u pojedine srezove, vidićemo da Subotica nije navedena ni ko dijo kakog bližeg, jel ne daj Bože daljeg sreza, istina sitali su se Banatske Subotice. Sitali su se, eto i Novog Žednika, pa ga metili u Bačkotopolski srez, al s druge strane puta od 5 meteri širine, Starog Žednika, ajak. Ne možete virovat da to niste znali, al ipak ako budnete imali sriće, da dođete do spominutog Službenog lista, uvirićete se. U slideće dvi godine ova griška nije ispravljena.

I tako, prithodni zahtivi još uvijek stoje ni tu ni tamo, rješnje „slavnog“ GNOOV-A, šire gledano, posridno je metnuto van snage formiranjem Nacionalnog savita bunjevačke nacionalne manjine, ali baš onako, da kogod kaže i u Službenom listu objavi, ko je za to pozitivno ovlašćen – odlukom tom, od dana tog, spominutog prostačkog maltretiranja u zdrav razum nema više, akt je metnut van snage, nikad više ga niko, u multietničkoj i multikonfesionalnoj Vojvodini, u državi Srbiji, ne smi priminjivat jer slidi sankcija od..., još niko da uzme u postupak, pa da odanemo dušom. Makar da se spominuta posridnost ukidanja, digod akceptira na kakom državnom mistu, pa da se bar na to pozivamo. Koga srce iskreno boli, što oni koji bi morali već po svojoj vokaciji, slidit krucijalnu misao biskupa Ivana Antunovića, da su Bunjevci stariji narod i od Srba i od Hrvata (Rasprava), i koji ne žele skreniti ni na jednu drugu, sebi tuđu stranu, ti s pravom očekuju više određenosti, a manje pravne disperzije stavova.

Recenzije i osvrti

Nevenka Bašić Palković

Prikaz knjige *Die Bunjewatzen* Martina Henzelmann

Martin Henzelmann (2016), *Die Bunjewatzen: Ein kurzer Überblick über eine ethnische Minderheit in Serbien und die Herausbildung ihrer Mikroliteratursprache*, Leipzig : Biblion Media (Edicija *Specimina Philologiae Slavicae*, band 190)

Autor ove monografije o Bunjevcima, dr Martin Henzelman je direktor Nemačko-bugarskog društva (Deutsch-Bulgarische Gesellschaft) u Drezdenu i saradnik Slavističkog instituta na Tehničkom univerzitetu u Drezdenu. Studije slavistike i romanistike završio je na Tehničkom univerzitetu u Drezdenu, a usavršavo se u

Pragu i Limožu, posli čega je magistrirao. Od 2007. do 2015. godine studijska gostovanja je obavio u Poljskoj, Bugarskoj, Kanadi, Italiji i Srbiji, a u međuvremenu je i doktorirao. Bavi se slovenskim i drugim mikrojezicima (bunjevački, šleski itd.) i nestandardizovanim varijetetima. Objavio je više desetina stručni članaka, ko i tri monografije (od koji je najnovija upravo o Bunjencima iz 2016. godine. Učesnik je više naučni skupova, projekata i multikulturalni radionica.

Tokom 2015. godine boravio je u Somboru i Subotici, obavio je više intervjuua i istraživanja o Bunjencima i sabro je i proučio svu dostupnu literaturu o Bunjencima u Nacionalnom savitu bunjevačke nacionalne manjine, Bunjevačkoj matici, u Gradskom muzeju Subotica i u zavičajnoj zbirki Gradske biblioteke u Subotici. Pošto odlično divani srpski jezik, pomno je proučio svu pridloženu literaturu od najstariji vremena do danas i koristio je originalne bunjevačke tekstove (bunjevačke novine, udžbenike, ričnike, zbornike) kako bi izvršio njevu analizu. Iz spiska literature i elektronski i drugi izvora, ko i intervjuua u bunjevačkoj zajednici, koji se nalazi na kraju njegove monografije o Bunjencima, vidi se da je temi pristupio vrlo studiozno i znalački, te su i njegovi zaključci sasvim mirodavni.

U Sadržaju ove monografije na 130 strana, na nemačkom jeziku pod naslovom *Bunjevci. Kratak prigled o etničkoj manjini u Srbiji i formiranje njihovog mikrojezika*, izdvajaje se slideći naslovi: Uvod, Ko su Bunjevci, Bunjevački jezik – jedan slovenski mikrojezik (najopširnije poglavlje) u kojem se na 80 strana bavi osnovom ove problematike, zatim klasifikacijom bunjevačkog ko mikrojezika, ikavicom, najstarijim bunjevačkim izdanjima i izdavačima od 18. vika do danas, periodikom i monografskim publikacijama, bunjevačkim udžbenicima od 19. vika, do najnovije *Bunjevačke čitanke* (2014) i bunjevačke gramatike *Klupče* (2014), naminjene đacima koji pohađaje izborni predmet Bunjevački govor sa elementima nacionalne kulture u osnovnim školama. Zatim u sadržaju slide završna razmatranja i rezimei na srpskom i engleskom jeziku.

Autor sagledava položaj Bunjevaca u Srbiji, di su priznati ko nacionalna manjina, koja nastoji da kodifikuje bunjevački govor i sve više ga niguje

i izučava, kako u školama tako i u institucijama, i ima sve bogatiju izdavačku dilatnost. Henzelmann dalje navodi da se Bunjevcima u Hrvatskoj i Mađarskoj pripisiva hrvatski subetnos, tj. popisani su ko Hrvati. Zbog tog se Hrvatska i Hrvati u Bačkoj protive standardizaciji bunjevačkog jel u tom vide političke razloge i naglašavaju da Bunjevci ko bački Hrvati divane hrvatskim jezikom.

U Rezimeu na srpskom i engleskom jeziku dr Henzelman najbolje objašnjava rezultat svoji istraživanja o Bunjevcima: „Cilj ove monografije je da se obrati pažnja na važno pitanje, do sada neistraživano: postoji li mogućnost da se bunjevački može razmatrati kao slovenski mikrojezik? Istina, dosadašnja istraživanja su koncentrisana na dijalekatske posebnosti bunjevačkog govora, ali treba uzeti u obzir i diskusije o njegovoj standardizaciji...Rezultat studije je da se sa stanovišta savremenih kriterijuma bunjevački govor već može smatrati takvim mikrojezikom. Istovremeno, sadašnji argumenti za odgovarajuću klasifikaciju se kritički ispituju i naglašava se da oni treba da budu precizniji. Bez obzira na to, bunjevački svakako može biti uključen u taj kanon, pa čak i pokazuje neke tendencije koje su znatno manje razvijene kod drugih slovenskih mikrojezika.“

Bila mi je čast saradivati sa ovim mladim stručnjakom iz Drezdena, koji nam je posli dugo vrimenta podario jednu novu, objektivnu i naučno dokumentovanu monografiju o Bunjevcima, o bunjevačkom govoru/mikrojeziku i njegovom ubrzanom razvoju i specifičnostima.

Naziv: Udruženje građana "Bunjevci" Novi Sad
Poštanski broj i sedište: 21102 Novi Sad
Ulica i broj: Fruškogorska 29/1
Broj telefona: 061 2785911
E-mail adresa: UGBunjevci@gmail.com
Broj računa, naziv i sedište banke: 340-0000011005416 57
Erste Bank, a.d., Novi Sad, Bulevar oslobođenja 5
PIB: 106478997
Matični broj: 28006608
Broj u spisku medija: NV000765
Motto
Nek se znade da Bunjevac živi!

Bunjevci na Internetu

Nacionalni savit bunjevačke nacionalne manjine

<http://bunjevci.net/>

Bunjevačka matica

<http://www.bunjevacka-matica.org>

Bunjevački prigled PORTAL

<https://bunjevackeperspektive.wordpress.com/>

Prvi bunjevački sajt

<http://www.bunjevci.com/>

Lektura
Dr Suzana Kujundžić Ostojić

Štampa
KriMel, Budisava

Tiraž
200

Rukopis Zbornika je zaključen 25.01.2017.

CIP - Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад

008(=163.42)(497.11)

BUNJEVAČKI prigled : zbornik za kulturu i društvena
pitanja Bunjevaca / glavni i odgovorni urednik Aleksandar
Raič. - God. 5, sv. 5 (2016)-. - Novi Sad : Udruženje
građana "Bunjevci", 2016- . - 30 cm

Jednom godišnje.
ISSN 2334-6124

COBISS.SR-ID 274199047